

Univerzita Karlova

Fakulta humanitních studií

Pracoviště historické sociologie

Diplomová práce

Televizní fandovství a fenomén hry

Historicko-sociologická studie fenoménu televizního fanouškovství

Matouš Veselský

Vedoucí práce: doc. Bohuslav Šalanda, Csc.

Praha 2018

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. Bohuslavu Šalandovi, Csc., Mgr. Marcelu Tomáškoví, Mgr. Ing. Kristiánovi Šrámovi za jejich cenné rady při tvorbě této práce. Stejný dík pak patří všem účastníkům – fanouškům. Koneckonců, tato práce je právě o nich.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a že jsem řádně odcitoval veškerou použitou literaturu a prameny. Práce nebyla použita k získání stejného či jiného titulu.

V Praze 18. 6. 2018

.....

Matouš Veselský

Abstrakt

Tato diplomová práce předkládá analýzu povahy televizního fanouškovství, které interpretujeme jako formu hry. Práce se v teoretické části vymezuje vůči současným typologiím fanoušků, dále teoreticky pracuje s antropologickými a filosofickými výměry hry a s konceptem flow. Práce se rovněž zaměřuje na některé aspekty modernity. Empirická část práce sestává z kvalitativního výzkumu postaveného na kombinaci archivního výzkumu, pozorování a polostrukturovaných rozhovorů s televizními fanoušky. Cílem archivního výzkumu, který byl proveden v archivu České televize, je zachytit fenomén televizního fanouškovství v čase a poukázat na fakt, že televizní fandění není záležitostí pouze posledních dvaceti let. Pozorování a rozhovory s televizními fanoušky pak přinášejí popis současnosti, přičemž kombinujeme perspektivu pozorovatele s výpověďmi z rozhovorů, kterých bylo učiněno deset. Cílem této diplomové práce je tak popsat povahu televizního fanouškovství.

Abstract

The goal of the diploma thesis is to describe basic characteristics of mediate fanship, which we interpret as a specific form of game. In theoretical part we discuss typologies of fans, concept of flow and antropological and philosophical interpretations of game. We also present some aspects of modernity. Diploma thesis uses qualitative research and it combines three methods: archival research, observation and interviews. The aim of archival research done in the archive of the Czech television is to describe transformation of television fanship in time. We discuss that this phenomenon is not a matter of the last twenty years and that it has its own history. Observations and interviews brings us to nowadays. We combine perspective of an observer with the data taken from interviews. Ten interviews were made during the research.

Obsah práce

1	Úvod	7
	<i>Teoretická část</i>	10
2	Pozapomenutý fanoušek: příklad fanouška televizního.....	11
2.1	Fotbalový divák, fanoušek a chuligán.....	11
2.2	Typologie fanoušků z hlediska způsobu konzumace	12
2.3	Psychologické aspekty sportovního diváctví	13
2.4	Televizní fanoušci ve Velké Británii	14
2.5	Shrnutí kapitoly	15
3	Fandění u televize jako fenomén modernity.....	16
3.1	Anthony Giddens a časoprostorové rozpojení	16
3.2	Zprostředkovaná kvaziinterakce v koncepci Johna B. Thompsona	18
3.3	Shrnutí kapitoly	19
4	Teorie hry	21
4.1	Antropologicko-sociologická perspektiva	21
4.1.1	Kultura jako hra. Koncepce Johana Huizingy.....	21
4.1.2	Huizingův pokračovatel. Koncepce Rogera Caillose	23
4.2	Fenomenologická perspektiva.....	26
4.2.1	Nejistá hranice hry a „reality. Koncepce Eugena Finka	26
4.2.2	Sport jako hra. Koncepce Jiřího Černého	28
4.3	Shrnutí kapitoly: divák jakou součástí hry.....	31
5	Flow i liminoidní - teoretické uchopení stavu vytržení	33
5.1	Liminoidní	33
5.2	Liminoidní rituály a koncept flow	34
5.3	Shrnutí kapitoly	35
	<i>Metodologická část</i>	36
6	Metody výzkumu	37
6.1	Otázky.....	37
6.2	Příběh výzkumu	37
6.3	Nezúčastněné pozorování	38
6.4	Polostrukturované rozhovory.....	39
6.5	Archivní výzkum.....	40
6.6	Shrnutí	41
	<i>Empirická část</i>	41
7	Nahlédnutí do dějin televizního fanouškovství	42

7.1	Sportovní vysílání už od televizního pravěku	42
7.2	Televize proti stadionu. Spor o platby za sportovní přenosy	43
7.3	Statistiky vysílání Československé televize z 60. a 70. let	46
7.4	„Televizní průkopníci“ – malá sonda do srdcí fanoušků.....	48
8	Televizní fanouškovství.....	51
8.1	Fanouškovský zájem. Když dojde k vytržení.....	51
8.1.1	Televizní fanoušek a návštěvník hospody	51
8.1.2	Není sport jako sport	52
8.1.3	Krása hry.....	53
8.1.4	Hrál(a) jsem ho, rozumím mu, supluji si ho.....	55
8.1.5	Role sázky	56
8.1.6	Identifikace s týmem	57
8.1.7	Shrnutí	59
8.2	Tělesnost v zprostředkovaném fandění	59
8.2.1	Perspektiva pozorovatele	60
8.2.2	Perspektiva aktérů.....	62
8.2.3	Shrnutí	62
8.3	Prostory, ve kterých hra probíhá.....	63
8.3.1	Sportovní přenosy nejsou jen do počtu	63
8.3.2	Vyhledávání individuálních a kolektivních prožitků	64
8.3.3	Simulace stadionu	66
8.3.4	Shrnutí	67
8.4	Reflexe proměn v televizním fanouškovství.....	67
8.5	Smysl televizního fanouškovství.....	68
8.5.1	Vytržení, adrenalin, odpočinek a inspirace	69
8.5.2	Má historie, můj sport	71
8.5.3	Když sport strukturuje čas života.....	73
9	Závěry	75
10	Zdroje.....	78

1 Úvod

Fink v knize *Hra jako symbol světa* (1993) napsal, že hra může být chápána jako odraz nebo symbol „skutečného“ světa. Prostřednictvím hry, ve které je vše otevřené, ať už jde o projevy emocí či názorů, a ve které je možné úplně vše, lze vypožorovat něco o společnosti samé, jejíž rysy nejsou na první pohled zcela viditelné. Prostřednictvím zkoumání jevů, které jsou brány jako herní, jako nevážné, tak lze vysledovat něco o světě „skutečném“, „reálném“ a vážném. (Fink, 1993) Tímto předpokladem jsme se řídili i my při rozhodování, jakému fenoménu se bude tato práce věnovat, a sice fanouškovství – jev, který vykazuje mnoho herních prvků, ale přesto lze z něho vysledovat něco, co se vztahuje k „reálnému“ a „skutečnému“.

Nahlédneme-li do slovníků, abychom se představili významy klíčových hesel této práce, a sice „fanoušek“ a „sport“, tak zjistíme, že v *Ottově naučném slovníku* (1903) hesla „fanoušek“ a „divák“ chybí. Najdeme v něm jen heslo „publikum“, která je definováno jako „obecenstvo“. (Otto, 1903: 956) Tím je ale celá věc uzavřena. Stejně je tomu i v Malé československé encyklopedii (Říman, 1987). Ve Velkém sociologickém slovníku nalezneme pouze heslo „diváci“, což je „zpravidla větší skupina lidí (...), která je krátkodobě či dlouhodoběji v roli příjemců účastna některé ze specifických forem sociální komunikace, vyznačujících se velkou mírou iniciativy původců sdělování, ale i možností zpětnovazebné aktivity příjemců v průběhu recepce nebo po jejím ukončení...“ (Petrušek a kol., 1996: 899)

Fanoušek je v Malé encyklopedii Universum popisován jako „nadšený mnohdy nekritický příznivce (fotbalu, hudby, filmových hvězd apod.)“ (Citace převzata z CD, které bylo přiloženo k Malé encyklopedii Universum: příruční encyklopedie pro 21. století, kterou v roce 2009 vydal Knižní klub v Praze). Podobně je tomu v internetové příručce Ústavu pro jazyk český AV ČR. Fanoušek je „hovorově náruživý přívrženec určitého sportu, mužstva“. Divákem se pak rozumí někdo „kdo přihlíží nějakému představení“. (příručka.ujc.cas.cz, 6. 11. 2016)

Můžeme sledovat, že slovo „fanoušek“ se v odborných slovnících neobjevuje, byť jde o vědecky relevantní fenomén, který charakterizuje nejen soudobou společnost. Ve zmíněných slovnících se pracuje s pojmy jako „divák“, či „publikum“. My ale máme za to, že je třeba rozlišovat mezi divákem a fanouškem. Výjimku tvoří jen Malá encyklopedie Universum, jejíž charakter je ale spíše popularizační.

Slovo sport vychází ze staroanglického slova *disport*, což znamená „bavit se“, či taktéž „roznášet“. Jeho základem je latinské *disportare* („rozptylovat se“, „bavit se“). (Petrušek a kol., 1996: 1210)

Všechny použité slovníky se rovněž shodují na významu slova „sport“. Jde o pohybovou aktivitu, vymezenou pravidly, která má soutěžní charakter. Důležitou součástí každého sportu tvoří i trénink a cílem je podat co nejlepší výkon. Sport tak často nabývá forem hry. (např. Otto, 1903, Říman, 1987) Ve Velkém sociologickém slovníku (1996) se píše, že sport je spojen s vysokou mírou organizovanosti, formalizace, profesionalizace, že má často silný hodnotový náboj. Autoři zároveň zmiňují, že sport v různých zemích nabyl i „významných funkcí politických a ideologických. Propojenost sportu s politikou a ideologií umožňuje analyzovat jej jako součást širších sociálních hnutí (...), popř. hovořit o něm jako o svébytném sociálním hnutí s vlastními cíli a reformními snahami.“ (Petrušek a kol., 1996: 1210)

Vidíme, že sport ovlivňuje mnohé další společenské jevy, které lze nejen sociologicky zkoumat a že sport nestojí jen sám o sobě, co by hravá zábava, ale že má společenský přesah. Několik prací se například věnuje komercializaci sportu, ke kterému přispívá i rozvoj televize (Hanuš, 2009). Obecně platí, že čím větší je sledovanost konkrétního zápasu nebo celého turnaje, tím víc samozřejmě rostou zisky z přenosů. Toho si všímá například Hanuš (2009: 56), který zmiňuje, že zisky z fotbalových přenosů se přelévají nejen do klubů ale právě i do televizních společností. Na tomto ekonomickém rozmachu má podíl právě i rozvoj televizního vysílání, „jejíž postupný rozvoj a všeobecné rozšíření podstatně stimulovaly rozmach sponzorství, vedoucí posléze ke zvyšování ceny televizních práv. Tento trend byl dále v mnoha zemích posílen přesunem fotbalu na soukromé, často placené, televizní kanály.“ (Hanuš, 2009: 56) I na tomto zatím velmi skromném příkladu můžeme sledovat, že televizní fandění, byť to není na první pohled zřejmé, je fenomén, který je vědecky relevantní.

V této práci postupujeme tak, že v teoretické části se nejprve zmiňujeme o dosavadní literatuře týkající se fenoménu fandovství, přičemž si více specifikujeme náš předmět zájmu. V akademické literatuře je fenomén fanouškovství bohatě rozpracován (např. Mareš, Suchánek, Smolík, 2004 nebo Weed, 2006, 2008). I v českém prostředí je fandovství věnována velká pozornost (např. Slepíčka, 2009, 2010). Existují různé kategorizace fanoušků od těch, kteří sledují zápasy jednou za čas až po ty, kteří vyhledávají na stadionech konflikt, a sport se pro ně stává druhořadým zájmem. (např. Mareš, Suchánek, Smolík, 2004) V kategorizacích fandů se objevují i ti, kteří sledují sportovní události nikoliv na stadionu nýbrž někde před televizí (např. Weed, 2006, 2008). Fenomén televizního fanouškovství však v literatuře není rozpracován do detailu. V další kapitole pracujeme s teoriemi modernity, protože teprve v jejích podmínkách se může televizní fanouškovství objevit. Zdůrazňujeme přitom především rozvoj komunikačních technologií a časoprostorové rozpojení (Giddens, 2010, Thompson, 2004).

Televizní fanouškovství zde ale primárně pojímáme jako určitou formu hry či liminoidního rituálu. Proto zde prezentujeme teorie hry (např. Caillois, 1998, Huizinga, 1971), přičemž se soustředíme na charakteristické rysy hry, na jejich sociální přesah (Černý, 1968, Fink, 1992, Huizinga, 1971) a na herní kategorii mimiker v Cailloisově koncepci (1998). Pro tuto práci je rovněž klíčový text *Fotbal je hra* (1968) Jiřího Černého, jehož práce se vztahuje k velmi podobnému tématu, jako je téma práce, která leží před čtenářem. Autor (1968) se zamýšlí nad hranicí hry a „skutečného“ světa, přičemž se věnuje primárně fotbalu. V této diplomové práci se rovněž zmiňujeme o konceptu *flow*, abychom teoreticky mohli uchopit stav vytržení, který fanoušci během napínavého zápasu pociťují.

Hlavní náplní této práce je však její empirická část, kde prezentujeme výsledky výzkumu. Kombinovány byly tři metody – archivní výzkum, pozorování a rozhovory. Práce tak kombinuje historicko-sociologický archivní výzkum s kvalitativním výzkumem. Kromě analýzy současné formy televizního fanouškovství práce analyzuje i historický kontext. Oba tyto přístupy jsou zahrnuty v textu a umožňují tak nejen sociologicko-antropologicky popsat fenomén televizního fanouškovství, nýbrž i naznačit jeho vývoj v čase. Co se kvalitativního výzkumu týče, rozhodli jsme se, jak je napsáno výše, kombinovat pozorování s rozhovory, které představují dvě perspektivy – perspektivu aktéra a perspektivu pozorovatele. Obě totiž přinášely velmi relevantní data. V této práci se tedy snažíme o interdisciplinární přístup, který je historické sociologii vlastní.

Cílem této práce je popsat povahu a projevy televizního fanouškovství, které stojí na okraji sociologického zájmu. Jakou povahu má fenomén televizního fanouškovství? Je televizní fanouškovství opravdu záležitostí jen posledních dvaceti let? Dále vykazuje tento fenomén skutečně herní rysy? A jak sami aktéři reflektují své fandění u televize? Do jaké míry se nám to povedlo, nechť posoudí oko k mládí shovívavého čtenáře.

Teoretická část

„Neboť i pro člověka zcela zasvěceného je nejhlavnější podmínkou veškerého důkladného poznání umět hbitě užívat získaných poznatků tím, že je všechny shrnuje v jednoduché základní věty a výroky.“

Epikúros (Diogénes Laertios, 2NV, 411)

2 Pozapomenutý fanoušek: příklad fanouška televizního

V českém prostředí existuje mnoho koncepcí, které se přímo věnují fenoménu fandění. Nicméně při bližším pohledu zjistíme, že v nich absentuje hlubší popis jednoho z jeho projevů, a sice fenomén televizního fandění, které je pak odsouváno na okraj zájmu, jak se za chvíli budeme moci přesvědčit. Nyní tedy představíme některé kategorizace fanoušků, abychom mimo jiné více specifikovali náš předmět zájmu.

2.1 Fotbalový divák, fanoušek a chuligán

Nejprve zmíníme knihu *Fotbaloví chuligáni* (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004). Kniha primárně pojednává o fotbalovém chuligánství. Jde o extrémní formu fotbalového fanouškovství, přičemž primárním cílem takovýchto skupin je na stadionu vyvolat konflikt. Autoři se v textu zaměřují primárně na Evropu. Velkou část knihy pak věnují zejména Anglii, která je kolébkou fotbalu ale právě i násilí spojeného se sportem (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004).

Pro účely této diplomové práce je zejména vhodný teoretický úvod knihy, kde autoři (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004) uvádějí různé typologie fanoušků. Rozlišují například mezi fotbalový divákem, fanouškem a chuligánstvím.

Fotbalový divák zápas sleduje nezaujatě. Není nějak ovlivněn rivalitou týmů a jeho hodnocení je tudíž objektivní. (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004: 12) Jde mu zejména o předvedenou hru, o děj, nikoliv o výsledek. „Fotbal je pro fotbalového diváka na stejné úrovni jako divadelní představení, protože i po jeho shlédnutí odchází spokojen se silným prožitkem získaným z průběhu hry.“ (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004: 12) Fotbalový divák vedle fotbalu sleduje i další sporty.

Další kategorii tvoří fotbalový fanoušek. Ten se zaměřuje zejména na svůj oblíbený tým či oblíbeného hráče. Se „svým“ týmem se rád identifikuje například prostřednictvím dresů, šál a vůbec všelijakého fanouškovského vybavení. O oblíbeném klubu a jeho fanoušcích mluví v první osobě čísla množného, kdežto soupeřův týmu a jeho fanoušky označuje jako „vy“. Fanoušci výrazným způsobem prožívají úspěchy či neúspěchy „svého“ klubu a zároveň od něj očekávají výhru. (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004: 12)

Vyhraněnou formu fotbalového fanouškovství představují chuligáni, jejichž hlavním cílem není zápas samotný, ale vyvolávání konfliktních situací s podobnými skupinami soupeřova týmu. Skupiny chuligánů bývají dobře organizovány, mají své názvy a vedle klubového rivalství či nenávisti vůči jiným chuligánským skupinám se u nich často objevují i nenávisti rasové, politické, náboženské atp. (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004: 13) Chuligáni mají i různé rituály spojené například se vstupem do skupiny, s

přípravou na násilný střet s jinou skupinou atd. „Svoji totožnost fotbaloví chuligáni prezentují především streetwearovým oblečením oblíbených značek, vlajkami a šálami s motivy typickými pro určitou chuligánskou skupinu...“ (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004: 13)

Autoři knihy popisují ještě další typologii fanoušků, kteří navštěvují fotbalová utkání (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004). Consumer-oriented fans preferují klidnější místa v hledišti a jde jim zejména o zážitek z kvalitní hry. Mezi football-oriented fans se pak řadí pravidelní fanoušci, kteří hlasitě podporují svůj tým a kteří se s týmem identifikují prostřednictvím oblečení. Třetí typ pak tvoří experience/adventure oriented fans, pro které je fotbal druhořadý. Tito fanoušci vyhledávají zejména vzrušení a nepokoje. (Carnibell a kol. 1996, in: Mareš, Suchánek, Smolík, 2004: 14)

Byť je v knize načrtnuto jasné a zřetelné rozlišení typů fanoušků, není v ní věnována téměř žádná pozornost televiznímu fanouškovství, tedy našemu tématu. Trochu odlišný pohled nabízí druhá česká kniha, kterou zde zmíníme.

2.2 Typologie fanoušků z hlediska způsobu konzumace

Knihou *Divácká reflexe sportu* (2010) se rovněž zabývá sportovním diváctvím v České republice, přičemž bere v potaz sociodemografické složení sportovního publika, propojuje kvantitativní a kvalitativní studie týkající se sportovního diváctví. Vzhledem k tomuto slepička zdůrazňuje hledání intenzivního emočního prožitku, co by hlavní motiv návštěvy zápasu. (Slepička, 2010: 15)

Slepička (2010: 16), autor zmíněné knihy, bere v úvahu i televizní sportovní diváky a z hlediska divácké konzumace sportu rozlišuje mezi „přímým sportovním diváctvím“, „zprostředkovaným televizním diváctvím“ a „epizodickým sportovním diváctvím“.

První kategorii tvoří fanoušci, kteří pravidelně docházejí na stadiony, kde podporují svůj klub. Druhý typ představuje fanoušky, kteří více či méně pravidelně sleduje sportovní zápolení prostřednictvím televizního obrazu. (Slepička, 2010: 16) Epizodičtí diváci se naopak zajímají primárně o velké sportovní akce typu olympiád či mistrovství světa. Jejich zájem o daný sport se však po skončení těchto akcí ztrácí. (Slepička, 2010: 16)

Pro nás je důležité, že v tomto textu je televiznímu diváctví věnována jistá pozornost. Slepička píše (2010: 17), že televizní fandění má několik výhod: fanoušek si může celou situaci, která na hřišti vznikne, znovu prohlédnout prostřednictvím opakovaných a zpomalených záběrů. Vidí přímo do tváří svých oblíbených hráčů. Zároveň je mu umožněno nahlédnout do zákulisí soutěží, o což je přímý sportovní divák samozřejmě ochuzen. Na druhé straně televizní diváci přicházejí o tu specifickou

atmosféru, kterou může zažít jen přímý účastník sportovního zápasu přímo na stadionu. (Slepička, 2010: 17)

Televize, píše Slepička (2010: 17), výrazně ovlivňuje návštěvnost na stadionech, a proto je třeba televizní diváctví brát v potaz. O tom píšeme i v této práci v rámci druhého historického exkurzu. Slepička (2010: 17) se rovněž zmiňuje, že televizní diváctví proměňuje i strukturu sportovních diváků a tlačí na to, aby se sportovní události a sportovci přesunuly k divákovi.

První koncepce, kterou jsme zmínili, a sice ta v knize *Fotbaloví chuligáni*, nevěnuje televizním fanouškům příliš prostoru a spíše se soustředí na kategorizaci fanoušků, kteří dochází přímo na stadion. Slepička (2010) se naopak televizním fanouškům do jisté míry věnuje. Jeho popis je však obecný a nesoustřeďuje se primárně na televizní fanoušky. Nezmiňuje se o jejich projevech atp., tudíž i tato koncepce není v tomto ohledu podle našeho soudu dostatečná. Zůstaňme ale ještě u Slepičky, protože se v jeho další knize s názvem *Psychologie sportu* (2009) objevuje kapitola s názvem *Psychologické aspekty sportovního diváctví*, kde je v krátkosti věnována pozornost právě i televizním fanouškům.

2.3 Psychologické aspekty sportovního diváctví

Slepička (2009) ve výše zmíněné knize píše, že sportovní diváctví má několik pozitivních funkcí: „Slouží jako zábava, která poskytuje možnost odreagování a psychického uvolnění značnému množství lidí.“ Navíc „obohacuje jejich prožitkovou sféru, poskytuje intenzivní prožitky emocionální a estetické.“ (Slepička, 2009: 180) Zároveň pomáhá rozšiřovat samotný sport, přivádí diváky i k aktivnímu sportování. Zároveň má i své negativní stránky, zejména pokud jde o fotbalové fanoušky.

Sport vyvolává silné emocionální prožitky.¹ (Slepička, 2009: 181) Jsou subjektivní a tyto prožitky mohou vzbuzovat libost ale i nelibost. Prožitky se zároveň mohou projevit jako okamžitý citový stav - třeba při vstřelení gólu - nebo jako dlouhodobý citový vztah k nějaké věci, člověku anebo skupině lidí. (Slepička, 2009: 181) Slepička (2009) dodává, že na to, „jaké prožitky se u diváka vyvinou, spolurozhoduje mimo jiné i jeho osobnost v sociálně psychologickém kontextu.“ (Slepička, 2009: 182)

Positivní prožitky pramení zejména ze „sledování technických dovedností aktérů závodů“ a „sledování vynakládaného úsilí v průběhu utkání“. (Slepička, 2009: 182) Kvalitu sledování pak snižuje

¹ Slepička (2009) píše: „V citovaných studiích (Dunning et al. 2002; Slepička, Kotlík, 2005 pozn. a.) uvedlo 45 % sledovaných diváků, že intenzivně prožívá sledované utkání po celou dobu jeho trvání. Pouze 10 % diváků nepociťovalo žádnou emoční odezvu sledované podívané. U ostatních byly jejich prožitky situačně podmíněné a souvisely s vývojem utkání.“ (Slepička, 2009: 181)

úroveň utkání, malá snaha hráčů během sportovních klání, špatný výkon rozhodčího, surová hra atp. (Slepička, 2009: 182) Dále je to i chování ostatních fanoušků. To pak vede k tomu, že se diváci raději dívají na sport doma. (Slepička, 2009: 182) Tyto poznatky vcelku korespondují s výzkumem, který byl proveden a který je prezentován v empirické části.

I v této knize Slepička (2009) prezentuje svou typologii fanoušků: rozlišuje sportovního diváka, sportovního fanouška a zprostředkovaného sportovního diváka. Po našem soudu ale třetí kategorii stále není věnována dostatečná pozornost.

O televizních fanoušcích píše (2009: 191), že nemají své oblíbené mužstvo, ale že pravidelně sledují sportovní utkání. „Tito do jisté míry pravidelní konzumenti sportovních přenosů tvoří rozsáhlé společenství sportovních diváků, svým charakterem daleko univerzálnější, neboť nebývá zpravidla tak zájmově specifikováno jako diváci docházející na stadiony.“ (Slepička, 2009: 191) Tato skupina je proměnlivá a je více závislá na atraktivitě zápasu, jejich reakce jsou zpravidla slabší než u diváků na stadionu. (Slepička, 2009: 191) Někdy jsou ale jejich prožitky velmi intenzivní, objevuje se u nich potřeba sportovní zážitky sdílet s ostatními, o čemž píše i Weed (2008), jak uvidíme níže. Je to ale závislé na velkých turnajích. Slepička (2009: 192) ještě rozlišuje všeobecné zájemce o sportovní dění, kteří intenzivně sledují velké turnaje, ale jejichž zájem o sportovní dění s koncem turnaje výrazně klesá na úroveň občasného sledování zpráv. Sport je atraktivní podívanou a podle studie (Slepička, Slepičková, 2002) jen 19 % populace vůbec sport nesleduje. (Slepička, 2009: 192)

I tyto závěry, byť v některých ohledech korespondují s výzkumem, jsou po našem soudu nedostatečné co do komplexnosti a detailnějšího popisu. Koneckonců data prezentovaná v této knize jsou spíše kvantitativního charakteru, vycházející z dotazníkových šetření. Zde nám absentuje hlubší aktérova perspektiva.

2.4 Televizní fanoušci ve Velké Británii

V českém prostředí tak absentuje práce, která by se výhradně věnovala televizním fanouškům. Jinak je tomu v anglosaském prostředí. Fenoménu sportbaru se věnuje například Mike Weed (2006, 2008). Weed (2008: 189) popisuje, jak moc se zvýšila popularita sledování sportovních přenosů v hospodách v Anglii během posledních patnácti let. Sportbar nebo jakýkoliv jiný veřejný prostor je vedle stadionu a sledování televize z domova třetím místem, kde lze sledovat sportovní přenosy. V referenci k Baleovi (1998, in Weed, 2008: 192) rozvíjí zjištění, že sportbary anebo jiné veřejné prostory v jistém smyslu suplují zážitek přímo ze stadionu. Sledování přenosů mimo stadion, v hospodě, baru, lze chápat jako specifickou kvalitu samu o sobě vedle fandění přímo na stadionech.

Dochází k poznatku, že cílem fanouškovství není být přímo na stadionu a blízko samotné sportovní události. Cílem je mít někoho, s kým lze onen zážitek sdílet ve specifickém prostoru, který se stal „sportovním místem“ (hospoda, bar, náměstí apod.). (Weed, 2008: 195) A k těmto sportovním místům se vztahuje i vyprávění o události. Ve své bakalářské práci (Veselský, 2016) jsme již uvedli, že návštěvníkům sportbaru tak nejde ani tak o samotný zápas, jako o sdílenou zkušenost. Proto tak rádi chodí do sportbaru. Během přestávek v zápasu hraje DJ ve sportbaru nejrůznější hudbu, která odpovídá dění na hřišti; bary se tak do jisté míry snaží napodobit atmosféru skutečného stadionu. (Weed, 2006: 93) Toto je dále gradováno prostřednictvím zprostředkujících médií, která televiznímu divákovi o sportovní události zprostředkovávají velké množství informací, o které jsou přímí účastníci na stadionu ochuzeni. (Weed, 2008: 195)

Hlavními momenty sportovního diváctví jsou tedy potřeba fyzické blízkosti, kterou ale lze navodit i prostřednictvím obrazu, a potřeba sdílet událost s ostatními. (Weed, 2008: 195) Na druhé straně ale Weed (2008: 195) dodává, že zážitek ze stadionu se nemůže rovnat zážitku z hospody. Ale jde o specifickou kvalitu, která fanoušky přitahuje.

I když jde o zajímavou koncepci, nevěnuje se Weed (2008, 2006) až tak konkrétním projevům fanoušků u televize. U Weeda šlo ryze o etnografickou práci, která ani explicitně nepochybovala s rozhovory, a tak zde absentuje perspektiva samotných aktérů. Nicméně jsme považovali za důležité jej v diplomové práci neopomenout. Důležité pro nás nyní je, že fandění u televize přináší specifickou kvalitu a že jedinec nemusí být nutně přímo na stadionu, aby mohl daný mač opravdu prožít.

2.5 Shrnutí kapitoly

Nastínili jsme několik koncepcí, které nabízejí různé způsoby kategorizace sportovních fanoušků. Žádná z koncepcí se však po našem soudu nevěnuje přímo televiznímu fanouškovství nebo je popis příliš obecný. V případě Weedových textů (2006, 2008) textu absentuje perspektiva jednotlivých aktérů. Tím jsme chtěli vymezit náš předmět zkoumání, kterým jsou zprostředkování diváci nebo televizní fanoušci a kterým bude v empirické části věnována hlavní pozornost.

3 Fandění u televize jako fenomén modernity

Nasadě je tvrzení, že televizní fanoušek je typem fanouška, který se objevuje až s příchodem modernity, respektive, abychom byli konkrétnější, s příchodem televizního a později i internetového vysílání. Posledních šedesát let už není potřeba docházet přímo na stadion nebo si jen v myslí představovat dění na hřišti při poslechu rádia. Koneckonců televizní vysílání se začíná třeba v Československu objevovat už po druhé světové válce v padesátých letech. Dnes je možné slyšet a zejména vidět samotné dění na hřišti, aniž bychom museli na stadion. To přináší změnu ve světě fanouška.

Tuto změnu například reflektuje i Pierre Bourdieu v závěru knihy *O televizi* (2002). Francouzský sociolog se zamýšlí nad současnou organizací olympijských her. Pojednává o různých vlivech, které na ně působí, zmiňuje například vliv sledovanosti na výběr sportů, na dobu, kdy se dané olympijské disciplíny budou konat. (Bourdieu, 2002: 90) I to dokazuje, jak podstatný vliv mají sportovní přenosy na samotný sport v současném světě.

Nyní ale představíme teorie Anthonyho Giddense, přičemž se alespoň letmo zmíníme o tom, jak právě tento autor rozumí modernitě, a Johna B. Thompsona, který se zabývá už konkrétně vztahem mezi médii a modernitou. Je nutné podotknout, že diskuse o modernitě je velmi obsáhlá a poměrně dost komplikovaná. Její hlubší analýza rozhodně není předmětem této práce, tudíž bylo zapotřebí jistého zjednodušení a zaměření se jen na několik konkrétních aspektů modernity. Mezi ně patří přenesení události, která se může „zpřítomnit“ kdekoliv, kde je přítomen obraz. Dochází tak ke specifické formě interakce, kdy se jedinci cítí být součástí události, byť se nacházejí v naprosto odlišném časoprostoru.

3.1 Anthony Giddens a časoprostorové rozpojení

Giddensův (2010) text se věnuje modernitě obecně, přičemž autorovi jde především o její popis. Hned zkraje knihy se vymezuje vůči tvrzení, že doba, v níž žijeme, je postmoderní. Podle autora se „...dostáváme se do situace, v níž jsou důsledky modernity radikalizovány a zevšeobecňovány mnohem více, než tomu bylo dříve.“ (Giddens: 2010: 12) S tímto výrokem můžeme souhlasit, i historický exkurz naznačil, že televizní fanouškovství se objevuje už daleko dříve. Nemůžeme ale zpochybnit fakt, že dnes je televizní fanouškovství fenoménem ještě více rozšířeným zejména vzhledem k možnostem, které dnes nabízí televizní přenosy.

Giddens (2010: 13) dále dodává, že modernita má diskontinuitní charakter, protože změny, ke kterým došlo, byly rychlé, rozsáhlé, a navíc mají často globální a mezinárodní charakter. I „věčné“ instituce

touto proměnou nabyly nové svébytné povahy. Modernita samozřejmě nepřináší jen pozitiva a má tedy své stinné stránky. Jedním z nich je třeba „zprůmyslnění“ války. Teprve v podmínkách modernity se mohly odehrát ty nejděsivější konflikty v lidských dějinách, se kterými se krom válečné vřavy pojí i rasově motivované čistky, ať už jde o holocaust nebo o Srebrenici. (Giddens: 2010: 17)

Autor (2010: 19) se pak v knize vymezuje vůči tomu chápat modernitu úzce jako přerod ke kapitalismu a industrialismu. Vymezuje se i vůči definici společnosti jako nějakého geograficky ohraničeného území, jako například kategorii národního státu. Zároveň je i proti pozitivistickým tendencím v sociologii, zde zdůrazňuje nikoliv „sociologické inženýrství“, ale reflexivitu: „Sociologické vědění se začleňuje do a vyčleňuje ze světa sociálního života a rekonstruuje přitom jak sebe, tak tento svět jako nedílnou část tohoto procesu.“ (Giddens: 2010: 22)

Pro nás je však důležité, že podle Giddense (2010: 20) je modernita mnohorozměrná a její dynamiku odvozuje z vyvázání sociálních systémů, z reflexivního uspořádání a přeuspořádání sociálních vztahů a zejména z oddělení času a prostoru. Tento poslední poznatek je pro nás zásadní.

Modernitu podle Giddense (2010) charakterizuje oddělení času a prostoru. Předmoderní společnosti neměly standardizovaný čas, ten byl tak často spojen s nějakým konkrétním místem, či úkazem. Modernitu však charakterizuje ono oddělení. Čas je navíc standardizovaný a univerzální. Stejně je tomu s kalendářem. Čas v modernitě tak Giddens (2010: 24) nazývá „prázdným časem“.

Autor (2010) pak rozlišuje mezi místem a prostorem. Prostor přestal být vázán na konkrétní místo. To, co strukturuje dění, tak nemusí být fyzicky přítomno. „Vzestup modernity stále více a více odtrhuje prostor od místa, a to tím, že podporuje vztahy mezi ‚nepřítomnými‘ druhými, kteří jsou místně vzdáleni od situací bezprostřední interakce.“ (Giddens: 2010: 25)

Rozpojení času a prostoru vede k „vytržení sociálních vztahů z místních kontextů interakce a jejich rekonstrukci v neomezených časoprostorových rozpětích.“ (Giddens: 2010: 25) A to je důležité i pro nás. Sportovní událost má daleký přesah a jeho dopad se netýká jen a pouze místa konání sportovní události. Mohou se dívat a mohou být prožívány kdekoliv, kde je přítomen rozhlas. Obraz pak tento rys ještě více umocňuje, protože vedle zvukové stopy, kterou mohli lidé zažívat už dříve, přináší i stopu obrazovou. Olympijské hry, mistrovství světa se tak opravdu stávají v tomto smyslu celosvětovými událostmi.

3.2 Zprostředkovaná kvaziinterakce v koncepci Johna B. Thompsona

Thompson (2004) se ve své knize věnuje vztahu mezi modernitou a médii. Věnuje se rovněž i globalizaci. Pro naše účely však bude stěžejní ta část knihy, která se týká typů interakce a televize. (Thompson, 2004)

Thompson (2004: 71) rozlišuje mezi interakcí tváří v tvář, zprostředkovanou interakcí a zprostředkovanou kvaziinterakcí. Interakce tváří v tvář je takovou interakcí, kdy oba aktéři sdílejí nejen stejný čas ale i stejný prostor. Aktéři na sebe mohou bezprostředně reagovat a soustředit se nejen na vyřčená slova, ale i na mimiku atp. Její charakter je dialogický. Jedná se o běžné mezilidské komunikace, kdy našeho partnera v komunikaci slyšíme, vidíme a můžeme na něj bezprostředně reagovat. (Thompson, 2004: 71)

Druhým typem je zprostředkovaná interakce, kdy jsou jednotlivé kontexty od sebe odděleny, třeba prostorově. Typickým příkladem je telefonní hovor – na svého partnera můžeme bezprostředně reagovat, byť spolu nesdílíme stejný prostor. Charakter této interakce tak opět zůstává dialogický a je zaměřen na konkrétního jedince nebo skupinu osob. (Thompson, 2004: 71)

Ve zprostředkované kvaziinterakci je tomu ještě jinak. Sdělení se v tomto případě produkuje v jednom kontextu a jsou přijímány v nepřeborném množství různých jiných kontextů. Sdělení je tak nejen odděleno časově a i prostorově, ale dokonce je určeno anonymnímu okruhu různých příjemců, které původce komunikace nezná. (Thompson, 2004: 72) Charakter této interakce je tedy monologický. (Thompson, 2004: 72) Typickým příkladem je pak televize nebo televizní obraz, prostřednictvím kterého jedinec v televizi promlouvá k širokému a anonymnímu okruhu jedinců, kteří ale na sdělení nemohou bezprostředně reagovat, respektive jejich reakce druhá strana bezprostředně neslyší a nevnímá. (Thompson, 2004: 72)

Televizní kvaziinterakce má tedy monologický charakter a divák, pro nás televizní fanoušek, může do interakce zasáhnout jen tak, že televizi zapne a bude sledovat, co se v ní děje, anebo ji prostě vypne. Typickým rysem kvaziinterakcí je absence reflexivního sledování druhých. Podavatelé, v našem případě hráči na hřišti, nedokážou vysledovat reakce příjemců u televize. Což má pro podavatele tu výhodu, že může ovlivňovat směr kvaziinterakce, ale zároveň neví o reakcích příjemců a pro příjemce tu výhodu, že mají větší volnost v tom, zda interakci vnímat či ne, aniž by tím kohokoliv urazili. Na druhé straně ale nemohou kvaziinterakci nějak výrazně ovlivnit. (Thompson, 2004: 75)

Taková je i specifická poloha televizního fanouška. Ten, na rozdíl od fanouška přímo na stadionu, nemůže svými bezprostředními projevy – skandováním, pískotem, tleskáním – se pokoušet ovlivnit

vývoj zápasu. Hráči ho navíc samozřejmě neslyší a reagovat může jen na fanoušky přímo na stadionu. Zde však vzniká zvláštní paradox. Televizní fanoušek sice nemůže jednáním před televizí svému týmu „pomoci“, přesto to pro něj není překážkou k tomu, aby reagoval, jako by ho hráči slyšeli. Jinými slovy, má podobné projevy jako fanoušek, který je na stadionu, který je v interakci tváří v tvář nebo alespoň ve zprostředkované interakci, jak uvidíme v empirické části.

Televize i přes to, že má na jedné straně možnost využít širokou škálu obrazových ale i zvukových symbolických prvků, nedokáže zasáhnout jedince tak, jako je tomu v interakci tváří v tvář, kdy se mohou připojit i další vjemy – pach, dotek atp. (Thompson, 2004: 77) Stejně je tomu i v případě, když mají fanoušci porovnávat sledování zápasu na stadionu nebo v televizi. Televize nabízí jistý komfort, ale televizní fanoušek je ochuzen o atmosféru stadionu.

Thompson (2004: 79) rozlišuje tři časoprostorové souřadnice: kontextu produkce, samotného televizního sdělení, rozmanitých kontextů recepce. Proces proplétání těchto tří časoprostorových souřadnic Thompson nazývá „časoprostorovou interpolací“. Podle Thompsona tak „jedinec musí do jisté míry potlačit časoprostorový rámec svého každodenního života a přeorientovat se na odlišně nastavené časoprostorové souřadnice.“ (Thompson, 2004: 79) Thompson (2004) tak podobně jako Giddens (2010) zdůrazňuje ono časoprostorové rozpojení mezi místem události a jejím sledováním v televizi. Na gauč nebo ke stolu v hospodě se tak mohou přenést situace z druhého konce světa.

Televize rovněž vytváří osobnosti, které mají jakousi auru, jež vzniká právě tím, že s ní divák nevede dialog. Tento zvláštní jev dokazuje fakt, že se vedle lidí, které v televizi vidíme, cítíme „nesví“, když je někde vidíme naživo nebo když je potkáme. (Thompson, 2004: 82) Tato aura je tak vytvářena i u sportovních hvězd, které fanoušci sledují v televizi, milují je, přesto je nikdy nepotkali.

Thompson (2004) píše, že události od sebe sice mohou být vzdáleny prostorově, ale časově si už tak vzdáleny nejsou, a mohou vytvořit „řetězec událostí, který překračuje hranice států“. (Thompson, 2004: 96) Podobně je tomu právě u velkých sportovních akcí typu mistrovství světa nebo olympijských her. Navíc reakce na tyto události jsou bezprostřední a fanouškům, jak vyplývá z dat této diplomové práce, nijak nepřekáží to, že nejsou přímo na stadionu.

3.3 Shrnutí kapitoly

Zde jsme chtěli zdůraznit především jeden rys modernity tak, jak jej chápou Giddens (2010) a Thompson (2004), a tím je časoprostorové rozpojení. Dále je třeba zmínit onu specifickou formu interakce, kterou je zprostředkovaná kvaziinterakce, při níž sice lze reagovat bezprostředně na dění v televizi, ale dění svým chováním bezprostředně ovlivňovat nelze – hráči vás prostě neslyší. Nic to

ale nemění na tom, že v dlouhodobém měřítku sportovní televizní diváci sami svou účastí na hře v podobě sledování zápasu ovlivňují celý sportovní svět – televizní společnosti se neustále snaží zdokonalovat své televizní přenosy. I proto zároveň diametrálně rostou náklady na vysílací práva. Televizní fanoušci tak rozhodně nestojí mimo hru, naopak ji společně s dalšími na stadionech spoluvytváří, a to je způsobeno právě i rozvojem komunikačních technologií.

4 Teorie hry

Hra je předmětem velkého zájmu nejen v humanitních vědách. Je zřejmé, že si nehraje jen a pouze člověk, protože herní projevy byly sledovány i na zvířatech. (Caillois, 1998) Někteří autoři proto dokonce vysvětlují vznik celé lidské kultury právě ze hry, která se tak stává prvotním projevem kultury vůbec. (Huizinga, 1971) V této části však nebudou středem zájmu celé dějiny vývoje myšlení o hrách. Spíše se tu budeme soustředit na některé hlavní teorie hry, počínaje knihou *Homo Ludens* (1971). Později přistoupíme v podstatě na navazující knihu Rogera Cailloise *Hry a lidé*. Podíváme se i na texty Michala Horáčka (2012) a Jana Sokola (2010).

Aby však nezůstalo pouze u antropologické perspektivy, zmíníme zde i filosofické koncepte fenoménu hry. Budeme tak pracovat s texty Eugena Finka a zejména Jiřího Černého, jehož kniha *Fotbal je hra* (1968) se v mnoha ohledech, byť filosoficky, přímo dotýká našeho tématu.

4.1 Antropologicko-sociologická perspektiva

4.1.1 Kultura jako hra. Koncepte Johana Huizingy

Hlavní myšlenkou knihy *Homo Ludens* je konstatování, že kultura vyrůstá ze hry. Hra je tak starší než kultura sama. Huizinga (1971: 9) mimo jiné píše, že hra má svůj smysl, že stojí sama o sobě. Dále píše (1971: 10), že jednou z podstat hry je pobláznění hráče ale diváka, který se nechá hrou strhnout, což je podstatné i pro naše téma. Hra se musí dít se vsí vážností.

Autor (1971: 11) bere hru jako kulturní činitel: mnoho z kultury má původ právě v hravosti. Hra není protikladem k vážnosti: jak hráči, tak i diváci berou hru se vsí vážností. Hru nelze z něčeho zcela odvodit, stojí sama o sobě a je univerzální: hraje si každý bez ohledu na kulturu, či světonázor. (Huizinga, 1971: 11) Čím je hra těžší, čím víc v ní rozhodují například dovednosti, odvaha a síla, tím je pro diváka přitažlivější. „Čím je hra schopnější zintenzivnit život jedince nebo skupiny, tím více se stává kulturou.“ (Huizinga, 1971: 51)

Mezi charakteristické znaky her Huizinga (1971: 14) zařazuje svobodu. Hra je svobodou, kterou lze kdykoliv přerušit. Není v tomto smyslu úkol, není uložena fyzickou nutností či mravní povinností. Hra zároveň vytrhává z každodenního života. „Hra není ‚obyčejný‘ nebo ‚vlastní‘ život,“ zmiňuje se Huizinga (1971: 15). Hra je něčím, co je uzavřené a ohraničené, tzn. že má svůj vymezený časoprostor. (Huizinga, 1971: 16) „Má svůj průběh a smysl v sobě samé.“ (Huizinga, 1971: 16) Dalším charakteristickým rysem hry je fakt, že se může kdykoliv opakovat. Hra dále vytváří řád. Je spojena s estetickým, má sklon ke kráse: „Slova, kterými můžeme pojmenovávat prvky hry, patří z největší části do oblasti estetična. Jsou to slova, jimiž označujeme i účinky krásy: napětí, rovnováha,

vyváženost, střídání, kontrast, variace, spojování a odlučování, rozkládání.“ Hra tedy „spojuje, rozlučuje, upoutává a přitahuje, to znamená: okouzluje. Je proniknuta oběma nejušlechtlejšími vlastnostmi, které člověk dokáže na věcech vnímat a vyjádřit: je naplněna rytmem a harmonií.“ (Huizinga, 1971: 17) S hrou je spojeno napětí. (Huizinga, 1971: 17)

Každá hra má navíc svá pravidla, bez kterých není hra možná. Skutečným ničitelem hry není podvodník. Ten předstírá, že hraje podle pravidel, hru samotnou však nesabotuje, protože má zájem hrát. Hru naopak kazí ten, kdo se neřídí pravidly hry. (Huizinga, 1971: 18) V dějinách na tom byli vždy hůř novátoři, kacíři, odpadlíci než falešní hráči, pokrytci a podvodníci, píše Huizinga (1971: 18). Ti první jmenovaní pak mohou vytvářet svá vlastní společenství s novými pravidly. Ostatně, „společnost hráčů má obecný sklon existovat dále i potom, kdy hra skončila... Klub patří ke hře jako klobouk k hlavě.“ (Huizinga, 1971: 19) Stejně je tomu i s fanoušky, kteří kolem svého oblíbeného týmu tvoří různé fankluby, které trvají v čase v tom smyslu, že existují i potom, co skončil nejen zápas ale i celá sezona.

Součástí hry je i určité tajemno, což je posilováno fenoménem masky a převleku. „V oblasti hry neplatí zákony a zvyky obyčejného života.“ (Huizinga, 1971: 19) Hra je v tomto smyslu „neobyčejná“. Autor shrnuje:

„Podle formy můžeme hrou souhrnně nazvat svobodné jednání, které je míněno ‚jen tak‘ a stojí mimo obyčejný život, ale které přesto může hráče plně zaujmout, k němuž se dále nepřipíná žádný materiální zájem a jímž se nedosahuje žádného užitku.“ Hra se „uskutečňuje ve zvlášť určeném čase a ve zvlášť určeném prostoru, které probíhá řádně podle určitých pravidel a vyvolává v život společenské skupiny, které se rády obklopují tajemstvím nebo které se vymaňují z obyčejného světa tím, že se přestrojují za jiné.“ (Huizinga, 1971: 20)

Ve hře ale vždy o něco jde a zdar poskytuje uspokojení, radost, které sílí s přítomností diváků. Výhra ve hře neznamena v první řadě ovládnout, získat moc, nýbrž překonat jiné, být první. Úspěch ve hře se může lehce přenést z jedince na skupinu. Hraje se zejména o vítězství samo, což přináší čest, vážnost a prestiž. (Huizinga, 1971: 53) Hra má často i vklad: hraje se o zlatý pohár, o hráčův život nebo o cenu. (Huizinga, 1971: 53) „Riskování, vratké vyhlídky na výhru, nejistota o výsledku, napětí, tvoří podstatu hráčského postoje.“ (Huizinga, 1971: 53) V této souvislosti připodobňuje ke hře i operace na burze, které taky provází nejistota a snaha o „výhru“. Hranice mezi hrou, například ruletou, a vážností, obchodováním na burze, je nejistá. Záleží na tom, jak svou činnost vidí sám jednající.

Autor (1971) pak s hrou spojuje i válku, právo, básnictví, filosofii a další kulturní fenomény. Jeho záměrem je zdůraznit, že všechny tyto prvky kultury mají svůj původ ve hře, respektive, že je v nich

stále přítomen herní prvek. Znovu zdůrazňujeme, že hlavním poznatkem Huizingy (1971) bylo to, že je to hra, která vytvořila kulturu a nikoliv naopak. Hra se tak stává bytostným a prapůvodním rysem člověka vůbec. A nejen člověka – i zvířata si hrají: „...kultura ve svých prvotních fázích byla hrána. Nevznikla ze hry, (...) nýbrž se vyvinula ve hře a jako hra.“ (Huizinga, 1971: 158)

Autor (1971: 191) kritizuje moderní společnost s konstatováním, že se z ní herní prvek vytrácí. I moderní sport už nechápe jako hru, a to kvůli jeho neustálému technizování, neustále systematizaci pravidel, komercializaci. Herní prvek se vytratil, hra se stala příliš vážnou, herní nálada mizí. I neatletické hry (karty, deskové hry) se stávají sportem: jsou medializovány, technizovány. Vše je příliš vážné, protože pro sportovce se stává prací. (Huizinga, 1971: 179) Velmi zjednodušeně by se dalo říci, že v Huizingově koncepci modernita hru ničí. S tímto si ale dovolíme nesouhlasit. Sport, tak, jak jej bereme v této práci, je stále hrou. Do ní zařazujeme nejen konkrétní sporty, ale i diváky, fanoušky, kteří jej sledují. V tuto chvíli je ale nutné zdůraznit, že původní text vyšel v roce 1938, v podstatě v předvečer druhé světové války a vrcholu nacionalismu.

4.1.2 Huizingův pokračovatel. Koncepce Rogera Caillose

Když je v nějaké práci, která se zabývá fenoménem hry, zmíněn Huizinga, snad nikdy není opomenut Roger Caillois, jehož práce z 50. let *Lidé a hry* v mnoha ohledech navazuje na práci Huizingy. Cailloisova kniha by se rovněž dala interpretovat jako polemika s *Homo ludens*.

Caillois (1998: 31), stejně jako další autoři (např. Huizinga, 1971, Sokol, 2010), zdůrazňuje význam pravidel. Hra je svobodou, volným pohybem v rámci pravidel. Hra dostává člověka do stavu, kdy zapomíná na únavu, do stavu naprostého vytržení, horečky. Hra bývá spojena se stresem, který jsme ale ochotni podstoupit, ba jej ve hře dokonce i vyhledávat. (Caillois, 1998: 19) Takže i ve hře se může jedinec dostat do stavu flow nebo do liminoidního postoje. Tyto dva jevy popisujeme níže.

Caillois (1998: 31) definuje hru jako činnost bytostně svobodnou. Hráč k ní nemůže být nucen, jinak by ztratila svůj půvab, tedy svou povahu radostné a přitažlivé zábavy. Hra je vydělena z každodenního života, má přesné a předem dané časoprostorové meze, má svůj specifický „herní prostor“. Zároveň přináší nejistotu, která je způsobena tím, že průběh ani výsledek není předem znám. Hra je také neproduktivní, tzn. že nevytváří nové hodnoty ani majetek. Při hazardních hrách dochází jen k migraci majetku od jednoho hráče ke druhému, či v našem případě od sazkové kanceláře k sázkaři. Hra je podřízena pravidlům, podléhá konvencím, po dobu hry neplatí pravidla „skutečného“ světa, ale jen pravidla hry. Pokud nejsou přítomna pravidla, může být hra fiktivní. (Caillois, 1998: 32) Je tak doprovázena „vědomím alternativní reality nebo neskrývané iluze ve vztahu k běžnému životu.“ (Caillois, 1998: 32) Caillois (1998) tím míní „hry na“, jako když si třeba děti hrají na hasiče,

kosmonauty atp. Pravidla a fikce nemohou fungovat zároveň. Caillios zároveň (1998: 86) poukazuje na podobnost mezi principy instituce a principy hry, na to, že hry se zdají být pro dospělé mnohem přitažlivější a zábavnější než běžný život. Co nového Caillois (1998) do teorie her přinesl, bylo rozlišení čtyř kategorií her: agon, alea, mimikry a ilinx. V rámci těchto kategorií autor ještě mluví o dvou pólech – paidia (bujarost, bezstarostnost, rozjařenost) a ludus.

Agón představuje soutěž nebo zápas, a to jak mezi jednotlivci, tak i mezi skupinami. (Caillois, 1998: 35-37) V řeči sportu bychom mohli mluvit o individuálních sportech a kolektivních sportech. Rivalita je v tomto typu her pak zaměřena jen na jednu určitou vlastnost: na běh, na skok do dálky, na techniku kopání, a jedinec či tým si při ní musí vypomocet sám. Vítězem je ten, kdo je ve výkonu nejlepší. Je zde tendence, aby oba hráči měli na začátku hry stejné podmínky. (Caillois, 1998: 35-37)

Další herní kategorií je alea. Výsledek v ní nezáleží na hráči ale na štěstí. Jde zejména o hazardní hry. Dovednosti, inteligence, trénink a píle tu nehrají takovou roli. Tu hraje schopnost riskovat a přepečlivé porovnávání mezi riskem a ziskem. Jelikož jsou dovednosti upozaděné a jelikož prim hraje štěstěna, je při hrách typu alea věnována velká pozornost sebemenším detailům, které hráč vnímá jako znamení. Ruší se zde přirozená i získaná nadřazenost jednotlivců. Vytváří se v nich, stejně jako ve hrách typu agón, dokonalá rovnost podmínek, protože vyhrát může každý. Záleží jen na štěstí. I agón v sobě má prvky hry typu alea, a sice když se na hřišti například sejdou dva zcela rovnocenné týmy. (Caillois, 1998: 37-40)

Pro naše téma je ale nejzajímavější herní kategorie mimikry. Při těchto hrách jedinec potlačuje svou osobnost a stává se někým jiným. Patří sem dětské napodobování, „hraní si na“ a samozřejmě divadlo a divadelní hry. Cílem mimikry není klamat, ale stát se na chvíli někým jiným. V tom tkví její přitažlivost. (Caillois, 1998: 42) Podobá se hrám typu agón, protože velké sportovní události jsou, jako divadelní hry, podívané. Moment mimikry je zde ale přenesen právě na diváka, na fanouška, a nikoliv na sportovce či herce. (Caillois, 1998: 43) Diváci se snaží pohybem, posunky vstoupit do zápasu a ovlivnit jeho vývoj, například hlasitou podporou, tleskáním, nakláněním při gólové šanci oblíbeného týmu atp. Nejsou zde autoritativní pravidla, smyslem je vynalézání nového. Předvádějící se snaží u diváku vyvolat uvěřitelnou iluzi a přitom nechybovat. Divák zas iluzi bere se vší vážností. (Caillois, 1998: 43) Shora zmíněné tělesné projevy jsou součástí empirické části diplomové práce – fanoušci ani nepotřebují být na stadionu, aby sami mohli rozehrát hru mimiker.

Poslední kategorií je ilinx. Jde o závrať, trans, o pokus potlačit vnímání. Caillois (1998: 45) do této kategorie zařazuje například kolotoče, skluzavky, točení dětí kolem své osy atp. Do her ilinx patří i rychlá auta, alkohol a zábavní park; atrakce působí nevolnost, strach, přesto je ale lidé milují. Jde o jakousi slast, radost, kterou podstupujeme dobrovolně. (Caillois, 1998: 47)

Některé ze zmíněných typů hry se dají kombinovat, píše Caillois (1998: 91). Mezi nahodilé spojení Caillois (1998: 91) zařazuje agon a mimikry. Soutěž, jako například velké sportovní klání, se může stát jakousi podívanou, stadiony se v leccčem podobají divadlům, sportovní hvězdy jsou jak herci, třetiny, poločasy atp. tvoří jednotlivé „divadelní“ akty atp. Pro nás ale bude právě toto spojení naprosto zásadní.

Základními spojeními jsou pro autora agon/alea a mimikry/ilinx. (Caillois, 1998: 92) První spojuje touha po co největší možné spravedlnosti, stanovení vítěze je však opačné: v agonu se hráč spoléhá na sebe, na své schopnosti, kdežto v alee se hráč spoléhá na náhodu, na štěstěnu atp. Druhé spojuje improvizace, rozdíl je v tom, že „herní typ mimikry předpokládá u hráče vědomí přetvářky a předstírání, zatímco k povaze závratí patří snaha veškeré vědomí potlačit.“ (Caillois, 1998: 93)

Televizní fanoušek se tak vedle kombinace mimikry/agon pohybuje i v kombinacích agon/mimikry a ilinx/mimikry. Na jedné straně se fanoušek dostává do hry mimikry, přičemž zažívá jistou závrať nebo vzrušení, které níže popisujeme prostřednictvím konceptu flow. Na druhé straně sleduje agonální hru, případně podporuje svého oblíbence. Může se tak stát vítězem v zastoupení, protože ne každý může vyhrát: z toho vyplývá kult hvězdy a přeborníka. Aby člověk něčeho dosáhl, musí ve většině případů překonat spoustu námah atp. (Caillois, 1998: 138) „Právě proto skoro všichni raději vítězí prostřednictvím svých zmocněnců...“ (Caillois, 1998: 138) Autor (1998) píše, že tato identifikace je obecnou potřebou, že idoly mají na své obdivovatele velký vliv, který může hraničit s fanatismem. Aby se však s nimi mohl obyčejný člověk identifikovat, musí se zároveň přiblížit obyčejné okolnosti života oné hvězdy; musí být v jistém smyslu „lidské“. Zastoupení je tak určitou modifikací principu mimikry. (Caillois, 1998: 139)

K těmto čtyřem herním kategoriím Caillois (1998: 48) přidává ještě dva herní aspekty – paidia (rozhovor spontánnost) a ludens (dobrovolné překážky). Caillois termín paidia definuje jako výraz, který zahrnuje „spontánní projevy herního instinktu“. (Caillois, 1998: 49) Důležitým rysem je absence nějakého řádu a přítomnost improvizace. Do tohoto aspektu patří různé grimasy, spontánní radost, potěšení z provokace a ničení. I televizní fanoušci prokazují tento aspekt. Druhým aspektem je ludens, ve které soupeř není v podobě protihráče ale v podobě překážky. Patří sem jojo, křížovky, matematické a bridžové úlohy a herní automaty. Jde tedy o překážky, které se jedinec snaží překonat kalkulem, kombinačními schopnostmi. (Caillois, 1998: 52-56)

V knize nepříliš zdůrazňovaným, ale podstatným momentem, je autorovo (1998: 62) tvrzení, že všechny herní kategorie předpokládají společnost, že i hry ryze individuální mají sklon k soutěživosti, že se pro hráče stávají mnohem zábavnějšími a přitažlivějšími, existuje-li někdo, kdo je sleduje a s kým mohou soupeřit. Každá herní kategorie má sklon se zespolečenšťovat. (Caillois, 1998: 62)

Dále se Caillois (1998) vyjadřuje i k hazardním hrám, které tak mohou mít kulturní význam. Princip alea se dokonce objevuje ve společnostech, které si zcela zakládají na rovnosti a rovných podmínkách všech svých členů. Pokoušet štěstí, spoléhat se na náhodu je tak zcela běžnou součástí moderní společnosti. (Caillois, 1998: 176) Lidé však při hře sledují různé zájmy, chovají se iracionálně, podléhají vášním atd. Hra se nedá zcela propočítat, je nejistá; kdyby to šlo, hra by se tím zlikvidovala – nikdo nebude hrát, když by se věděl výsledek. Podobně se vyjadřuje i Horáček (2012) ve své knize *Habitus hazardního hráče* (2012), který doplňuje, že hra konečnému rozhršení nikdy nedojde; vždy se tu objeví nová sázka, nová výzva. „Rozhršení je tak přinejlepším momentální...“ (Horáček, 2012: 134) Hra se tedy neděje kvůli „konečnému účelu“, jak píše třeba i Fink (1992: 10), neděje se ani pro nějaký jiný účel – pak bychom ji „hrou“ ani nemohli nazývat, má účely už sama v sobě, není bezúčelná. (Fink, 1992)

Trochu jiný pohled podává Jan Sokol (2010). Píše, že hra není jen tak. „Kdo nehraje s plným nasazením a vážností, hru jenom kazí a hra ‚jen tak‘ už není hra.“ (Sokol, 2010: 74) Jde v ní v podstatě o všechno, ale nikdy ne o vlastní život. To, co se ve hře dělo a stalo, platí jen ve hře. Jedinec se tak ve hře může cítit zcela svobodně. Hra je tak „umělým modelem života a světa“. (Sokol, 2010: 75) Hra je zároveň omezena prostorem a časem, a tak oddělena od skutečného světa. Hra se rovněž vyznačuje přítomností soudce a pravidel, která hru neomezují, naopak ji umožňují a zároveň probouzejí tvořivost. Hry charakterizuje i nekompromisní snaha o spravedlnost. (Sokol, 2010: 77)

4.2 Fenomenologická perspektiva

4.2.1 Nejistá hranice hry a „reality. Koncepce Eugena Finka

Text *Oázy štěstí* (1992) je členěn na tři části.² Fink (1992) jednak podává charakteristiku hry, poté přistupuje k její strukturální analýze a na závěr interpretuje Epikurovu filosofii. Nás nyní budou zajímat první dvě části, které jsou věnované fenoménu hry.

Hra je dle Finka (1992: 7) důvěrnou a běžnou skutečností sociálního života, jsme v ní vždy jakoby v kontaktu s druhými, nikdy není zcela individuální. Příkladem může být například dítě, které si sice hraje samo, ale i tak si ve hře vytváří další postavy, se kterými komunikuje, jedná atp. Každá hra tak má „spolulidský horizont“. (Fink, 1992: 7) V podobném smyslu se vyjadřoval i Caillois. (1998: 62) Ostatně i fandění, budeme-li jej pojímat jako hru, má tento sociální charakter – nikde se neděje zcela osamoceně. I fanoušek, který fandí sám u televize je součástí dění na stadionu. Hra by nemohla být rozehrána nebýt hráčů na hřišti, kteří v televizi bojují o dobrý výsledek. V tomto smyslu je i fanoušek u televize, byť osamocen, součástí „herní obce“, o čemž pojednáme později.

² Text původně vyšel v roce 1957. My zde pracujeme s českým překladem z roku 1992.

Fink (1992: 11) píše, že hra není jen přestávkou od skutečného, mnohdy těžkého a vážného života, nejde o okrajový jev a nepochází jen z dlouhé chvíle, i když se tak může zdát. Koneckonců i dospělý si hraje. Hra je, vedle smrti, lásky, práce a moci, základním existenciálním fenoménem a vedle ostatních fenoménů je svébytná, nelze ji odvodit z jiných jevů. (Fink, 1992: 12)

Následně Fink přistupuje k vlastní definici hry. Hra se odlišuje od skutečného života, protože se neděje kvůli konečnému účelu, nenarušuje ji nejistota, ohledně toho, co to štěstí vlastně je. (Fink, 1992: 14) Hra má naopak charakter uklidněné přítomnosti a soběstačného smyslu – podobá se oáze dosaženého štěstí, unáší nás. Hra se neděje pro nějaký jiný účel; pak bychom ji „hrou“ ani nemohli nazývat, má účely už sama v sobě, není bezúčelná. (Fink, 1992: 15)

Díky hře navíc zažíváme rozkoš, ta může být mnohoznačná; nemusí jít nutně jen o příjemnou radost, například při sledování tragické divadelní hry taky zažíváme určitou radost, přestože jejich příběhy vzbuzují spíše smutek či dokonce hrůzu. (Fink, 1992: 18) Hra není jen nějaký tělesný pohyb; musí mít svůj schválně vytvořený smysl. (Fink, 1992: 19) Fink rozlišuje interní smysl hry, kterou myslí „smyslovou souvislost hraných věcí, činů a vztahů“, a externí smysl hry, tedy „význam, jež má hra pro ty, kteří se k ní teprve rozhodují, kteří se k ní chystají nebo také smysl, jež má hra eventuálně pro diváky.“ (Fink, 1992: 19)

Hraní je základní možností sociální existence, nikdy není zcela individuální. I člověk, který si hraje sám, má ve hře své imaginární partnery. Hraní je společnou hrou, jak je napsáno výše. Fink (1992: 20) v této souvislosti mluví o herní obci. Dalším rysem jsou herní pravidla; bez nich by se hra vlastně ani nemohla uskutečnit. Nejsou nezměnitelná, jestliže se hráči shodnou, mohou se změnit. Pravidla hru neomezují, naopak hru umožňují. (Fink, 1992: 21)

Hra se neobejde bez hračky, tou nemusí být jen uměle vytvořená věc, jako například kladívko, panenka, ale i věc přirozená, jako třeba kousek dřeva, který se ve hře stává třeba mečem. (Fink, 1992: 21) To, že si z předmětu hráč udělá něco jiného, neznamená, že klameme sami sebe. Hráč ví, že jde o kus dřeva, o kámen. „To, co na hračce či na herním je ‚hračkovité‘, ‚herní‘, její podstata, to spočívá v jeho magickém charakteru; je to věc v prosté skutečnosti a zároveň má jinou, tajuplnou ‚realitu‘.“ (Fink, 1992: 22) K podstatě hry náleží určité zdvojení – během hry jedinec intenzivně hraje svou roli, ale může se kdykoliv z role vytrhnout a vrátit se do „reality“. (Fink, 1992: 23) Tyto role bychom tak mohli připodobnit ke herní kategorii mimikry (Caillois, 1998), které rovněž představují masku či jisté hraní rolí.

Rámcem všech těchto strukturálních momentů pak tvoří svět hry. (Fink, 1992: 23) Svět hry není imaginární v tom smyslu, že je pouhé nic. Souvisí se „skutečným“, mnohdy je zážitkově působivější než věci všedního dne. „Svět hry obsahuje subjektivní fantazijní elementy a objektivní, ontické

(zrcadlení a podobné jevy) elementy.“ (Fink, 1992: 24) Jde o odraz jsoucího, podobně jako odraz stromu na vodní hladině.

Hra tedy není jakousi oponou jsoucna, má své reálné dějiště, vychází ze jsoucna, ale zároveň si vytváří svůj vlastní prostor i čas. Ve hře se člověk dostává do dvou extrémů, jak být. Jednak jako úplně svobodný v tom, jak si hru „udělá“, může být pánem svých imaginárních produktů, a jednak ho může hra „pohltit“. Pak jde o únik z reality, o vytržení z ní. (Fink, 1992: 25)

Fink (1992: 25-31) si také všímá, že hranice hry a skutečnosti bývají často nejasné. Hra není zcela fantazijní, vychází z reality, která člověka obklopuje. A stejně se to má i s fanouškem. Aby mohla být hra rozehrána, je třeba obrazu, v našem případě televize, která mu zprostředkovává konkrétní zápas, která se stává oním odrazem – odrazem hry, která fyzicky přítomna není. Díky obrazu, je-li bedlivě sledován, se televizní fanoušek může vytrhnout z reálného prostoru, ve kterém se nachází, a rozehrát svou vlastní hru – hru fanouška.

4.2.2 Sport jako hra. Koncepce Jiřího Černého

Nyní se podíváme na text *Fotbal je hra*, kterou na konci 60. let napsal Jiří Černý. Autorovým (1968) hlavním záměrem, v návaznosti na Finka (1992), bylo naznačit, jaká je hranice mezi světem hry a skutečným světem. Černý (1968), podobně jako Fink (1992), dochází k závěru, že hranice není zcela zřejmá, že je velmi propustná. Hra je často brána natolik skutečně, že ji nelze od reality odlišit. Černý (1968) podává jeden příklad, který po našem soudu dobře vystihuje tento fakt: Sportovec běží na prvním místě, ale těsně před cílem dostane křeč do nohy, a nakonec skončí poslední. I když jde „jen“ o hru, sportovcovy slzy jsou ale skutečné. (Černý, 1968: 98) Hra je tedy sice nevážná, ale pocity a dojmy z ní jsou skutečné, vážné, ať už jde o slzy, pokřiky či snad o výtržnictví.

Autor (1968: 16) v knize poukazuje na soudobou ale i pro naši současnost stále platnou masovost sportovních událostí. Tyto akce jsou populární po celém světě bez ohledu na politický systém, bohatství dané země atp. Naznačuje, že za touto masovostí stojí rovněž zlepšení a zkvalitnění komunikačních technologií. Zrychlilo se například předávání informací. Sport nebo sledování sportu není jen věcí volného času ale i toho pracovního, neboť v zaměstnání se vedou prudké debaty o zápasech, které v minulých dnech proběhly. Sportovci se navíc stávají velkými hvězdami. (Černý, 1968: 16)

Autor (1968) si zároveň všímá fenoménu, kterého se týká i naše tématu. Podle Černého (1968) je vedle fandění na tribunách zajímavým fenoménem i fandění u televize. Je to něco, co stalo nedílnou součástí moderního života. Autor s jistou nadsázkou shrnuje: „Sport je zkrátka všude, a my jsme v

něm.“ (Černý, 1968: 17) Důležitý je rovněž ten poznatek, že si autor všímá fenoménu televizního fanouška již na konci 60. let. Jeho postřeh tak koresponduje s historickými exkurzy, které prezentujeme v empirické části této práce.

Černý (1968) ve své knize interpretuje Buytendijka (1953, in: Černý, 1968: 20), který při zkoumání fotbalu dochází k závěru, že v něm jde o určitý druh „setkání“, setkání s druhými. Člověk se rozhodl, že bude nějaký. V každém okamžiku se ale může rozhodnout být něčím jiným a k tomu je zapotřebí „setkání“. „Člověk se ve hře s někým a něčím ‚setkává‘ a přitom svobodně rozhoduje a jedná. ‚Utkání‘ je vždy také ‚setkání‘. Je proto pro člověka svobodným výkonem...“ (Černý, 1968: 20) Takže i fanoušek, píše Černý (1968), je fotbalistovým spoluhráčem – reaguje na hru, je kritický. „Sportovní utkání by se bez této spulhry nikdy nemohlo stát tím, čím se v naší době stalo.“ (Černý, 1968: 22) Hru, fotbal, je ale třeba znát, rozumět mu v tom smyslu, že víme, oč ve hře jde. Pro nás je toto „setkání“ důležité, protože se opět zdůrazňuje onen sociální charakter hry. I když fanoušek sleduje zápas zcela sám, je jakoby v kontaktu s druhými minimálně prostřednictvím televize, na kterou reaguje, byť ho ale hráči neslyší.

Sport a sledování sportovních přenosů je převážně záležitostí volného času. Autor (1968: 24) se rovněž zmiňuje o tom, že divák si při sledování sportovních klání dovolí říct nebo udělat něco, co by jindy nikdy neudělal. Že je schopen udělat něco, co přesahuje právní společenské normy (vulgarity, výtržnictví...). Právě tyto emoce, i když jsou vedeny na ty, kteří je ale nemohou vnímat, jsou i součástí empirické části této práce, které jsou popsány níže.

Fanoušci komentují a kritizují právě proto, že rozumí smyslu hry. Jednoduše řečeno ví, oč v ní „jde“, jak se hraje. Musí hru znát, jinak by je nezaujala. Pravidla a zákony hry jsou divákovi masivně předávány prostřednictvím médií. (Černý, 1968: 25) Divák své názory a kritiky může adresovat přímo na hráče, a to buď přímo na stadionu, nebo prostřednictvím televize, stěžovat si samozřejmě může i na poměry ve „svém“ klubu. Člověk se tak cítí být zcela svobodný, ale je to svoboda stále v rámci hry. (Černý, 1968: 27)

Hra je něco umělého, vytvořeného, něco, co má specifickou strukturu vztahů, která se odlišuje od struktury mimo svět hry. Důležitou roli ve hře hraje předmět, kterým je hra hrána, který hru umožňuje. Jako příklad udává Černý (1968: 36) míč. Dále zmiňuje i specifický prostor hry, a sice hřiště. To je vztaženo k hráčům a divákům, kteří hře rozumí. V něm „se hraje“. „Hřiště bez hry a bez jejích vykonavatelů i účastníků, kteří hře rozumějí, nemá samo o sobě žádný smysl...“ (Černý, 1968: 37) Takovým předmětem se pro televizního fanouška stává nejen míč či puk nebo oštěp, ale právě i obraz, či televize, díky kterým může zápas sledovat. Hřištěm se pak může v přeneseném smyslu slova stát jakýkoliv prostor.

Fotbal jako každá hra má svá pravidla, na čemž se podobně jako u specifického prostoru hry, shoduje i s ostatními autory (Caillois, 1998, Huizinga, 1971, Horáček, 2012, Sokol, 2010). Autor (1968: 40) poukazuje na to, jak jsou fotbalová pravidla univerzální, nadnárodní, pevná a srozumitelná širokému publiku. Pravidla jsou i snadno přístupná na rozdíl od právních systémů. Fotbalu lze tudíž porozumět velmi snadno. Tomuto systému pravidel hry je třeba rozumět, kdo mu nerozumí, zdají se mu fanoušci jako blázni. Každá hra má ještě svá další pravidla, nepsaná, vytvářená v průběhu času, které černý nazývá „nadpravidla“. (Černý, 1968: 49)

„Fotbal předpokládá tedy vlastní důvěrnou známost nejen pro dvaadvacet hráčů a tři soudce na zeleném trávníku fotbalového hřiště, ale i pro desetitisíce těch, kdo jej sledují z ochozů a tribun, kdo jej vášnivě a s největším zaujetím prožívají a kdo jej rozumějící účastí – ať už kladně či záporně – pomáhají spoluvytvářet, a dokonce kdo jej pomáhají i takto hrát. I divákův pohled – jako garance všeobecné srozumitelnosti pravidel lidské hry – je samotnou součástí této hry.“ (Černý, 1968: 41)

Dále se autor (1968) zamýšlí na smyslem dresu. Je to samozřejmě sportovní šat, který nepodléhá módě, odlišuje od sebe jednotlivé týmy. Má však svůj skrytý smysl, protože strhává pozornost diváka, svou barvitostí, emblémy ale i historií, tradicí. Dres je znakem funkce ve hře a příslušnosti ke hře, ke hře tady a teď, i ke hře hrané stále. (Černý, 1968: 65) Podporuje jednotu fanoušků a sounáležitost s klubem. Je to i manifestační sdělení, které ostatním říká, kolik podobně smýšlejících fanoušků vlastně je. Dres se týká nejen hráčů, ale i funkcionářů, fanoušků a všech kolem klubu. (Černý, 1968: 66)

Autor (1968: 77) zdůrazňuje to, že se hra musí hrát se vší vážností, jako by to byl sám život, jinak by to nebyla žádná hra. „Hra musí být hrána jako plná, naprosto hodnověrná, krutě vážná skutečnost, má-li být opravdu krásnou hrou.“ (Černý, 1968: 77) Černý pak dodává: „...pohled diváka je konstitutivní součástí hry, jež se odehrává na hřišti (přitom nemusí jít jen o diváka okamžitě zúčastněného, ale i o diváka, který systém hry sleduje, ví, oč v něm běží, a dočte se třeba o této hře v zítřejších sportovních novinách).“ (Černý, 1968: 77) Divák se zúčastňuje hry i svým vnímáním a prožíváním. (Černý, 1968)

Krásu hry zároveň vyžaduje pozorovatele, vnímající oko, který hru „ocení“. Nesmí se hrát jen pro diváky, na oko. Krása hry tak spočívá v samotném výkonu, ve hře samotné. Proto autor rozlišuje „hru na krásu“, která diváky spíše rozčiluje, a „skutečnou“ krásnou hrou. (Černý: 168 76) Černý píše, že sportovní výkony nejsou jen představované, předstírané, ale že jsou něčím „čím dál smrtelně skutečnějším a opravdovějším“. (Černý, 1968: 93) Že sportovní klání diváka „dostávají“, že je skutečně prožívají a vnímají jako zcela opravdová. „Každá hra má v sobě moment rizika a náhody.“ (Černý, 1968: 91) Hráč nebo účastník hry je vždy v napětí, v očekávání, jako se to vyvine, kdo vyhraje, kdo skočí v poli poražených. Hra je tak hrána se vší vážností. (Černý, 1968: 91)

Autor (1968: 94) se pak zmiňuje o času hry. Hra jako sport je situační, probíhá v určitém momentu, v určité chvíli. Pro ni je hlavní přítomnost. Hrajeme tuto hru, právě teď. Divadelní hry však mají časový přesah, jsou na věčnost, je možné je kdykoliv znovu zahrát. Průběh sportovních her se už nedá zopakovat. Zůstávají jedinečné a zakotvené v onom momentu. Řecká dramata se hrají stále, stále divákům přinášejí emoce, panhelénské hry naproti tomu jsou už jen historické události, nelze si vrátit ony momenty slávy a vzrušení. (Černý, 1968: 94-96)

„Hra jako umění i hra jako ‚fotbal‘ jsou skutečně zvláštním intermezem bezstarostnosti, zvláštním intermezem svérázného napětí a zároveň uvolnění tohoto napětí, jedinečnou a neopakovatelnou chvílí a přítomností nezvyklého štěstí uprostřed každodenního šedivého, a tak známého a lhostejného toku starostí, života, v němž se sháníme, pracujeme, namáháme a trpíme. Hra -zde i tam- má tuto kouzelnou moc vysvobodit nás aspoň na chvíle ze světa práce a podřízených a nadřízených, ze světa obstarávání. Hra nám vytváří svou svobodu, hra nám dává této svobody zakusit.“ (Černý, 1968: 95)

Autor (1968) znovu zdůrazňuje roli diváka a píše, že ke hře se taky pojí kult hvězd. (Černý, 1968: 96) Ten vzniká tím, že divák je ve hře nějak zastupován hercem nebo hráčem. Divák se tak může prostřednictvím hráče anebo herce stát vítězem.

Z výše zmíněného je pro nás důležitý poznatek, že hra potřebuje nějaký předmět, ostatně stejně je tomu u Finka (1992: 21). Dále je to fenomén dresu, který Černý (1968) přímo připodobňuje k mimikrám v koncepci Rogera Cailloise (1998: 42). Ale nejdůležitější je pro nás ten poznatek, že součástí sportovní hry jsou i fanoušci, a to nejen ti, kteří dochází na stadiony, ale i ti, kteří klání sledují v televizi či si o něm přečtou v médiích. I ti v podstatě „hrají“ a spoluvytváří onu velkou sportovní hru, která často dokonce vstupuje do každodenních životů fanoušků. Hranice hry a hranice „skutečného“ světa se tak opět stává o něco méně jistou.

4.3 Shrnutí kapitoly: divák jakou součást hry

Hlavním cílem této, vzhledem k práci, důležité kapitoly bylo zdůraznit, že fenomén fandění zde budeme chápat jako specifickou formu hry a že tato hra, prováděná se vši vážností, se vztahuje i ke společnosti samé. Nejde tedy o okrajový fenomén, ale symptomatický jev nejen dnešní společnosti.

Nejprve bylo důležité nastínit, jak fenoménu hry rozumějí různí autoři v sociologii, antropologii a filosofii. Obecně lze konstatovat, že hra má tyto charakteristické znaky: je svobodná, je neproduktivní, má svůj vymezený časoprostor, vzbuzuje v hráčích vášeň, má svá pravidla. Hru zároveň nelze z něčeho zcela odvodit, stojí sama o sobě a zároveň má blízko ke kráse, k estetice.

Dalším znakem, který chceme zdůraznit, je sociální charakter her. Abychom použili slov Finka, hra má „spolulidský horizont“. (Fink, 1992: 7) V knize *Oáza štěstí* (1992) píše, že hra je důvěrnou a běžnou skutečností sociálního života a že jsme v ní vždy jakoby v kontaktu s druhými – nikdy tak není zcela individuální. I dítě, které samo hraje, si ve svém hraní vytváří fiktivní postavy, na které reaguje, které s ním komunikují atp. V tomto smyslu nejsme ve hře nikdy sami. (Fink, 1992: 20)

V podobném duchu se vyjadřuje i Caillois (1998: 62), když píše, že hra dostává docela jiný náboj, když jsou přítomni diváci. A těmito fanoušky nejsou jen přímí diváci na stadionu, nýbrž i diváci u televizí a vůbec všichni ti, kteří o zápasu hovoří v práci, u novin nebo kdekoliv jindy dávno potom, co zápas skončil. (Černý, 1968) Opravdu tak můžeme mluvit o herní obci ve Finkově (1992) smyslu.

O roli diváka se zmiňuje i Huizinga (1971: 10), který na začátku své knihy dokonce píše, že jednou z podstat hry je pobláznění nejen hráče, ale právě i diváka, který se dobrovolně nechává vtáhnout do hry. Hra není protikladem k vážnosti. Jak hráči, tak i diváci naopak berou hru se vši vážností. Ve hře vždy o něco jde a zdar poskytuje uspokojení, radost, které sílí s přítomností diváků. (Huizinga, 1971) Autor navíc dodává, že „společnost hráčů má obecný sklon existovat dále i potom, kdy hra skončila... Klub patří ke hře jako klobouk k hlavě.“ (Huizinga, 1971: 19)

Nejdůležitějším poznatkem bylo, že autoři zařazují do her i diváky, kteří se stávají podstatnou součástí jakékoliv hry. Akcentovali jsme ten fakt, že divák přidává hře na přitažlivosti, že se hra stává zajímavější a nápaditější, je-li přítomen někdo, kdo hru sleduje a kdo o ní má zájem. Důležitý je i poznatek, že nemusí nutně jít o přímou účast na hře, ve smyslu osobní přítomnosti například na stadionu. Jak již bylo řečeno výše, divák je součástí velké sportovní hry i tím, že sportovní – herní – dění sleduje v novinách, na internetu a zejména v televizi. (Černý, 1968: 77)

Důležité je hře rozumět: bez znalosti pravidel nebo bez touhy je poznat, se sport stává pro recipienty nezajímavou záležitostí. U fanouška se musí projevit zájem o hru. Tito fanoušci pak spoluvytvářejí samotné sportovní dění. Jsou jeho součástí, protože pohled diváka je „konstitutivní součástí hry, jež se odehrává na hřišti (přitom nemusí jít jen o diváka okamžitě zúčastněného, ale i o diváka, který systém hry sleduje, ví, oč v něm běží, a dočte se třeba o této hře v zítřejších sportovních novinách).“ (Černý, 1968: 77) Divák se zúčastňuje i svým vnímáním a prožíváním. (Černý, 1968)

Televizní fanoušek tak je jednak součástí hry – fotbalu, hokeje, atletiky a stovek dalších sportů – a sám, ve veřejném prostoru rozehrává hru vlastní.

5 Flow i liminoidní - teoretické uchopení stavu vytržení

5.1 Liminoidní

Nyní se ještě podíváme na Turnerův text *Rámeček, plynutí a reflexe: rituál a drama jakožto veřejná liminalita*³ a na text *Flow: O štěstí a smyslu života* (Csikszentmihalyi, 2015). V této kapitole bychom rádi teoreticky uchopili stav vytržení a vášně, který při hře a při fandění u fanoušků nastává.

Autor (2014) uvádí, že veřejné rituály, které mají liminální, v našem případě liminoidní charakter, jsou vyjádřeny mimo jiné i gesty, hudbou, tancem, tedy tělesností. Pojem liminality či liminoidnosti autor (2014) popisuje jako „bytí na prahu“. (Turner, 2014: 360) Pro nás je ale důležité, že liminalita může být plná experimentu, ale hlavně hry. Sám Turner zdůrazňuje že charakteristiky hry do značné míry charakterizují i rituál. (Turner, 2014: 360)

Turner (2014) se věnuje veřejné liminalitě. Tato veřejná liminalita má svůj rámeček, svůj vymezený časoprostor. Existuje tendence tento rámeček sakralizovat. Tento rámeček má samozřejmě své hranice, svůj vlastní rituální čas, který je ohlašován a oddělován od profánního času například zvoněním, zpěvem nebo jakýmkoliv jiným zvukem. Všechny rituály v sobě mají prvek radosti a ludičnosti. (Turner, 2014: 363) Při takových to veřejných rituálech zároveň může dojít k převrácení hierarchie, která platí mimo liminální prostor. (Turner, 2014: 365) Podobně je tomu i v místech, kde se vysílá sportovní přenos. Je to jasně vymezený prostor, se svým vlastní časem. To vše popisujeme v empirické části.

Turner (2014) zároveň rozlišuje mezi liminálním a liminoidním (podobné liminálnímu). Liminoidní je historicky spjato s liminálními rituály. Liminoidní situace zároveň mají podobné rysy jako ty liminální. Mají svou „subjektivitu“, představují útek od každodenních starostí, dochází při nich k symbolickým převratům, převrácení či potlačování řádů. Mezi liminálním a liminoidním jsou však i rozdíly. Liminoidní fenomény se rodí až v prostředí moderních společností. Jedinec se do nich nerodí, nýbrž do nich vstupuje. Mohou být kolektivní ale právě i individuální – jejich efekt však přesto může zůstat masový. Nejsou cyklické, objevují se občas a jsou spojeny s oddychem a uvolněním. Objevují se na okraji mimo od hlavních politických a ekonomických procesů a jsou fragmentární a pluralitní. Pojivem v nich není povinnost ale volba a rozhodnutí. Liminoidní tak spadá do sféry volného času. (Turner, 2014: 381) Tyto liminoidní rituály výrazně připomínají hru, jak jsme ji popisovali výše. I prostor, kde je sledován zápas, se stává takovýmto liminoidním prostorem, kde se ruší hierarchie. Jde o moderní rituál, stejně jako je televizní fandění moderním jevem. A jedinci jsou při něm „na prahu“ a zažívají jistý stav vytržení. Ten budeme nyní interpretovat pomocí konceptu flow.

³ Text původně vyšel v roce 1979. My pracujeme s českým překladem z roku 2014 (viz literatura).

5.2 Liminoidní rituály a koncept flow

Už Turner (2014) se zmiňuje o Csikszentmihalyově konceptu plynutí (anglicky flow). Sám Csikszentmihalyi popisuje tento jev jako: „stav, v němž jsou lidé ponořeni do určité činnosti, že nic jiného se jim nezdá důležité.“ (Csikszentmihalyi, 2015: 14) Autor (2015) navíc dodává, že „tento prožitek je sám o sobě natolik radostný, že se ho lidé snaží dosáhnout dokonce i za velkou cenu.“ (ibid) Lidé v plynutí jsou tak naprosto zaujati děním a zapojeni do něj – může jít o hru, sport, tvůrčí činnosti atp.

Toto plynutí má šest rysů. Konání a vědomí jsou zakoušeny jako jednotné. Dále je pozornost zaměřena jen na omezený počet stimulů. Dochází ke ztrátě sebe sama. ‚Já‘, které je zapotřebí při komunikaci s druhými, se v plynutí rozpouští a rozmělnuje, protože není potřeba, protože plynutí má svá pravidla, kterými si řídí všichni zúčastnění. Aktér ale má svou činnost i prostředí pod kontrolou – nejde tak přímo o extázi. Plynutí je autotelické: nevyžaduje další odměny, žádné další cíle krom sebe samé. (Turner, 2014: 376)

Stav flow může vzniknout zcela náhodou. Většinou ale vzniká prostřednictvím strukturovaného jednání. To znamená, že stav flow je dílem vlastního jednání. (Csikszentmihalyi, 2015) Stav flow vyvolávají v první řadě aktivity, které přinášejí nějakou radost či potěšení, například hry, sport, tanec atp. Následně interpretuje Cailloisovu (1998) typologii her a píše, že všechny aktivity, které vyvolávají stav flow, mají jedno společné, a sice že „poskytují pocit, že něco objevujeme, tvořivý pocit přenášející do nové reality.“ (Csikszentmihalyi, 2015: 94) Navozují tak jiný stav vědomí.

Csikszentmihalyi (2015: 95) rozlišuje mezi požitkem a radostí. První je pouhou momentální zábavou, druhé navíc přispívá k nějakému růstu, že naše já v požitku vyrostlo. Na takový zážitek pak vzpomínáme s radostí a rádi. Aktivity flow jsou dynamické a vedou k růstu a objevům. „Člověk nemůže mít radost, když vykonává dlouho stejnou činnost na stejné úrovni.“ (Csikszentmihalyi, 2015: 95) Ostatně i u televizních fanoušků hraje roli, pokud je sledovaná hra nejistá. Řekli jsme, že nejistota výsledku je jedním ze základních charakteristik hry. Stav flow je navíc velmi individuální záležitost: když jeden zažívá flow, druhý se nudí (2015: 95). Autor (2015) rovněž píše, že stav flow se nenavazuje pouhým sledováním televize. S tím souhlasíme, protože je to právě zápas, hra, která teprve unáší a dostává fanouška do stavu vytržení.

Stav flow se netýká pouze mysli, ale i těla, které rovněž může přispět k dosahování stavu plynutí. Autor (2015: 117) se zmiňuje například o sportu, o radosti vyplývající z pohybu. Stav flow lze navodit i prostřednictvím zraku, kdy se například sledujeme krásnou krajinu. (2015: 131) V tomto ohledu

bychom mohli připojit televizního fanouška, který sleduje zápas a vstupuje do něj svým tělem, jako ve hře mimiker.

5.3 Shrnutí kapitoly

Cílem této kapitoly bylo teoreticky uchopit stav vytržení, který při sledování zápasů nastává, pokud má předváděná hra své kvality, jak uvidíme v empirické části. Prostory, ve kterých probíhá televizní přenos budeme chápat jako herní, nebo liminoidní prostory, které jsou od „skutečného“ světa odděleny časem i prostorem.

Cílem celé teoretické části bylo primárně vymezit, kdo je to televizní fanoušek, a jak tento specifický fenomén budeme pojímat. Je to fenomén moderní. Televizní fanoušci jsou součástí hry a sami rozehrávají hru vlastní, o čemž pojednává empirická část této magisterské práce. My nyní budeme testovat, zdali se i fanoušci stávají takovými hráči, a případně jakou podobu tato hra má. Nejdříve ale popíšeme, jaké metody byly použity při sběru dat.

Metodologická část

„Neexistují problémy. Existují pouze a jen výzvy.“

Dennis Smith

6 Metody výzkumu

6.1 Otázky

My se nyní budeme ptát, zdali se i fanoušci stávají hráči a jakou podobu jejich hra má. Půjde nám o to popsat povahu tohoto zprostředkovaného fandění a nalézt prvky, které se v něm opakují bez ohledu na prostor. Znovu tedy zopakujeme otázky, které jsme zmínili v úvodu a na které nyní budeme odpovídat: Jakou povahu má fenomén televizního fanouškovství? Je televizní fanouškovství opravdu záležitostí jen posledních dvaceti let? Dále vyazuje tento fenomén skutečně herní rysy? A jak sami aktéři reflektují své fandění u televize?

6.2 Příběh výzkumu

Vzhledem k nastíněným otázkám i samozřejmě zkoumanému fenoménu, jsme se rozhodli pojmout celý výzkum kvalitativně. V této práci byly kombinovány tři různé metody: jednak rozhovory, které reflektují perspektivu jednotlivých aktérů, jednak pozorování, prostřednictvím kterého byly sledovány vnější projevy fanoušků a jednak, trochu nečekaně, archivní výzkum, jehož cílem bylo dodat práci historický rozměr. Cílem kombinace těchto metod bylo přispět co možná nejvíce k zevšeobecnění výsledků výzkumu. Uvědomujeme si, že šlo vzhledem o velmi riskantní podnik, protože smíšené metody na jedné straně jistě přispívají k hloubce a šíři výsledků, ale na druhé straně kladou poměrně velké nároky na analýzu, a tedy i na schopnosti, a i zkušenosti výzkumníka. Nakonec jsme se ale rozhodli jít právě touto cestou, protože ta představuje velkou výzvu.

Dříve, než probereme zmíněné metody výzkumu, je třeba zmínit pozici samotného výzkumníka. Abychom tak nečinili bez souvislostí, zmíníme se, byť jen letmo, o Maxu Weberovi. Je dobře známo, že Weber v textu *Věda jako povolání* (2009) píše o tom, že na počátku jakékoliv vědecké činnosti stojí vášně. Weber doslova píše, „že pro člověka jako člověka nemá hodnotu nic, co nemůže konat s vášní.“ (Weber, 2009: 113). Weber (2009: 113) ale zdůrazňuje, že vášně sama není dostatečná, neboť je pouze předběžnou podmínkou pro „vnuknutí“, pro nějaký nápad. Weber (2009) v této souvislosti namítá, že věda není matematickou laboratoří, která chce vše „spočítat“. Základem tudíž není výpočet, ale samotný nápad, který se nedá nějak vynutit. Občas přijde s tvrdou prací, ale často se nám zjeví „jen tak“, na pohovce při doutníku, píše Weber (2009: 114). Z jeho slov je patrné, že je důležité se umět pro věc nadchnout a alespoň na začátku se nechat strhnout vášní.

Sport, a o tom rozhodně není sporu, vyvolává mnoho vášní, mnoho pocitů radosti a mnoho na první pohled zbytečných pocitů smutku a náhlé beznaděje. I řešitel této práce má ke sportu a sportovnímu dění velmi kladný vztah a sám rád sleduje sportovní přenosy, zejména ty hokejové. Tudíž ho k tématu

práce přitáhla především vášeň, která stála na počátku výzkumu a která by po našem soudu přeci jen měla provázet každý dobrý start. Měli jsme za důležité tuto okolnost vzhledem k vědecké fair play zmínit.

6.3 Nezúčastněné pozorování

Dá se říci, že celý výzkum započal pozorováním, které sledovalo dva cíle: jednak vytipovat prostory, ve kterých výzkum provádět, a jednak si tím připravit podklady pro rozhovory, které jsme pak sestavili. V tomto smyslu jsme tedy postupovali induktivně z podstaty samotného fenoménu, který je předmětem této práce. Otázky v rozhovoru vycházely z pozorování, to vše abychom měli témata k rozhovorům, byť jsme si vědomi, že tak pozorování přikládáme hlavní slovo – ono samo pak do velké míry určovalo výzkum. Domníváme se ale, že jde o správnou metodu.

Přístup k datům byl takový, že zpočátku byla během pozorování soustředěna pozornost na vše, co se při sledování přenosů dělo. To bylo v mnoha ohledech na počátku dost komplikované, protože vzniklo spousta dat, která ale ve většině případů nic neznamenal, protože se později neopakovala, a tudíž se pak pro nás stala irelevantní. Postupně se pak ale některé kódy začaly opakovat. Z nich pak začaly vyplývat i jisté kategorie, které již relevantní, a pro nás tudíž i sociologicky, podnětné byly. Například Spradley rozlišuje tři typy pozorování (1989, in: Hendl, 2005: 195): popisné pozorování, kdy se výzkumník zaměřuje na vše, co vidí, následuje fokusované pozorování, kdy je pozornost zaměřena už jen na určité procesy. Poslední fázi pak tvoří selektivní pozorování, kdy na konci výzkumu selektujeme to, co vzešlo z fokusovaného pozorování. Jde již o analýzu. Takovým způsobem jsme postupovali i v případě této práce.

Pokud bychom opět měli vycházet z Hendla (2005: 195-208), byla výzkumníková pozice v tomto výzkumu „úplný pozorovatel“, to znamená, že lidé nevěděli, že jsou pozorováni. Nemohlo tak docházet k reaktivitě, tedy k tomu, že by chování jednotlivců bylo ovlivněno výzkumníkovou přítomností. Výzkum byl totiž prováděn primárně na veřejných místech.

Během pozorování byly do terénních poznámek zaznamenávány různé situace. Poznámky byly vedeny formou jotting notes. Jde o krátká hesla či spojení, která mají výzkumníkovi pomoci si vybavit, co se vlastně při výzkumu dělo, aby pak mohl následně rekonstruovat obraz těchto situací. (Heřmanský, 2009 ppt. prezentace) Jotting notes pak byly zároveň doplňovány vlastními úvahami, které se vztahovaly k výzkumu a které byly psány až ex post.

Jotting notes byly zaznamenávány do mobilního telefonu. V tomto ohledu to bylo velice přínosné a nápomocné, protože výzkumník nevzbuzoval pozornost. Papír a tužka a neustálé psaní by ve veřejném prostoru působily nepatříčně a mohly by narušovat samotné dění.

Zde je nutno také podotknout, že pozorování bylo prováděno tajně a ve skrytu. Vzhledem k tomu, že byla zachována naprostá anonymita jak konkrétních lidí, tak i veřejných prostor, co se dat z pozorování týče, nebylo důvodu se hlásit předem. Byla by tím nabourána bezprostřednost situace a došlo by ke zkreslení dat. Jsme si vědomi, že takový výzkum, který jsme prováděli, může být negativně ovlivněn selektivním vnímáním a samozřejmě hodnotami samotného výzkumníka, jak se zmiňujeme již výše.

6.4 Polostrukturované rozhovory

Před rozhovorem bylo účastníkům řečeno, že připravené okruhy témat jsou orientační a že účastníci mohou ještě něco zdůraznit či se rozprávět o něčem, na co se výzkumník přímo netázal. Cílem bylo zajistit v tomto případě co možná nejvíce emickou stránkou ve výzkumu. Ostatně primárním cílem bylo odhalit, jaký smysl fanoušci připisují sledování sportovních přenosů.

Nejprve byly pročitány rozhovory, poté byly postupně shrnovány jednotlivé odpovědi do krátkých sdělení, které postupně přešly v určité kategorie, protože se opakovaly napříč všemi rozhovory. Tím byl postaven základ teorie, kterou prezentujeme ve výsledcích výzkumu. Nejde o klasickou grounded theory, protože se zčásti navazovalo na teorii předchozích studií.

Účastníkům bylo řečeno, k čemu výsledná práce slouží, a že to, co řeknou, může být v práci použito. Účastníci byli ujištěni, že je rozhovor anonymní. Vždy byl vyžadován ústní informovaný souhlas se zpracováním dat. Rovněž jim bylo řečeno, že mohou rozhovor kdykoliv ukončit. I vzhledem k neproblematičnosti tématu rozhovorů nedošlo k žádným nepříjemným situacím.

Nakonec bylo provedeno deset rozhovorů, přičemž byly rovnoměrně zastoupeni muži i ženy různého věku⁴. Je nutné zdůraznit, že se vždy jednalo o lidi, kteří žijí v Praze. Metodou výběru bylo náhodné účelové vzorkování. (Hendl, 2005: 152-155) Šlo nám o to se zaměřit právě na ty, kteří sledují sportovní přenosy. Rozhovory byly přepisovány doslovně. Z pozorování a z rozhovorů postupně došlo k teoretické saturaci, jejíž výsledky prezentujeme v empirické části. Účastníků rozhovorů bylo deset,

⁴ Dvěma účastníkům rozhovorů bylo přes padesát let, dva z účastníků byli ve středním věku a zbytek tvořili lidé ve věku od třidvaceti do třiceti let

jmenovitě Dáša, Omar, Jakub, Kristýna, Pavel, Lukša, Lukáš, Magda, Míša, a Jirka. V poznámkách pod čarou jsou uváděny data konání rozhovorů a jméno účastníka.

Pro výzkumníka bylo nespornou výhodou, že sám aktivně sleduje sportovní přenosy a sám rád občas navštíví hokejový stadion. Díky tomu bylo možno lépe porozumět výpovědím jednotlivých účastníků rozhovorů.

6.5 Archivní výzkum

Archivní výzkum probíhal v archivu České televize⁵ a v Národním archivu a jednalo se o historickou sondu či mikroanalýzu. Karel Kubiš v knize *Úvod do studia dějepisu* (Hroch, kol., 1985: 229) píše, že historická sonda má dvě stránky. Buď je jejím cílem stanovit reprezentativní vzorek, nebo v ní jde o „problematiku užšího vymezení předmětu zkoumání“. (Kubiš, in: Hroch, kol., 1985: 229) V našem případě jsme postupovali na základě druhé zmíněné stránky. Cílem bylo ještě více specifikovat předmět zkoumání, což byli, a stále jsou, televizní fanoušci, přičemž tato sonda tvoří jen část celého výzkumu práce. Jak píše Kubiš, „podstatným rysem takového pojetí sondy je skutečnost, že sama, byť přináší nová fakta, není konečnou fází historického výzkumu, naopak tvoří vlastně jakýsi předstupeň tohoto výzkumu.“ (in: Hroch, kol., 1985: 232) V našem případě šlo i o to zdůraznit, že zkoumaný fenomén není záležitostí posledních let, ale že jde o jev, který má své dějiny a který lze sledovat i v čase, a že tak rozhodně nejde pouze o okrajovou záležitost, jak by se mohlo na první pohled zdát.

K pramenům bylo přistupováno kriticky, přičemž byl zachován i jistý odstup. Přeci jen šlo, až na dopisy, o institucionální či oficiální dokumenty zpracovávány tehdejší Československou televizí. Je tudíž na výsost pravděpodobné že samotné prameny byly ovlivněny dobovou atmosférou, ať už let šedesátých anebo sedmdesátých. Nicméně, vzhledem k tomu, že náš zkoumaný fenomén, zdá se, nezbuzoval pozornost stranických příslušníků a vzhledem k tomu, že to, co je v použitých pramenech psáno, nebylo až tak politicky relevantní, předpokládáme, že dobová situace nedoléhala na použité prameny tolik jako na jiné prameny z této doby.

Nyní už jen zmíníme několik obecných fakt. Jednak se ve všech dokumentech neobjevují poangličtělé názvy sportu. V dokumentech se tedy nepíše o fotbalu, basketbalu, volejbalu ale o kopané, košíkové a odbíjené. Dokumenty byly ponechány v původním znění včetně gramatických překlepů a chyb.

⁵ V citacích uváděn jako „Archiv a programové fondy Praha“, což je oficiální název archivu České televize.

6.6 Shrnutí

Na závěr je třeba zmínit, že jsme rozhodli v empirické části prezentovat jednotlivé metody společně a kombinovat je. To znamená, že pozorování a rozhovory tvoří jednotný celek a nedochází tak k přísnému rozdělení na data z rozhovorů a data z pozorování. Jasně odlišen je pouze archivní výzkum, jehož výsledky jsou prezentovány hned zkraje empirické části. Text tak po našem soudu lépe plyne a lépe se i čte. Navíc dochází k triangulaci – tyto přístupy kombinujeme právě i vzhledem k zajištění kvality výzkumu.

Empirická část

„Život konkrétních lidí je vždy životnější než abstraktní příkazy a hesla.“

Jiří Černý (in: Fotbal je hra: 59)

7 Nahlédnutí do dějin televizního fanouškovství

Než obrátíme svou pozornost na současnost sportovního televizního fandění, zaměříme se na tento fenomén nejprve v čase. V některé literatuře je psáno, že televizní fanouškovství je fenoménem, který se začíná objevovat až na konci 20. století, kdy dochází k masivnímu rozvoji telekomunikačních technologií (srv. např. Weed, 2008, Thompson, 2004). V následujících řádcích bychom však chtěli minimálně naznačit, že i sportovní televizní fandění má své dějiny a že se nejedná o záležitost pouze posledních dvaceti let.

Tuto „dějinnost“ budeme nyní sledovat prostřednictvím čtyř historických exkurzů, které vycházejí z archivního výzkumu, který byl proveden v archivu České televize. Nejprve zdůrazníme, že sportovní přenosy byly součástí televizního vysílání už od jeho počátků. Dále se zmíníme o tom, jak přenosy ovlivňovaly samotné dění na stadionech, abychom se následně podívali na statistiky vysílání sportovních přenosů z 60. a 70. let. Na závěr se budeme věnovat právě těm, o kterých je celá tato práce – televizním fanouškům. Zde budeme prezentovat některé z dopisů, které se dochovaly ze 60. let. Každý z exkurzů je navíc doplněn o krátké shrnutí.

7.1 Sportovní vysílání už od televizního pravěku

Československá televize začala z Prahy pravidelně vysílat v roce 1954. Ještě před tím, než se otevřela televizní studia v Ostravě (31. prosinec 1955), Bratislavě (3. listopadu 1956), a než se vůbec objevil název „Československá televize“, se už 11. února 1955 odvysílal první přímý sportovní televizní přenos. Šlo o hokejové utkání mezi Československem a švédským hokejovým klubem Leksands IF, které se odehrálo na zimním stadionu Praha – Štvanice a které komentovali Vít Holubec a Josef Valchář. (cs.wikipedia.org, ceskatelevize.cz ze dne 6. 2. 2018)

Vůbec nejstarším pravidelným zpravodajským pořadem Československé televize byly, a stále jsou, Branky, body, sekundy (dnes Branky, body, vteřiny), které se vysílají nepřetržitě od roku 1956. Karel Mikyska se o „Brankách“ zmiňuje i v dopise tehdejšímu generálnímu řediteli ČSTV Zelenkovi, kde ho žádá, zdali by se na celopodnikovém aktivu ČST ve Sjezdovém paláci nezmínil i o tom, co dělá právě redakce tělovýchovy a sportu: „Branky-body-vteřiny jsou nejstarším pravidelným zpravodajským pořadem ČST! Ano, mají své chyby, ale jsou oblíbeny. Patří k TV-neděli, jako voda rybě.“ (Archiv a programové fondy Praha, RED 1463, Zápisy ze schůzí, z porad, hodnocení programové činnosti, korespondence) Lze tudíž konstatovat, že již od počátku televizního vysílání v Československu v 50. letech hraje sport, potažmo sportovní televizní přenosy, poměrně významnou roli.

Dále se můžeme zmínit například o přípravách na domácí mistrovství světa v ledním hokeji v roce 1959, o které byl velký zájem jak doma, tak i v zahraničí. „ČSTV požádá čs. Televizi o co nejčastější přenosy.“ (Archiv a programové fondy Praha, RED 839, HRTM - MS v ledním hokeji) V té době už navíc existovaly jisté iniciativy zařazovat různé sportovní přenosy do vysílání podle atraktivity duelu. Jde například o návrh opustit od vysílání 1. ligy ve fotbale mezi Duklou Praha a Bratislavou na úkor Velké Pardubické v roce 1958. Nebo žádosti o rozšíření vysílaných zápasů mistrovství Evropy v odbíjené, a to kvůli velkému diváckému zájmu. Ze zachovaných dokumentů není zřejmé, jestli bylo těmto záležitostem vyhověno. V dokumentech totiž absentuje plán vysílání sportovních přenosů v roce 1958 za měsíc říjen. (Archiv a programové fondy Praha, RED 1037, Sportovní přenosy 1958) Ve stejném dokumentu se nachází i žádost o zařazení fotbalového utkání mezi Spartakem Sokolovo a Dynamem Praha, tedy mezi Spartou a Slávií.

„Navrhujeme zařadit přenos tohoto střetnutí do programu. Bude o ně – jako vždy – značný zájem a určitě bychom se divákům zavděčili... Znamenalo by to sice dvě utkání v kopané v jednom dni, i když z Katovic budeme vysílat jen druhý poločas. Nicméně se však domníváme, že tak atraktivní zápas by neměl v našem programu chybět, a to tím spíše, že katovický zápas bude mít jistě nevalnou úroveň.“ (Archiv a programové fondy Praha, RED 1037, Sportovní přenosy 1958) Této žádosti nakonec bylo vyhověno.

Podstatnou část vysílání v roce 1960 tvořily i letní olympijské hry, které se toho času konaly v Římě. Od 25. srpna 1960 až do 11. září téhož roku se vysílaly jednotlivé disciplíny skoro každý den krom dvou nedělí, a to vždy od 14:55 s přestávkou až do desíti hodin, případně do půlnoci. (Archiv a programové fondy Praha, 401 Red, Přehled přenosů z letních Olympijských her 1960)

Zájem diváků, atraktivita utkání tak ovlivňuje vysílání už v roce 1958. To samozřejmě není nějak překvapivé zjištění. Snažíme se však jen zdůraznit, že televizní fandění není záležitostí posledních patnácti let, ale že i tento fenomén má svou zajímavou a doposud v podstatě nezmapovanou historii, které se budeme dále věnovat.

7.2 Televize proti stadionu. Spor o platby za sportovní přenosy

Nyní upřeme naši pozornost na to, jak rozvoj sportovních televizních přenosů ovlivňoval samotné sportovní zápasy. Televize v socialistickém Československu se na počátku 60. let začala dynamicky rozvíjet. V roce 1961 se otevřelo studio v Brně, následujícího roku spustilo svůj provoz i studio ve slovenských Košicích. S tímto rozvojem samozřejmě rostl i počet diváků. „V září 1962 bylo již milion

platících diváků, v březnu 1965 byly hlášeny dva miliony koncesionářů, v prosinci 1969 byla překročena hranice tří milionů.“ (ceskatelevize.cz ze dne 7. 2. 2018)

S tímto rozvojem se ale objevil i nový problém, který se týkal sportovních přenosů. V archivech Československé televize se na přelomu 50. let a 60. let začínají množit dopisy tělovýchovných jednot, které se stěžují, že televizní vysílání sportovních utkání jim doslova „krade“ diváky na stadionech. Fanoušci si tak zápas svého oblíbeného klubu pouštěli raději v klidu a teple domova anebo jinde na veřejném místě, než aby přišli přímo na stadion. Máme za to, že po čase by se fanoušci na stadion přeci jen vrátil – zážitek „z pohovky“ není takový jako zážitek ze stadionu. Dnes se vysílá nepřeborné množství sportovních přenosů a fanoušci přesto na zápasy chodí ve velkém počtu. V té době ale byla televize a televizní přenosy velkou novinkou a předpokládáme, že lidé raději zůstávali doma, protože sledovat utkání v televizi bylo v té době přeci jen něco nového a doposud nevídaného. Pro lidi tak mohlo jít o něco „speciálního“, a tak, čistě z módy, sledovali zápasy z domova. Mohlo jít i o jakousi známku vyššího statusu.

Nic to ale nemění na tom, že diváků na ochozech skutečně ubývalo. Od počátku vysílání, od druhé poloviny 50. let, do roku 1960 přišly kluby údajně o jeden milion diváků hlavně v nižších soutěžích, a to v důsledku vysílání sportovních přenosů:

„Diváci pochopitelně raději shlédnou doma v pohodlí vrcholné utkání, než aby se obtěžovali návštěvou utkání v nižších soutěžích. Tento stav již po léta znamená podstatná snížení příjmů TJ. Např. I. Liga kopané měl v roce 1956 – 1 993 000 diváků, v roce 1960 o cca milion méně.“ (Archiv a programové fondy Praha, RED 621, Dohody-čs. Sport - smlouvy s ČSTV, FIFA kluby - 1963-67, platby, dohody, návrhy)

Začaly se tak objevovat hlasy, které požadovaly od Československé televize úhradu za vysílání sportovního přenosu. Těmto hlasům bylo vyhověno nejprve v roce 1961, kdy ČST uzavírala dílčí dohody s Ústředním výborem ČSTV. Československá televize se pak snažila tuto nezvyklou situaci řešit různými způsoby, kterou shrnuje tato citace:

„Čs. Televize se snažila usnadnit situaci celou řadou ústupků: zavedla v mnohých případech anonymitu sportovních přenosů v časopise Čs. Rozhlas a televize i v tisku (což je televizními diváky ostře kritizováno), upustila od vysílání přenosů z I. ligy kopané v neděli odpoledne, aby neohrožovala návštěvnost za zápasech nižších fotbalových soutěží na venkově, postupně omezovala počet přenosů I. ligy kopané z utkání jednoho oddílu z jeho hřiště až na jeden zápas na sezonu, omezila počet přenosů z I. ligy ledního hokeje atd.“ (Archiv a programové fondy Praha, RED 621, Dohody-čs. Sport - smlouvy s ČSTV, FIFA kluby - 1963-67, platby, dohody, návrhy)

I to ale bylo málo. Na Československou televizi se v roce 1964 například obrátil i tradiční hokejový klub Tesla Pardubice rovněž s konstatováním, že přímé přenosy vedou k menší návštěvnosti na stadionech. Klub se dožadoval finanční úhrady, když byl jejich zápas vysílán v televizi. Hokejový klub šel až tak daleko, že by nepřipustil další televizní vysílání, pokud by k úhradě nakonec nedošlo. V dopise, který byl součástí kartonu, je tabulka, kde klub vyčísluje ztrátu:

„Jako názorný příklad uvádíme výše uvedený ligový zápas. V úvahu jsme brali návštěvnost ligových zápasů se Spartakem Praha Sokolovo od roku 1960:

1960	10.201 diváků	Příjem 73.272.-Kč
1961	10.658 diváků	Příjem 76.668.-Kč
1962	10.787 diváků	Příjem 77.602.-Kč
1963	11.294 diváků	Příjem 80.574.-Kč
1964	4.702 diváků	Příjem 31.161.-Kč“

(Archiv a programové fondy Praha, RED 621, Dohody-čs. Sport - smlouvy s ČSTV, FIFA kluby - 1963-67, platby, dohody, návrhy)

Jak se píše i v citaci, jako příklad si Tesla Pardubice vzala zápasy se Spartakem Sokolovo (dnešní Spartou Praha). Tyto zápasy jsou pro fanoušky vždy velkým lákadlem, ostatně dnes tomu není jinak. Sparta patří mezi nejvíce navštěvované kluby na hřištích soupeřů. (hokej.cz ze dne 31. 3. 2018) Vidíme, že v letech 1960 až 1963 chodilo na stadion v průměru přes deset tisíc diváků. V roce 1963 zavítalo na ochozy podle výše zmíněné tabulky dokonce přes jedenáct tisíc fanoušků. O rok později dorazilo na stejný zápas pouze něco přes čtyři a půl tisícovek diváků. Klub tak ve srovnání s rokem 1963 na vstupenkách přišel o bezmála padesát tisíc československých korun.

„Televizně – sportovní vyrovnání“ tak bylo v 60. letech nikoliv okrajovým tématem, alespoň co bylo možné vyzkoumat. Koneckonců šlo o peníze, i když ideologie v socialistickém Československu nepřipouštěla vrcholový sport. Sportovci tehdy měli fiktivní zaměstnání, což souviselo mimo jiné se všeobecnou pracovní povinností. Všichni sportovci tak mohli být označováni za amatéry oproti jejich profesionálním protějškům ze západu. V tomto směru došlo i k upravení zákoníku práce, který umožňoval dlouhodobé uvolnění z práce pro sportovní činnost. (Strachová, in: Kalous, Kolář 2015: 46 - 59)

Pohled na sportovní přenosy však nebyl v tomto ohledu pouze negativní. Měla se za to, že na jedné straně pomáhají k popularizaci sportovních odvětví, přičemž je zmiňováno například krasobruslení, ale že na druhé straně, jak už bylo řečeno výše, odvádějí diváky od stadionu. Zejména na toto si stěžovaly jednotlivé kluby. A stěžovaly si o to více, když za vysílání přímého přenosu nebyla do

začátku 60. let jakákoliv náhrada. (Archiv a programové fondy Praha, RED 621, Dohody-čs. Sport - smlouvy s ČSTV, FIFA kluby - 1963-67, platby, dohody, návrhy) Za vysílání fotbalového zápasu I. ligy byl úhrada vyčíslena nakonec v polovině 60. let na třicet tisíc Kčs, za odvysílání hokejového zápasu pak částka dvacet tisíc Kčs. (Archiv a programové fondy Praha, RED 621, Dohody-čs. Sport - smlouvy s ČSTV, FIFA kluby - 1963-67, platby, dohody, návrhy)

Tímto druhý exkurzem do dějin televizního vysílání v Československu jsme chtěli zdůraznit, že televizní fanouškovství není záležitostí posledních několika let. Zároveň je to potvrzení toho, že sportovní zápasy v televizi ovlivňovaly sport obecně, respektive dění na konkrétních stadionech. Televize totiž umožnila, že se sportovní zápas mohl zcela oddělit od místa konání – fanoušek nemusel přijít na stadion, aby zápas viděl. Naopak, sportovní úspěch, radosti, strasti a vůbec veškeré emoce, které se se sportem anebo s jakoukoliv hrou pojí, přišly za ním. Zápas šlo najednou sledovat na několika různých místech.

7.3 Statistiky vysílání Československé televize z 60. a 70. let

Nyní se přesuneme k tomu, jaké sporty měli fanoušci nejráději. Zmíníme se zde o statistikách vysílání Československé televize v 60. a 70. letech. Z těchto období existují v archivu České televize hutný a komplexní materiál. To vše abychom nezůstali pouze u současné oblíbenosti konkrétních sportů, které prezentujeme v dalších kapitolách.

Z let 1967 a 1968 se zachovaly velmi podrobné statistiky, které nabízejí zajímavá data. Tak například v roce 1967 tvořil sport 14,1 % celého programu vysílání Československé televize. Jednalo se o 2. nejvyšší podíl ve vysílání po kategorii „informace“, které tvořily 14,3 %. Samotná kategorie publicistika, pod kterou byly ve statistice zahrnuty i sportovní přenosy, tvořila 62,9 % veškerého vysílání. Pod tuto kategorii spadá právě sport (14,1 %), dále informace (14,3 %), agitace (0,1 %), propaganda (2,3%) propagace (1,3 %), nauka (10,8 %), popularizace (12,2 %), reklama (2,8 %) a ostatní (5 %). Zbytek tvořilo umění, z něhož nejvíce tvořilo kategorie drama 14 %. (Archiv a programové fondy Praha, RED 621, Přehled výsledků programové statistiky o vysílání v ČT)

V roce 1967 podle jednotlivých sportovních programových typů mají největší podíl fotbal 22,9 % a hokej 16,9 % přičemž žádný z jiných sportů se samostatně nedostal přes 6 %. Nejbližší této cifře jako samostatný sport byla lehká atletika s 5,8 % a brannost, která je ve statistice zahrnuta rovněž do sportovního vysílání (5,9 %). Dále je pak možné zmínit košíkovou (5,2 %) a házenou (3,5 %). Kategorie „ostatní sporty“ tvořila 8,3 % z celého sportovního vysílání a kategorie „více sportů“ pak 9,6 %. (Archiv a programové fondy Praha, RED 621, Přehled výsledků programové statistiky o vysílání v ČT)

Sportovní diváci podle „struktury diváků podle okruhu diváků v členění podle typů“ tvoří třetí nejpočetnější skupinu diváků s 13,6 % z celkového počtu diváků Československé televize. Z toho vyplývá že sportovní přenosy i v roce 1967 tvořily podstatnou část vysílání.

V „ostatním zpravodajství“, do něhož byly zařazeny jiné než přímé sportovní přenosy, už pak fotbalu a hokeji pozornost věnována není. Ta je upřena na ostatní sporty. Stejně je tomu tak u dalších publicistických pořadů v tabulce „struktura publicistických pořadů se sportovní tematikou“. Tam se 52,8 % pořadů věnovalo brannosti, ostatním sportům 9,4 % a kopané 6 %. Hokeji jen 0,9 %. To znamená, že hokej a fotbal se týkal zejména přímých přenosů či záznamů. (Archiv a programové fondy Praha, RED 621, Přehled výsledků programové statistiky o vysílání v ČT)

V roce 1968 došlo k mírnému poklesu a sport tak tvořil 13,4 % celého programu vysílání Československé televize. V té době bylo velké množství televizního vysílání věnováno informacím 24,5 % a „popularizaci a propagandě“ 14,9 %. Publicistika tak tvořila 65,4 % celého televizního vysílání, 34,6 % pak připadalo na umění. Tato změna reflektuje samozřejmě dění v roce 1968: Pražské jaro a události srpna 1968.

Ve „struktuře pořadů podle zájmového třídění“ tvoří kategorie „pro sportovní diváky“ 16,8 %, což je kategorie s druhým největším podílem. Na prvním místě je však kategorie „pro všechny“ (71,4 %). Struktuře pořadů se sportovní tematikou vévodí fotbal s 18,8 %, který se oproti roku 1967 „pohoršil“ o 4 %, a hokej s 9,9 %, jehož podíl se snížil dokonce o 7 %. Pomyslnou bronzovou medaili pro sebe uzmula brannost 7,3 %.

Zajímavý je rovněž propad podílu hokeje v zimních sportech. V roce 1967 70 % veškerého vysílání zimního sportu patřilo hokeji, v roce 1968 se však tento podíl snížil na 50 %. Důvodem tohoto propadu mohly být i zimní olympijské hry, které se v roce 1968 konaly v Grenoblu. Zájem o zimní sporty se tak v roce 1968 obecně zvýšil, a tak se i snížil podíl hokeje. Na těchto hrách navíc triumfoval legendární Jiří Raška, který se stal vůbec prvním československým vítězem ze zimních olympijských her.

Podívejme se nyní na struktury přenosů v 70. letech. Ve struktuře vysílání sportovních přenosů se toho až zas tak nemění – stále vévodí fotbal a hokej, tedy sporty, které i dnes patří k nejsledovanějším. Sledovanost jiných sportů často závisí na úspěchu českého sportovce nebo alespoň na šancích českého sportovce urvat nějaké dobré umístění, nejlépe medaili. Strukturu vysílání tedy ovlivňuje právě medailový úspěch. V letech 1975, 1976 a 1977 vládne celkovému počtu přímých přenosů lední hokej, který ve zmíněných letech předstihl i fotbal, a to i přes zlatý úspěch fotbalového národního mužstva na mistrovství Evropy v roce 1976.

Hokejová generace let 70. byla v tehdejší době mimořádná. Československá reprezentace nejprve v roce 1972 získala po třidvaceti letech zlaté medaile z mistrovství světa, další tituly pak připojila v roce 1976 a 1977, přičemž zlatý hattrick jim v roce 1978 na mistrovství světa v Praze jen těsně unikl. Mohla za to, zdá se, i zimní olympiáda, která se v roce 1976 konala v Innsbrucku a také pro československé barvy velmi úspěšný hokejový Kanadský pohár, který se téhož roku konal v Montrealu, kde se ve stejném roce konaly i letní Hry. Hokejová reprezentace tak pravidelně vozila z turnajů medailová umístění, což se rozhodně podepsalo i na struktuře vysílání televizních přenosů. Navíc sportovní úspěch může odvádět pozornost od domácích nebo zahraničních politických problémů.

V roce 1975 z celkového počtu 324 přenosů tvořil hokej 69 z nich (21, 3 %) a fotbal 57. V roce 1976 z celkového počtu 545 přenosů tvořil lední hokej 72 z nich. Přepočteno na procenta, 13, 2 % přenosů, které Československá televize vysílala v roce 1976, bylo hokejových. Fotbalových přenosů v témže roce bylo 67, což tvořilo 12, 3 %. Na třetím místě se umístilo lyžování s 41 přenosy. (Archiv a programové fondy Praha, RED 426, Statistika - sport. Vysílání 1978)

V roce 1977 z celkového počtu 406 přenosů bylo těch hokejových 66, což je 16, 2 %. Fotbalových přenosů bylo 54, procentní podíl na celkové struktuře sportovních přenosů za roku 1977 činil 13, 3 %. (Archiv a programové fondy Praha, RED 426, Statistika - sport. Vysílání 1978) Na statistice z roku 1977 není bez zajímavosti, že se v ní na rozdíl od let 1974-1976 objevují položky „Automobily (kros + silniční)“ a „Motokros + plochá dráha“. V prvním případě šlo o 19 přenosů, ve druhém případě o 28 přenosů. Když tyto přenosy sečteme, vyjde nám podíl na celkovém počtu přenosů 11, 5 %. (Archiv a programové fondy Praha, RED 426, Statistika - sport. Vysílání 1978)

Hokej a fotbal tak již od počátků televizního vysílání hrají důležitou roli. Na území České, potažmo Československé, republiky, se oba sporty těší neuvěřitelné popularitě, která je navíc podmíněná i historicky, jak jsme mohli vidět ve statistikách, které byly prezentovány výše. Navíc tyto poznatky korespondují s rozhovory ale i s pozorováním v dalších částech této magisterské práce.

7.4 „Televizní průkopníci“ – malá sonda do srdcí fanoušků

Jak jsme naznačili dříve, televizní fanouškovství zde bereme jako fenomén modernity, který se objevuje postupně s rozšiřováním televizního vysílání a které pak charakterizuje časoprostorové rozpojení – televizní fanoušek nepotřebuje s hráči sdílet jeden prostor ba ani jeden čas, a přesto se může bavit krásou předvedené hry a přenášet se do docela jiného světa. Mohlo by se namítnout, že sportbary a televizní fanouškovství a emoce s ním spojené jsou záležitostí teprve posledních let.

Avšak historická sonda, která proběhla v archivu České televize naznačuje něco docela jiného. Před tím, než se přesuneme do současnosti, se podíváme na dopisy fanoušků ze 60. let, které směřovaly tehdy ještě do Československé televize.

Prvním sportovním momentem, ke kterému se váže hned několik dopisů, byl zápas mezi Slavií a Baníkem Ostrava, který se odehrál v říjnu roku 1965. Na komentátorovy výroky si v tomto zápase zpětně stěžovalo hned několik ostravských příznivců. Vadila jim údajná neobjektivita komentátora, který prý během zápasu stranil pražské Slavii. Tak například v jednom z dopisů (18. 10. 1965) se píše:

„Po každé, když je zařazen v naší televizi některý ze zápasů naší nejvyšší fotbalové soutěže, se početná rodina příznivců kopané na tento den velice těší. Nebylo tomu jinak ani ve čtvrtek 14. října, tj. při zápase Slavie-Baník Ostrava... Při hodnocení zmíněného zápasu jsme došli k závěru, že vy, jako nejzkušenější a snad i nejobektivnější sportovní komentátoři, by jste pro svoje v tomto zápase zcela neobjektivní a klubistické zaměření zcela propadli... Jenom pro oživení několik Vašich výroků: ‚Nepískatelná ruka, nejhorší fauly v naší kopané, věčné kárání ostravských hráčů... na druhé straně omlouvání stejných přestupků u hráčů Slavie. Podepsán kolektiv zaměstnanců závodů.‘“ (Archiv a programové fondy Praha, INF 925 Dopisy diváků – sport. pořady 1965)

V jiném dopise (17. 10. 1965) ke stejnému zápasu se jeden z fandů vyjadřuje obdobně: *„Chtěl bych Vás upozornit na okolnost, že oba komentátoři byli naprosto zaujati a nezapřeli pražské fandý... zaujatí komentátoři televize, kteří místo aby vychovávali obecenstvo, svým přílišným fandovstvím pro ‚svůj klub‘ dávají špatný příklad televizním divákům.“* (Archiv a programové fondy Praha, INF 925 Dopisy diváků – sport. pořady 1965)

V posledním dopise (21. 10. 1965), který zde zmíníme, se píše: *„Ostrava je doslova pobouřena fandovstvím, které projeví televizní komentátoři utkání Slávia-Ostrava. Vždyť to není rozhlas, to lidé vidí, co se děje na hřišti. Cožpak existují jen dva pražské kluby pro televizi?... Televizi platíme a domníváme se, že máme nárok na objektivní komentáře.“* (Archiv a programové fondy Praha, INF 925 Dopisy diváků – sport. pořady 1965)

Československá televize pak na tyto dopisy reagovala hromadným dopisem, ve kterém na jedné straně poděkovala za kritiku, na straně druhé se ale neomluvila ale spíš se bránila, že jejím komentátorům byly některé výroky „vložené do úst, ale ve skutečnosti jimi neproslovené“. (Archiv a programové fondy Praha, INF 925 Dopisy diváků – sport. pořady 1965)

V dalších dopisech najdeme námitky a podněty, které se vážou už ke konkrétním zápasům nebo k chybám vysílání. V jednom dopise si tak pan W. stěžoval, že při fotbalovém zápase Sparta-Laussane

nebyl na obrazovce dobře vidět míč. Pan F. byl naopak rozhořčen, že Československá televize neodvysílala hokejový zápas mezi Brnem a Jihlavou. Na to samé si v telegramu postěžovali i dva pacienti brněnské nemocnice: „*Nevysílání a jeho zdůvodnění ZKL-Dukla Jihlava považujeme za nesprávné a ignorující milionový kolektiv sportovních televizních diváků. Pacienti první interní kliniky Brno.*“ (Archiv a programové fondy Praha, INF 925 Dopisy diváků – sport. pořady 1965) V dalším z dopisů si zas pan M. stěžoval na trumpety fanoušků v hokejovém zápase mezi Spartou a Duklou Košice. Že pak televize jen drnčí a že je to nepříjemné (viz dopis). Někdo si stěžoval, že hokeje je v televizi málo, jiný zas, že jeho hokejových zápasů příliš. (Archiv a programové fondy Praha, INF 925 Dopisy diváků – sport. pořady 1965)

Z tohoto krátkého historické exkurzu vyplývá, že samotní televizní fanoušci přikládali sportovním televizním přenosům význam už v polovině 60. let, tedy v době, kdy televize ještě nebyla tolik rozšířená jako je tomu dnes. Těmto „průkopníkům“ nebylo jedno, jaký sport je vysílán, jak sportovní přenos vypadá nebo jakým způsobem je komentován. Ano, lze namítnout, že jde o extrémní příklady zarytých fanoušků, ale na druhé straně dopisy přesně postihují, jak moc vážně lze sport a sportovní přenosy brát, a to už někdy od počátků televizního vysílání na území tehdejšího Československa. Fanoušci to brali až tak vážně, že jsou „nuceni“ psát telegram dokonce z nemocnice. Kde končí hranice hry a kde začíná „skutečný“ svět, je stále méně jasné.

8 Televizní fanouškovství

Viděli jsme, že televizní fanouškovství má svou historii, byť by se mohlo zdát, že tomu tak není. Nyní se však přesuneme do současnosti a budeme se už zcela věnovat hlavnímu tématu této práce, a sice samotným televizním sportovním fanouškům. Jak je napsáno výše, vycházelo se jednak z pozorování, jednak z rozhovorů.

8.1 Fanouškovský zájem. Když dojde k vytržení

K fenoménu televizního fanouškovství jsme se rozhodli přistupovat jako k určité formě hry nebo liminoidity. K tomu, aby mohla být hra rozehrána, je zapotřebí, aby se fanoušek nechal hrou „uchvátit“ nebo „pohltnut“, aby došlo k vytržení od „reálného“ prostoru do prostoru herního. Tento „fanouškovský zájem“ nebo „zájem o hru“ tento vstup do stavu flow, kdy jedinci, sledující daný zápas, se do svého fandění natolik „ponoří“, že nejsou s to vnímat své okolí a jsou plně zaujatí hrou, která se odehrává v televizi, je samozřejmě způsobeno několika různými faktory. My se zde budeme soustředit právě na ty, které vzešly z rozhovorů. Než tak učiníme, bude zapotřebí ještě jedno upřesnění.

8.1.1 Televizní fanoušek a návštěvník hospody

Ne každý, kdo se pohybuje ve veřejném prostoru, kde je pouštěn televizní zápas, je televizním fanouškem. Abychom mohli dál pracovat, a ještě více vymezit předmět našeho zkoumání, bude nutné učinit jedno rozdělení. Je třeba odlišit návštěvníka hospody od televizního fanouška.

Návštěvník hospody je tím typem, který opravdu přijde do stravovacího zařízení hlavně proto, aby si popovídal s přáteli, dal si něco dobrého na zub a vůbec provozoval ty činnosti, které se k hospodě pojí. Vinopal (2005: 9) se například zmiňuje o tom, že hospodské prostředí bývá nějakým způsobem prostorově strukturováno a že se tím pak vytváří i specifická sociální hierarchie, která platí jen v rámci konkrétní hospody. Prostor v ní je tak fyzicky rozčleněn na různé části. Jedna z nich je například vyhrazena především stálým a pravidelným hostům, štangastům, druhá pak hostům méně pravidelným a náhodným. Hospoda, píše Vinopal (2005: 9), jedinci poskytuje pocit sounáležitosti: pravidelní hosté nabývají dojmu, že někam patří, že se někam mohou vracet. Hospoda se tak může stát zdrojem sociální jistoty a identity. Poskytuje i relaxaci, pohodu, uvolnění mezi známými ve známém prostředí. Návštěvníkům navíc poskytuje představu řádu, který je stvrzován i rutinizací činností, mezi které Vinopal (2005: 15) řadí pravidelné docházení do hospody, setkání se starými známými, obslužení bez objednávky, společné rozhořčení nad výkony rozhodčího atp.

Tohoto návštěvníka hospody dění v televizi zajímá, často ho i okomentuje. Nicméně jeho pozornost směrem k zápasu je útržkovitá – začne ho zajímat, jen pokud se děje něco pro něj zajímavého. Sleduje jej ale jen při zvláštní situaci. Například při gólu, při sporné situaci nebo když komentátor zvýší svůj hlas. Do té doby je dění v televizi mimo jeho zájem, protože cílem návštěvníka hospody je opravdu si popovídat s přáteli, napít se, vytrhnout se z každodenních strastí atd.

Návštěvník hospody se tak liší o televizního fanouška. Ten sleduje sportovní přenos s vášnivým zaujetím. Jeho pozornost pomine jen v případě přerušení zápasu nebo o pauze. Co odlišuje návštěvníka hospody od televizního fanouška je právě zájem o hru. Během pobytu ve veřejném prostoru je nezajímá nic jiného než ten konkrétní zápas. Jeho počínání by se dalo popsat právě jako stav flow. Navíc z těchto přenosů mívá často i velmi intenzivní vzpomínky, jak budeme moci sledovat v dalších částech textu. Jde tedy o jedince, u kterého se objeví něco, co jsme si výše nazvali „fanouškovským zájmem“.

8.1.2 Není sport jako sport

Jak jsme psali ve třetím historickém exkurzu, hokej a fotbal už v 60. a 70. letech měli u televizních fanoušků hlavní slovo. V případě hokeje se dá říci, že se jedná o národní sport, ke kterému se navíc pojí poměrně bohatá historie, ať už si vezmeme například zápasy ČSSR se Sovětským svazem, které vždy měly silný politický podtext, nebo „turnaj století“ v olympijském Naganu v roce 1998, kdy český tým přivezl historicky první a zároveň zatím poslední olympijské zlato. Tohoto turnaje, jak je známo, se poprvé zúčastnili ti nejlepší hráči světa, protože v době konání her kanadskoamerická NHL přerušila svou činnost právě, aby se hráči mohli účastnit Her. Velkými favority se tak rázem staly týmy Kanady a Spojených států. Obě mužstva však byla v playoff zcela nečekaně vyřazena právě českým týmem, který ve finále porazil Rusy – rivala z dob před pádem železné opony – a bral senzační zlaté medaile.

Tyto shora zmíněné příběhy, trůfneme si říci, mohou být podstatnou součástí kolektivní paměti všech českých hokejových fandů. Můžeme možná hovořit o tom, že hokej má v českém prostředí poměrně silnou tradici předávanou z generace na generaci. Ostatně na tento turnaj si vzpomněla i řada účastníků rozhovorů, kteří se značnou detailností vyprávěli své vzpomínky ze sledování přenosů právě z tohoto turnaje.

I z těchto důvodů je hokej jedním z nejsledovanějších sportů v Česku. A to právě i u televizních fanoušků. Účastníci rozhovorů uváděli právě hokej často na prvním (zejména u žen) nebo na druhém místě. To samé platí pro fotbal, který byl v rozhovorech populární spíše mezi muži než mezi ženami.

Tyto dva sporty tedy rozhodně patří k nejsledovanějším, ostatní sporty často zůstávají mimo okruh zájmu, a to přes velmi zajímavé výsledky sportovců.

Jako příklad můžeme uvést biatlon. Ve veřejných prostorech, kde byl prováděn výzkum, biatlon nebyl předmětem značného zájmu, a to i přesto, že šlo o závody v rámci olympijských her, ve kterých čeští sportovci „jeli na medaili“ a medaili pak skutečně získali. To svědčí o tom, že nezáleží ani tak na vzrušení ze samotného sportu jako spíš na vzrušení té a té konkrétní hry, kterou fanoušci dobře znají. S největší pravděpodobností by tomu bylo jinak v jiného sportovní hospodě mimo Prahu. Nic to ale nemění na tom, že emoce spojené s tím a s tím konkrétním sportem, pro nás fanouškovský zájem, jsou vytvářeny individuálně.

8.1.3 Krása hry

V teorii jsme mluvili o tom, že hra samotná má sklon ke kráse či k estetičnu. (např. Fink, 1992, Huizinga, 1971) Krása hry zároveň vyžaduje pozorovatele, vnímající oko, který hru dokáže ocenit. (Černý, 1968) Psali jsme, že podle Černého (1968) krása hry spočívá v samotném výkonu, ve hře samotné, a že tento autor rozlišuje mezi hrou na krásu a „skutečnou“ krásnou hrou. A právě tato druhá, krásná hra, stojí na počátku zájmu fanouška. Z rozhovoru totiž jednoznačně vyplývalo, že to, co u televizního fanouška upoutává jeho pozornost je právě to, jakým způsobem je sportovní zápas hrán. Většina zmiňovala, že sledovaný zápas či jeho vývoj musí být nějakým způsobem dramatický. Konkrétně byly popisovány takové situace, kdy je ve hře vstřelen gól nebo kdy je najednou odpískána penalta či červená karta, pokud jde o fotbal. Dále jsou to samotné výkony na hřišti spojené například s obětavostí. Účastnice Míša uvedla, že ji ani nevádí, pokud „její“ tým prohrává:

Já neodcházím. Je to stejné, jako když se nedaří v práci. Není možné, že když se nám nebude něco dařit, tak se kolegové seberou a odejdou, tak to nejde. Práci potřebujeme nějak dodělat, i když třeba ten úspěch takový není. Ale pokud ti hráči nebo ti sportovci do toho dávají všechno, no tak přece neřeknu „no, ono se jim teď nedaří, tak já jdu pryč“. To si přece nezaslouží, protože příště se zase může dařit.⁶

Tato obětavost je jedním z několika momentů, které tvoří tuto krásu hry a zároveň probouzí fanouškův zájem. Do této krásy hry bychom mohli zařadit i další faktory, které byly v rozhovorech

⁶ Míša, rozhovor ze dne 16. května 2018

zmiňovány. Je to třeba něco, co si můžeme nazvat „tíhou okamžiku“, situace, kdy výsledek zápasu, který je sledován, bude mít nějaký velký dopad na vývoj celého turnaje. To znamená třeba nepostup oblíbeného týmu do playoff či naopak postup do bojů o medaile. Mezi nejsledovanější sporty rozhodně patřily fotbal a hokej, jak jsme se již zmiňovali výše. A ti, kteří na prvním místě uvedli fotbal a na druhém hokej, zároveň uváděli, že je třeba mistrovství světa v hokeji nezajímá právě proto, že dokud nezačne čtvrtfinále, tak „o nic nejde“. Samozřejmě každý fanoušek toto vnímá jinak, je to ryze individuální záležitost, ale rozhodně „tíha okamžiku“ hraje velkou roli v tom, jestli je dojde k „fanouškově zájmu“. I tento okamžik rozhodnutí tvoří onu krásnou hru, o které mluví Černý (1968).

S tím samozřejmě úzce souvisí nejen sledovaný sport, ale právě i typ turnaje. Čím „naléhavější“ zápas, čím symbolicky hodnotnější turnaj typu olympiády či mistrovství světa, tím větší pozornost bylo možné sledovat u pozorovaných televizních fanoušků. Konkrétní projevy fanoušků před televizí prezentujeme v příznačně nazvané kapitole „tělesnost“.

Zájem o hru dále zvyšují jakési mikropříběhy, ať už před, během anebo po zápasu, které se k němu váží. Máme na mysli příběhy, týkající se jednotlivých sportovců, kteří jsou často inspirací, jak uvidíme dále. Dále jde například o senzací, výhru outsidera, které sportovní události občas přinesou. Tyto nečekané výhry se symbolicky dají přirovnat k boji Davida s Goliášem, což je ostatně velmi populární srovnání i v současných médiích. Účastník Jirka to popsal následovně:

Ve sportu často vidíš souboj favorita, toho Goliáše s tím Davidem. Jo, to si myslím, že je na sportu hodně zajímavý. Je to prostě nevyzpytatelný.⁷

A v neposlední řadě je to právě i mistrovství těch konkrétních hráčů, tedy i samotná hra, ten samotný sport, co upoutává pozornost i televizních fanoušků. Tato krása hry by se rovněž dala přirovnat k rozkoši ze hry, jak píše Fink (1992). Psali jsme, že při hře zažíváme pocity rozkoše, která může být mnohoznačná. To znamená, že nemusí jít nutně jen o nějakou „pozitivní radost“, v našem případě o vstřelený gól oblíbeného týmu, ale i o tu na první pohled negativní – napětí, adrenalin, prožívání negativních momentů svého týmu atp. (Fink, 1992)

Pozorný čtenář si jistě všimne, že docházíme k podobným výsledkům, které jsou prezentovány v knize *Psychologie sportu* (Slepička, 2009). Psali jsme, že pozitivní prožitky ze sledování sportu vycházejí zejména ze „sledování technických dovedností aktérů závodů“ a „sledování vynakládaného úsilí

⁷ Jirka, rozhovor ze dne 24. května 2018

v průběhu utkání“ (Slepička, 2009: 182) Kvalitu sledování naopak snižuje úroveň utkání, malá snaha hráčů během sportovních klání, špatný výkon rozhodčího, surová hra atp. (Slepička, 2009) Nicméně v této souvislosti je nutné podotknout, že se Slepička (2009) zmiňuje zejména o fanoušcích na stadionech. My můžeme potvrdit, že to samé platí i u televizních fanoušků.

8.1.4 Hrál(a) jsem ho, rozumím mu, supluji si ho

Psali jsme, že k tomu, aby hra zaujala, aby se do ní lidé zapojili, je zapotřebí hru znát. Nejen vědět, že nějaká taková existuje, ale znát rovněž i pravidla té či oné hry, která jsou, jak jsme uvedli v teoretické části, jednou z jejích nejpodstatnějších charakteristik. Podobně je tomu samozřejmě i u fanoušků. Pokud nejsou známa pravidla toho a toho sportu, pokud není chápan smysl hry, nemůže dojít k jejímu pochopení a pak hra samozřejmě nezaujme. Znalost hry samotné tak je základním předpokladem pro její prožití. Můžeme opět zmínit Černého slova o tom, že hřiště bez hry a bez vykonavatelů, bez účastníků, kteří hře rozumějí, nemá samo o sobě žádný smysl. (Černý, 1968) Ostatně těm, kteří neznají pravidla, musí divoké tělesné a slovní a emoční projevy těch, kteří hru znají, připadat jako naprostí šílenci. (Černý, 1968) Tomuto systému pravidel hry je třeba rozumět, kdo ji nerozumí, zdají se mu fanoušci jako blázni.

Nicméně tato znalost pravidel je pouhým předstupněm. Úplně jinou dynamiku, jak vyplynulo z rozhovorů, mělo, pokud účastníci ten daný sport sledovali do podrobností nebo pokud daný sport sami někdy provozovali nebo stále provozují. Tito fanoušci tedy znali nejen pravidla své oblíbené hry, ale zároveň rozuměli ještě dalším, na první pohled skrytým pravidlům. Míjíme tím různé taktiky jednotlivých týmů, myslíme tím i jistý cit pro hru. To je po našem soudu znalost „nadpravidel“, o kterých hovoří právě Černý (1968). Systémy nadpravidel, která nejsou psaná a která ještě více prohlubují pravidla psaná a která jsou přístupná pouze těm největším znalcům daného sportu.

Pojďme se prvně zaměřit na první z momentů, o které budeme mluvit jako o osobní expertize – to znamená, že nejenže fanoušek zná pravidla toho a toho sportu, ale i že jej má výrazným způsobem „nasledovaný“, ať už na stadionu nebo v televizi. V tu chvíli má pro něj sledování zápasu v televizi mnohem hlubší význam: může porovnávat, sledovat statistiky, přemýšlet o vývoji sledovaného sportu v čase atp. Sport tak sledují dlouho dobu, a i to je jedním z momentů, které přidávají na atraktivitě a zejména pak k navození fanouškovského zájmu. Paní Dáša například uvedla:

Třeba když se dívám na volejbal, protože volejbal taky mám jako sport strašně ráda, tak tam prožiju vlastně všechno. Tam se skutečně ponořím do hry, jelikož ji ještě rozumím. Víím, co je

*faul a co je out a já nevím co všechno. Já jsem do té hry ponořená, jo. To okolí vlastně nevnímám.*⁸

Druhým momentem, který vyplýval z rozhovorů, ale ke kterému nebyly otázky, jinými slovy účastníci odpovídali stejně, aniž by byli dotázáni, bylo, že je ke sledovanému sportu táhlo i to, že samotný sport někdy provozovali, že jej hráli nebo stále hrají. Díky tomu pak byli schopni hře ještě více rozumět, ještě více porozumět hře samotné a skrytému, nepsanému systému nadpravidel. Sami pak lépe dokázali ocenit krásu hry, nebo krásnou hru, a dovednosti jednotlivých hráčů:

*Když hrají hezky kombinačně a tím, že jsem znova začal hrát fotbal, tak to člověk ocení ještě o něco víc, protože ví, jak je to těžké. Baví mě prostě, když je fotbal hezký.*⁹

Můžeme se ještě zmínit, že v tomto ohledu může docházet i k jistému suplování, to znamená provozovat takový sport, který je podobný tomu, který je sledován. To platilo zejména u hokeje, ke kterému má velmi blízko například florbal. Jde o sport, který je mnohem dostupnější, co se vybavení i sportovišť týče. Samotné propojení sledovaného sportu s jeho provozováním nebo s jeho detailním sledováním, která vedou ke znalosti nadpravidel, znásobují zájem o ten daný sport.

8.1.5 Role sázky

Pokoušet štěstěnu a spoléhat se na jen a pouze na náhodu je zcela běžnou součástí moderní společnosti, jak jsme se už zmiňovali. (Caillois, 1998: 176) Byl to právě Caillois (1998), který si všiml, jak velkou roli hrají právě hazardní hry. Podobně se o tomto fenoménu zmiňuje i Horáček (2012). Sázení je dnes samozřejmě bytostnou součástí sportovního dění a i tato sázka poněkud nepřekvapivě ovlivňuje fanouškovský zájem. Ne každý, s kým byl veden rozhovor, pravidelně sází na sport. Někteří, a byly to primárně ženy, tvrdili, že sázka rozhodně není podmínkou pro prožitek ze hry a že to ani nevyhledávají. Ale pokud si už některý z účastníků vsadil, zvýšilo to jeho fanouškovský zájem. Zde je ale nutné podotknout, že se tak děje dvěma směry.

⁸ Dáša, rozhovor ze dne 11. dubna 2018

⁹ Jakub, rozhovor ze dne 14. dubna 2018

Jednak opravdu dojde k tomu, že jedinec více fandí, že se do hry více „dostane“. Vzroste tak jeho zájem o hru a zápas sledují bedlivěji, více se na něj soustředí, více ji prožívá. Zajímavý je fakt, který by se dal popsat jako sázkařská čest: nikdy si nevsadí proti svému oblíbenému klubu. Účastník Lukáš to shrnul následovně:

Není to jenom o těch penězích. Já bych v životě takhle proti Čechům nevsadil a nikdy jsem to neudělal. Nikdy jsem nevsadil proti Spartě, nikdy jsem nevsadil proti České republice. Nikdy bych to neudělal, i kdybych věděl, že třeba mi ta sázka má nějakým způsobem vyjít. Jsou třeba lidi, kteří to dělají tak, že si třeba vsadí na Rusko. Když vyhraje Rusko mají peníze, mají radost, a když vyhrají Češi, tak mají radost z toho, že vyhraje ta zem. Ale jak říkám, nevsadil bych proti Čechům. Je tam samozřejmě mnohem větší nadšení, když si vsadíš, ale není to úplně pravidlem. Užij si to i tak.¹⁰

Jiní účastníci však uváděli, a v tom se shodovali, ještě druhý směr. Pro ně při vsazení již nejde o samotný sport. V tu chvíli se z toho stává docela jiná hra, ve které už nejde o vítězství oblíbeného týmu, o krásu hry, o dramatičnost, o konkrétní výkony nýbrž o osobní vítězství, které je motivováno jediným cílem – vyhrát peníze. Účastníci pak uváděli, že „jde o něco jiného“, že už to „není jenom o sportu“ atp.

Vsazení si tak vede ke dvěma možnostem. Buď zaktivizují fanouškův zájem o danou hru a více se danou hrou nechává strhnout. Anebo zaktivizuje zájem vyhrát, získat nějakou cenu, která už ale nesouvisí se sportovním výkonem na hřišti, ale osobní touhou.

8.1.6 Identifikace s týmem

V teoretické části jsme se zmiňovali o tom, že se fanoušci mimo jiné s týmem rádi nějakým způsobem identifikují, buď prostřednictvím dresů, šál atp. anebo prostřednictvím „my“. Aby se tak odlišili od ostatních rivalů, identifikují sebe a ty, kteří fandí stejnému týmu, jako „my“ a ty, které fandí jinému týmu, označuje jako „oni“. (Mareš, Suchánek, Smolík, 2004)

Tento fenomén, který je dobře znám, byl rovněž předmětem rozhovorů. Hlavním cílem bylo zjistit, jestli se účastníci takto identifikují, následně nás zajímalo jejich vysvětlení, proč to tak mají. Huizinga

¹⁰ Lukáš, rozhovor ze dne 10. května 2018

(1971) píše, že úspěch ve hře se může lehce přenést z jedince na skupinu. My bychom mohli doplnit, že samotná hra, či tým se jakoby přenáší na fanouška. „My“ je nejčastěji popisováno jako jistá formu ztotožnění se s týmem. Je to zároveň spojeno s pocity sounáležitosti:

S národákem to mám taky. Jako třeba „my jsme porazili Slováky.“ Ale k té Spartě je to intenzivnější. Tam je to my. Já patřím do toho. My Spartani jsme součástí toho klubu a takhle to myslím berou všichni. Já se tak fakt jako cítím. Když se mluví o Spartě, tak kdyby se mluvilo zčásti i o mně. Takže i z toho důvodu mám „My hrajeme dneska“.¹¹

I když je v teorii napsáno, že do „my“ se počítají i další spolufanoušci, z rozhovorů to nebylo tak zřejmé. Tato sebeidentifikace je spíše spojena s tím konkrétním klubem nebo týmem, zesílená například vlastnictvím permanentky na stadion. Časté bylo i tvrzení, že to s týmem prostě „cítí“.

Caillois (1998) se zmiňoval, že identifikace je obecnou potřebou, že díky ní lze vyhrávat prostřednictvím druhých bez námahy a pocítit tak opojení, které z vítězství plyne. Aby se však obyčejný člověk mohl identifikovat, musí být to, k čemu se identifikace váže, podané lidsky a obyčejně. Sport je v médiích často podáván právě tímto způsobem. Přináší příběhy radosti ale i smutku, o překonávání překážek, o naplnění dětského snu atd. Tyto sportovní příběhy popisujeme v další kapitole. Zde postačí že i tyto sportovní příběhy, které jsou často připodobňovány k životním příběhům, jsou jeho odrazem a mohou se samy stát inspirací do „skutečného“ života.

Jinak tomu nebylo u národního týmu. Zde opravdu můžeme hovořit o pocitu sounáležitosti nejen k týmu, ať už hokejovému nebo fotbalovému, ale i k ostatním fanouškům, k zemi, k národu. Ostatně tam se to samo vybízí mluvit o týmu v první osobě čísla množného. Jednak je pocit sounáležitosti vytvořen k týmu a jednak k samotné „domovině“. Ostatně, když se obecně mluví o místě či zemi, kde bydlíme, máme tendenci říkat „u nás“, „my snídáme v tolik a tolik“ atp. „My“ je tak u národního týmů nějak automatické. Fink (1992) psal, že hra se může stát jakousi „vazebnou silou“, která zakládá ale udržuje společenství. Právě sport je jedním z momentů, který rovněž, zdá se, přispívá k posilování nebo respektive k připomínání národní identity.

V této souvislosti je nutné rovněž podotknout, že účastníci až na jednu výjimku uváděli, že národní tým v jejich oblíbeném sportu, ať už šlo o hokej nebo o fotbal, je pro ně ve finále důležitější než „jejich“ klub nebo oblíbený hráč, pokud jde o individuální sporty. Neznamená to, že klubové soutěže pro ně nic neznamenají. Jen tím má být řečeno, že měli-li fanoušci porovnat své prožívání zápasu,

¹¹ Lukša, rozhovor ze dne 8. května 2018

když hraje národní tým a když hraje jejich oblíbený klub, stál „národák“ až na jednu výjimku o stupínek výš. Turnaje typu mistrovství světa nebo olympiády tak mají stále velký význam primárně i mezi těmi, kteří nesledují sportovní přenosy každý den.

Takže i televizní fanoušci se samozřejmě cítí být součástí oblíbeného týmu, které trvá v čase: nemusí se týkat jen zápasu, ale i celé sezony. Toto „být součástí“ navíc dokonce přesahuje její hranice, a tudíž i hranice „pouhé“ hry. Znovu proto využijeme slov Huizingy (1971: 19) a sice, že „společnost hráčů má obecný sklon existovat dále i potom, kdy hra skončila... Klub patří ke hře jako klobouk k hlavě.“

8.1.7 Shrnutí

Popsali jsme hlavní momenty, které vedou k tomu, že se objeví zájem o daný zápas. Tento zájem jsme si nazvali fanouškovským zájmem, který bychom mohli přirovnat právě ke stavu flow či liminoiditě. Učinili jsme rozdíl mezi návštěvníkem hospody a televizními fanoušky. Řekli jsme, že zájem o hru probouzí typ hry a i to, jakým způsobem je hra hrána, což jsme si nazvali krásou hry. Dále jsme se zmínili o identifikaci s týmem a roli sázky. Zároveň jsme psali, že hlubší znalost pravidel rovněž zvyšuje fanouškův zájem.

8.2 Tělesnost v zprostředkovaném fandění

Když je člověk nervózní nebo v napětí, plný očekávání, jak to, čemu věnuje svou pozornost, dopadne, lze to na něm vyzorovat několika způsoby. Jednak to lze samozřejmě poznat na tom, jak komunikuje: jeho hlas může občas přeskočit, působit nejistě atp. Jedni začnou v důsledku napětí mluvit rychleji a hlasitěji, jiní jsou naopak skoupí na slovo a kdyby nedýchali, nevíte, že stojí vedle vás. Tyto tělesné projevy člověka, který je v napětí, jsou tedy zcela běžné a všichni je dobře známe – každý z nás v takové situaci někdy byl.

Napětí je navíc jednou z charakteristických rysů hry. Koneckonců hra, která nepřináší vzrušení, a to jak příjemné, jako když vyhráváme v nějaké agonální hře, tak i ta na první pohled nepříjemné, jako když se dobrovolně necháváme strašit ve videohře anebo v zábavním parku. Z pozorování vyplynulo, že jisté opakující se formy tělesného chování se objevují i u televizních fanoušků. Tato skutečnost byla následně reflektována i v rozhovorech. Proto bude lepší tuto kapitolu rozdělit na dvě části. Nejprve se budeme věnovat tělesným projevům televizních fanoušků z perspektivy pozorovatele a poté připojíme reflexe tohoto fenoménu ze strany již konkrétních fanoušků.

8.2.1 Perspektiva pozorovatele

Psali jsme, že stav flow lze navodit i prostřednictvím sledování něčeho, co nám působí radost, a že dosahování stavu flow se netýká pouze mysli, ale i těla. (Csikszentmihalyi, 2015) A právě i televizní fanoušek vstupuje do tohoto stavu nejen tím, že zápas, který upoutá jeho pozornost ať už z jakýchkoliv důvodů, sleduje, ale i tím, jak se při něm chová jeho tělo. Opravdu tak jde o hru mimiker, jak jej popisuje Caillois (1998). Nicméně tato tělesnost se neobjevuje pouze na stadionech ale i před televizí. Dochází tak k jakési simulaci stadionu, o čemž se zmíníme později. Nyní je třeba věnovat hlavní pozornost momentu, který se týká tělesnosti a který se objevoval velmi často bez ohledu na gender či prostor – moment, jenž jsme si jednoduše nazvali „chycení“.

Jakmile se u fanouška probudil fanouškovský zájem, který jsme popisovali výše, jakmile se vytrhl ze svého vlastního prostoru a nechal se přenést prostřednictvím televize do konkrétního zápasu, probudila se v něm i jeho tělesnost, která byla vyjádřena především právě chycením. Televizní fanoušek, pokud zrovna nekomunikoval, se musel během sledování přenosu něčeho držet, něčeho se chytit – sklenice s pitím, židle, palce u ruky, hlavy, stolu či čehokoliv jiného, co bylo „po ruce“. Tento jev se během pozorování objevoval pravidelně a je nutno podotknout, že jsme se o tom zmiňovali již v bakalářské práci.¹² Tím chceme potvrdit, že nešlo o pouhou momentální záležitost, ale že je tento fenomén otestován i v čase.

Zápas, který je sledován, fyzicky přítomen není. Dochází tak k časoprostorovému rozpojení (Giddens, 2010), které jsme popisovali v teoretické části. Jedinec může sledovat dění v televizi ve zcela odlišných časoprostorových souřadnicích, a přesto sledovanou událost vnímat jako by se děla právě v jeho přítomnosti ve stejný čas na stejném místě. Chycení je tak, zdá se, výrazem zhmotnění toho, co není přítomno. Cílem je jakoby se „přenést“ přímo na stadion prostřednictvím hmatu či doteku. Zajistit si přítomnost obrazu, zhmotnit si obraz. Toto chycení je ale rovněž možností, jak uvolnit přebujelé napětí, protože sportovní zápasy často přinášejí velké emoce a nervozitu – ostatně stejně je tomu u každé dobré agonální hry.

Tato tělesnost, jejíž nejvýraznějším rysem bylo ono chycení, se však projevovala v různých dalších formách. Fanoušci u televize často například tleskali, a to i přesto, že je hráči nemohli slyšet. Běžné samozřejmě byli i prudké vášnivé emoce při vstřelení gólu nebo při nějakém faulu. Čím větší důležitost přisuzovali fanoušci konkrétnímu zápasu, tím prudší byly tělesné projevy zejména při sporných situacích, při faulu, penaltě, a samozřejmě při vstřelení gólu. Podstatné je, že tyto tělesné projevy se tedy netýkají jen stadionu, ale právě i prostorů, kde je zápas sledován v televizi. To

¹² VESELSKÝ, Matouš. Etnografie sportbaru. 2016 [cit. 2018-06-04]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/174476>. Vedoucí práce Dana Bittnerová.

znamená, že i když televize nabízí pouze zprostředkovanou kvaziinterakci, jak ji popisuje právě Thompson (2004), takže hráči podporu televizních fanoušků neuslyší, stejně to televizním fanouškům nebrání v tělesných i zvukových projevech. Navíc můžeme hovořit o liminoidním prostoru, jak to chápe třeba Turner (2014) který uvádí, že veřejné rituály, které mají liminální, v našem případě liminoidní charakter, jsou vyjádřeny právě i gesty a tělesností vůbec.

Co se tělesnosti týče, lze vysledovat i jisté rytmy, které by se daly popsat jako střídání napětí a uvolnění, které bylo závislé na tom, co se dělo na obrazovce, kde byl vysílán sportovní přenos. Pokud bylo o co hrát, pokud tým, který byl podporován, byl blízko dobrému výsledku, byli fanoušci v napětí, to znamená, že upřeně sledovali obraz a dění v televizi. I komunikace byla velmi omezená, protože by koneckonců narušovala požitek ze hry ale i hru samotnou – jeden by pak mohl přijít o nějaký důležitý sportovní moment. Toto napětí se skutečně dá popsat jako stav flow. Lidé v plynutí jsou naprosto zaujati děním a jsou zapojeni do něj. Jak jsme psali, může jít o hru, sport, tvůrčí činnosti a samozřejmě i o sledovaný zápas. Vědomí sebe sama je tak opravdu potlačováno a mizí tak rozdíl mezi vlastním „já“ a prostředím, stimulem a reakcí, minulostí, současností a budoucností. (Turner, 2014) Jediné, na čem v tu chvíli záleží, je zápas. Podobně se vyjadřoval i Csikszentmihalyi (2015). Když je jedinec ve stavu flow, přestane vnímat okolí a zápas se mu v tu chvíli zdá jako to nejdůležitější na světě. Rovněž podotýkáme, že tak fanoušci činí dobrovolně, vlastním jednáním a že se tak přenášejí do úplně jiné reality, do zcela jiného časoprostoru. Dochází tak k navození jiného stavu vědomí. O čemž se zmiňuje právě Csikszentmihalyi (2015).

Navíc nemusí být nutně vyžadováno další odměny, dalších cílů krom jediného – výhry oblíbeného týmu. Nemusí, ale může, protože fanoušek si stále může na zápas vsadit. V tu chvíli samozřejmě už nemusí jít o požitek ze hry, o výhru oblíbeného týmu, ale o svou vlastní peněžní výhru. To však nebrání v pozornosti vzhledem k zápasu.

Veškerá pozornost je tak soustředěna na zápas, respektive na televizní přenos, na dění v něm. Jak jsme psali, jde o rytmus, to znamená, že uvolnění přichází ve chvílích komerční přestávky v zápase anebo delší pauzy, kdy je prostor na to si říct něco k zápasu, například jakou taktiku zvolit na další průběh klání, a vůbec všelijaké dobré komentáře a podněty ke sledované hře. Toto uvolnění se ale děje i během zápasu, a to ve chvíli, když už oblíbený tým nemůže vyhrát nebo když už je zápas rozhodnutý; když už je rozdíl ve skóre příliš velký na nějaký zvrat. Koneckonců, je to právě nejistota, která je na hře přitažlivá; pokud je hra už rozhodnutá, není to žádná hra. Střídání napětí a uvolnění se dělo i při opakování herních situací. Televizní fanoušci si tak mohou situaci opět prohlédnout a znovu zhodnotit, přičemž během opakování situace je většinou naprosté ticho: je to jako čekání na rozuzlení

detektivky, po které následují hlasité emoce. I to nabízí televizní přenos, a i to charakterizuje televizní fandění.

8.2.2 Perspektiva aktérů

Tyto po našem soudu zajímavé výsledky z pozorování, zejména co se týče momentu chycení a navození stavu flow, byly následně i předmětem rozhovorů. Šlo o to připojit perspektivu těch konkrétních aktérů, abychom zjistili, zdali si uvědomují, co při televizních přenosech dělají.

Ukázalo se, že aktéři na přímý dotaz, který se týkal toho, co při sledování sportovního přenosu dělají, neměli jasnou odpověď. Jen jeden účastník, když byl dotázán přímo na moment chycení, byl schopen si vybavit, že něco podobného určitě dělá. Jinak ale byly odpovědi vesměs podobné. Fanoušci své tělesné pocity popisovali jako pocity tělesné tenze, mluvili o bouchání do stolu, o hraní si s prsty, naklánění a tleskání, kterému nyní budeme věnovat jednu výpověď.

Fink (1992) píše, že hra není jen bezděčným tělesným pohyb. Je to pohyb, který musí mít svůj smysl. A právě i tato naše tělesnost svůj smysl má. Může být výrazem minulosti, vzpomínky na dětská léta. Účastnice rozhovorů Magda uvedla, že při sledování sportovního přenosu má tendenci neustále tleskat či do něčeho bušit. Hned uvedla, že to samé dělala i v dětství a že jí to v podstatě zůstalo:

Strašně moc gestikuluji, ještě víc než normálně. A vždycky tleskám. Hrozně. Když se něco v zápase děje, vždycky tlesknu, vydám nějaký zvuk, hluk. Pamatuji si, že když jsem byla malá, tak jsem mámě vždycky vytáhla mísu a vaříčku a při fandění jsem mlátila jsem do mísy vařečkou. Tohle mi nějak asi zůstalo.¹³

8.2.3 Shrnutí

Pro nás je nyní nejvíce zajímavý ten poznatek, že k této tělesnosti, k těmto mimikrám, dochází i před televizí. Vedle očekávaných tělesných projevů, jako je například tleskání, skandování, výskoku při vstřelení gólu atp., jsme viděli mimo jiné rys méně očekávatelný, a sice tendence televizních fanoušků se během zápasu něčeho držet nebo něco chytit, které jsme interpretovali jako zhmotnění utkání, které fyzicky není přítomno, a jako možnost, jak uvolnit napětí. Zmiňovali jsme i o tělesných rytmech, které se váží k průběhu televizního přenosu. Jde o střídání napětí a uvolnění.

¹³ Magda, rozhovor ze dne 21. května 2018

8.3 Prostory, ve kterých hra probíhá

8.3.1 Sportovní přenosy nejsou jen do počtu

Na první pohled by se mohlo zdát, že vidět zápas někde v televizi nebo na velkoplošné obrazovce si nikdy nemůže zadat s atmosférou na stadionu. Do jisté míry tomu tak je. Jak potvrzovaly rozhovory, stadion má svá specifika, která televize do značné míry nahradit nemůže. Je to primárně ta atmosféra, kterou lze zažít pouze na stadionech.

Nicméně z rozhovorů a z pozorování možná paradoxně vyplývá, že i televize „má co nabídnout“ a že nebrání diváckému prožitku. Naopak, někteří účastníci v rozhovorech uváděli, že se ve finále raději koukají na zápas někde doma a v klidu. Dva účastníci rozhovorů dokonce uvedli, že i když celý život sledují sport v televizi či poslouchají sportovní přenosy v rozhlase, nikdy se nešli podívat na nějaký zápas přímo na stadion. Jiný účastník, který pravidelně chodíval na zápasy „své“¹⁴ Sparty, měl permanentku, která mimo jiné znamenala, že rezervovaná sedačka na stadionu nosila jeho jméno. Sám popisoval, že to posilovalo jeho pocit sounáležitosti s klubem. Zároveň ale uvedl, že mu na stadionech vadí jistá agresivita a neobjektivnost některých „vlastních“ fanoušků a že proto si raději pustí zápas doma:

Jdeš se podívat na ten zápas a nechceš řešit něco nepříjemného. Tam (na stadionu) řešíš jednu nepříjemnost za druhou. Ten opilec vedle tebe ti skopne pivo, pak zas jdeš čekat frontu. Nejhorší jsou ale ty kecy jejich. Ty jsou fakt strašný a mě to dost odrazuje.¹⁵

Mezi pozitiva sledování zápasu v televizi tedy můžeme jmenovat právě klid na hru, který jedinci, když sledují zápas v televizi nebo v rádiu, mají a vyhledávají. Je to i do jisté míry komfortní, neboť fanoušek si na sebe může obléct, co chce – je vytržen od hodnocení ostatních – a nemusí nikam dojíždět. Je, jak jsme již psali, zároveň odtržen od negativních projevů na stadionech (viz např. Mareš, Suchánek, Smolík, 2004). Navíc má k dispozici spoustu záběrů, která mu televize nabízí.

Stadion rozhodně není nějakou podmínkou proto, aby si fanoušek mohl zápas opravdu užít a dostat se do něj a vytrhnout se z každodennosti. Vše ještě dokresluje ten fakt, že televizní, potažmo

¹⁴ Účastník Lukša často mluvil o „své“ Spartě. Bylo to po našem soudu výrazem právě identifikace.

¹⁵ Lukša, rozhovor ze dne 8. května 2018

rozhlasové, fanouškovství opravdu není záležitostí posledních dvaceti let, byť jsme v tomto období byli svědky dynamického rozvoje televizního a taktéž internetového vysílání. Můžeme se opět zmínit o druhém historickém exkurzu, o tom, jak televizní vysílání v 60. letech výrazně ovlivňovalo návštěvnost stadionu.

Stadion se tak stává pro některé jistou přidanou hodnotou, protože atmosféra na stadionu, jak uvedli účastníci, je opravdu specifická. Nicméně sledování sportu v televizi anebo v hospodě není pouhou odnoží fandění, nýbrž jeho reálnou alternativou, která přináší možná některá negativa, jako třeba ochuzení o atmosféru, ale na straně druhé spoustu pozitiv, která u některých dokonce převáží až na tolik, že zápas raději sledují doma. Ostatně v podobném duchu se vyjadřuje právě i Weed (2008), když píše, že hospoda nebo sportbar je jedním z míst, kde lze sledovat sportovní klání a tím se taky tyto prostory mimo stadion stávají sportovními místy. My doplňujeme perspektivu jednotlivých aktérů, kteří potvrzují, že sport v televizi není náhražkou stadionu, nýbrž jeho důstojnou alternativou, a to nejen v baru ale i doma. Atmosféra na stadionu je něco speciálního, ale taktéž něco, co se dá nahradit na velkoplošných obrazovkách. Dále můžeme konstatovat, že se tato simulace stadionu může dít právě až díky rozvoji komunikačních technologií, zejména pak díky časoprostorovému rozpojení, o kterém se zmiňuje Giddens (2010) a Thompson (2004).

8.3.2 Vyhledávání individuálních a kolektivních prožitků

V teoretické části jsme se zmiňovali, že každá hra má tendenci se zespolečenšťovat. S přítomností diváků nebo ostatních hráčů roste její přitažlivost. Psali jsme rovněž, že jednou z věcí, která je se sledováním sportu spojena, je vyhledávání kolektivního prožívání (Weed, 2008). To vše platí ale jen zčásti. Vedle dichotomie stadion/televize můžeme vysledovat ještě další, která souvisí s prostorem, kde zápas sledovat. Tuto dichotomii bychom si mohli nazvat hospoda/domov, nebo přesněji individuální prožitek/kolektivní prožitek.

V hospodách dochází v některých chvílích k opravdové simulaci stadionu, jak uvidíme v následující kapitole. Dochází zde i k simulaci atmosféry na stadionu – je zde najednou více lidí, kteří intenzivně projevují své sympatie nebo antipatie k jednotlivým týmům. Zážitek ze sportbaru tak vytváří právě i kolektivní prožitek, jak o něm píše Weed (2008). Fanoušci ve sportbarech nebo před velkoplošnými obrazovkami tak mohou zažít i onu atmosféru, který nabízí stadion: silné a hlasitě vyjádřené emoce desítek lidí, velký obraz, díky němuž lze sledovat každý detail dění v zápase. Přitom všem hraje hudba nebo dokonce DJ. Právě toto kolektivní prožívání je jednou z věcí, která je mezi fanoušky vyhledávána.

Já zápasy nejraději sleduji někde v hospodě nebo na veřejném místě. Mám ráda to spojování, takže se mi líbí, jak tam v tu chvíli chtějí všichni to samé, všichni jsou na jedné lodi, všichni fanoušci jsou pospolu a nejraději mám ten moment, když všichni vyskočí při gólu. Mám ráda tu atmosféru celkově. Úplně nejlepší je být přímo někde u zdroje, třeba v aréně nebo takhle, kde je nejvíc lidí, kde to bude úplně největší nirvál. Pak se mi líbilo to, co jsme zažili, když tady bylo mistrovství a lidi málem radostí zbořili metro. Všichni to pak všude prožívali.¹⁶

Můžeme opravdu hovořit i o jisté tendenci mít někoho, s kým lze onen zápas sdílet. To samozřejmě platí o sledování v hospodách ale i doma s pár přáteli. Běžná je rovněž výměna textových zpráv mezi fanoušky, o čemž se zmíníme později. Zde je ale nutno podotknout, že někteří fanoušci toto nevyhledávají. Někteří si mnohem raději pustí zápas doma a dívají se na něj rádi sami, jak bylo patrné z rozhovorů. Domov sice nenabízí takovou bujarou atmosféru, ale naopak pohodu, komfort a zejména klid na hru. Někteří uváděli, že se pak mohou na hru lépe soustředit:

V hospodě se nemohu moc soustředit. Jsem tam většinou s kámošema a navíc člověk pije více alkohol, takže to soustředění na tu hru není takové, jako když jsem doma a dívám se třeba sám nebo s někým. Pořád je to lepší, než když jsem někde venku. Víc se mohu soustředit na ten zápas.¹⁷

Abychom to shrnuli, z rozhovorů vyplynulo, že i když jsou vyhledávání kolektivních prožitků a sdílení pocitů ze zápasu jedny z motivů, proč sledovat zápasy, nejsou jedinými. Naopak někteří se rádi podívají na zápas doma v klidu. Jde zejména o ty sporty, které třeba ostatní ani pořádně nesledují, a tudíž sdílení postrádá smysl. Sledování sportovního přenosu se tak může stát ryze individuálním prožitkem – i to jí přidává na „síle“. Hra se pak může dít opravdu kdekoliv bez ohledu na prostor. Na druhé straně je nutné podotknout, že i taková individuální hra má sociální charakter a „spolulidský horizont“, jak píše Fink (1992), neboť i osamocení televizní fanoušek „potřebuje“ hráče, kteří hrají, aby bylo „na co koukat“. Ve hře jsme tak vždy jakoby v kontaktu s druhými, a tudíž nikdy není zcela individuální. Sledují se hráči, kteří často jdou za hranice svých možností, touží vyhrát, předvést krásnou hru nejen pro sebe ale i pro miliony televizních fanoušků. Společenský prvek je tak vždy přítomen – sportovní přenosy bez společnosti postrádají smysl. To však nic nemění na tom, že fanoušci krom kolektivity vyhledávají i osobní individuální prožitek při sledování sportovního přenosu.

¹⁶ Kristýna, rozhovor ze dne 25. dubna 2018

¹⁷ Omar, rozhovor ze dne 13. dubna 2018

8.3.3 Simulace stadionu

Psalí jsme, že stadion a televizní vysílání jsou dvě různé alternativy, jak sledovat zápas. Že obě mají svá pozitiva a negativa a že absence na stadionu rozhodně nebrání v prožívání onoho zápasu. Psali jsme ale také, že specifikem stadionu je právě atmosféra na něm – něco, co se slovy fanoušků „nedá nahradit“, byť to není podmínka.

Nicméně v některých hospodách, kde byl pouštěn sportovní přenos, docházelo k něčemu, co zde budeme nazývat simulací stadionu. Atmosféra stadionu zde byla nahrazována velkými reproduktory, které měly zvýraznit hluk, který je dobře znám ze stadionu. V jednom sportbaru po gólu českého národního týmu proti Kanadě ke konci zápasu se začalo s krátkými intervaly blikat s osvětlením.¹⁸ V tomto baru měl každý rezervované své místo vzhledem k obrovskému zájmu o daný zápas. Fanoušci byli samozřejmě řádně oblečení: měli dresy svého týmu, šály a vůbec vše, co takoví fanoušci nosí. Černý (1968) se zmiňoval právě o tom, že dres je důležitou součástí sportovních her. Strhává pozornost diváka svou barvitostí, emblémy či vlajkami ale i historií, tradicí. Dres je tedy znakem příslušnosti ke hře, která je hraná teď, která byla hraná dříve a která teprve hrána bude. Dres se týká nejen hráčů, ale i funkcionářů, fanoušků a všech kolem klubu. Dres tak samozřejmě přispívá k identifikaci fanouška s týmem.

Přestávky v zápase znamenaly přestávky i pro fanoušky, kteří si vyrazili ven zakouřit, rychle si odskočit atp. Opakovací záběry byly doprovázeny naprostým tichem a očekáváním, jak se ten gól vlastně urodil, jak došlo k onomu faulu a jestli to vůbec faul byl či nikoliv. Během zápasu nebyl prostor pro nějaké debaty, pokud opravdu šlo o televizní fanoušky. Simulaci nicméně dokreslovaly hlasité emoce, při gólu, při faulu atp., které ale ne u všech měly pochopení. Objevilo se několik situací, kdy někdo projevoval sám své emoce při určité situaci: jeho emoce však neodpovídaly dění na hřišti, a proto zůstaly nepochopeny mezi ostatními lidmi v baru. Zdá se tedy, že fandění u televize má svá skrytá pravidla sdílena implicitně. Je to hra hráčů fanoušků. A jakmile zápas skončil, šlo se domů a bar byl vmžiku prázdný.

Tato simulace stadionu se dělá i v dalších prostorech, kde byli lidé, kteří měli fanouškovský zájem, který je popsán výše. Tyto veřejné prostory tak pro jistou chvíli nebyly hospodami se všemi jejich funkcemi, jež jsou dobře popsány v jiné literatuře (např. Vinopal, 2005), ale staly se na chvíli stadiony, ve kterých šlo primárně o hru, o sport. V této souvislosti tak můžeme hovořit o specifické formě zprostředkované kvaziinterakce, jak se o ní zmiňuje Thompson (2004). Fanoušci u televize reagují na dění na hřišti, ale přitom svým jednáním dění na hřišti ovlivnit nemohou – participant na zápase je

¹⁸ Pozorování ze dnů 15. a 24. února

prostě nemohou slyšet. To jim ale nebrání se nějakým způsobem jakoby přenést přímo na stadion a simulovat ho.

Bary a místa před velkoplošnou obrazovkou se tak stávaly liminálními nebo v našem případě spíše liminodními prostory. V takových prostorách existuje tendence tento rámeček sakralizovat. Tento prostor má samozřejmě své hranice, svůj vlastní rituální čas, který je ohlašován oddělován od profánního času například zvoněním, zpěv, zvuk bicích atp. Všechny rituály v sobě mají prvek radosti a ludičnosti. (Turner, 2014) A to samé se projevovalo i v konkrétních sportbarech a dalších sportovních místech, kde jsme krom televizního obrazu mohli najít dresy nebo dokonce obrazy známých sportovců. V tomto smyslu byly prostory opravdu sakralizovány a tím jasně vyznačovaly své hranice, své odtržení od světa venku. A ano, i svůj specifický čas, který trval po dobu konaného zápasu. Zde tudíž opravdu můžeme hovořit o zcela specifickém místě, které má svůj vlastní čas i prostor.

8.3.4 Shrnutí

V této kapitole jsme mohli sledovat, že televizní přenos je vedle stadionu stále přitažlivou alternativou, jak sledovat či zažívat sportovní přenos. Tím jsme v podstatě navázali na Weedovu (2006, 2008) teorii, který se vyjadřuje v podobném duchu. Fanoušky láká kolektivní prožitek a ta tendence sdílet. My dodáme, že to ale není to jediné, co fanoušci na sportu vyhledávají. Že je zde přítomen i vlastní, individuální prožitek, byť jsme uznali, že při sledování sportu je vždy člověk jakoby v kontaktu s druhými. Navíc jsme mohli sledovat, jak v některých chvílích dochází k simulaci stadionu.

8.4 Reflexe proměn v televizním fanouškovství

Začněme tuto kapitolu poměrně triviálním konstatováním, že dnes je možné sledovat sportovní přenosy na různých zařízeních. V době internetu je možné si zápasy kdykoliv znovu pustit, a to nejen na počítači či notebooku, ale i na chytrých televizích a telefonech. Sport a sportovní zpravodajství je tak v podstatě dostupné úplně kdykoliv. A právě i tato proměna byla předmětem rozhovorů. Tuto kapitolu nebudeme rozdělovat na další podkapitoly a rovnou začneme s prezentací dat.

Psali jsme o tom, že jednou z charakteristik modernity, které si autoři povšimli (Giddens, 2010, Thompson, 2004), je časoprostorové rozpojení. To znamená, že událost, která se odehrává na jiném místě a v jiný čas může být díky komunikačním technologiím prožívána bezprostředně. To se potvrzovalo i ve výzkumu: televize nebo televizní sportovní přenos opravdu nebránila televizním fanouškům v projevech. Navíc toto časoprostorové rozpojení, jak jsme mohli vidět i v historických exkurzech, není, alespoň co se sportovního vysílání týče, žádnou novinkou.

V předcházejících kapitolách jsme pozorovali, jak je v některých momentech dokonce simulována atmosféra stadionu. Lidé se vlastně prostřednictvím televize jaksi přenáší do vzdáleného světa. Na tento svět, který se děje úplně mimo prostor a čas fanouška, a přesto je doslova na dosahu ruky, však reagují jako by se odehrával před jejich očima. Fanoušci si navíc mohou vše zpětně pustit na internetu, i to bylo během rozhovorů zmiňováno.

Avšak i přes všechny vymoženosti a změny, které s sebou přináší moderní obrazové vysílání, se jako podstatný jeví ten poznatek, že někteří účastníci se stále rádi obejdou bez obrazu. Své sportovní přenosy stále rádi poslouchají v rádiu v rámci Českého rozhlasu. Někteří dokonce rádi sledují i textový online přenos a vlastně jim to nijak nebrání v tom zápas prožívat. Je tak možné de facto fandit z „kapsy“, pasivní sport je tak doslova na dosah ruky.

Pokud měli účastníci odpovědět, jaké proměny mohli během své „fanouškovské kariéry“ zažít, co se vysílání týče, tak bylo hojně zmiňováno zlepšení obrazu přenosu, zpřesnění sportovních statistik a informací, zvýšení množství sportovních přenosů atp. Nicméně někteří zmiňovali, že dříve, řekněme ještě před deseti patnácti lety, sportovní vysílání bylo mnohem větší vzácností. Dva uvedli, že dříve byly přenosy dokonce „lepší“, protože se z nich vytratil moment těšení. Tento fakt však může být způsoben v menší či větší míře nostalgií.

Vzhledem k teorii konstatujeme, že důležitou součástí fenoménu televizního fanouškovství je rovněž obecná tendence sdílet tyto sportovní zážitky. Tím nemyslíme pouze to, že televizní fanoušci rádi sledují zápas s někým dalším. Jak jsme viděli, značná část fanoušků se na sportovní přenosy dívá sama v klidu. Myslíme tím tendence si o zápasu s někým popovídat nebo někomu napsat. Třeba Míša zmínila, že si s kamarádkami vždy po vítězném zápase vyměňují zprávy o tom, jaké to bylo atp. Tento zajímavý rys je zmíněn již v teoretické části (Weed, 2008). My můžeme tento jev potvrdit i ve vlastním výzkumu.

8.5 Smysl televizního fanouškovství

Hra ke svému konečnému rozřešení nikdy nedojde, smysl hry totiž spočívá v ní samotné. I toto jsme reflektovali v teoretické části. Nás nyní proto bude zajímat, jaký smysl připisují televizní fanoušci televiznímu fandění. Zároveň se opět podíváme do minulosti a na úplný závěr budeme konstatovat, že mezi světem „vážnosti“ a světem sportu nemusí být v některých chvílích až takový rozdíl.

8.5.1 Vytržení, adrenalin, odpočinek a inspirace

V rozhovorech nás mimo jiné zajímalo, co vlastně televizním fanouškům přináší sportovní přenosy, respektive jaký je jejich smysl. Účastníci vždy dokázali bez problémů odpovědět, až na jednoho, který napoprvé tvrdil, že to pro něj žádný smysl nemá. Až později vyšlo najevo, že televizní fandění i u něj nepozbývá smyslu. Přínos sportovních přenosů by se dal shrnout do těchto kategorií: vytrhnutí z každodennosti, adrenalin, odpočinek a inspirace.

Nejprve je nutné zdůraznit, že televizní přenosy vnímají fanoušci právě jako vytržení ze své každodennosti. Najednou dojde k přerušení či pozastavení běžného života a sport se stává pro určitý moment tím nejdůležitějším. Sportovní přenos tak doslova přenáší lidi do světa, který má svůj specifický časoprostor, kde jde o něco jiného než v běžném životě. Toto vytržení se pak u účastníků děje dvěma způsoby. Buďto je ono vytržení chápáno jako adrenalin či jako odpočinek. Člověka v životě potkávají různé strasti a vyčerpávající situace. Sportovní přenos se tak stává odpočinkem od každodenních problémů. Můžeme uvést tuto citaci:

Jsem hodně vytížená, pro mě je sport opravdu o tom, že se ty dvě hodinky věnuji sportu a nemyslím na nic jiného. Vypustím všechny starosti, všechno, co mám udělat, co mi zbývá v práci, co mě čeká. Ne, ne, ne, mě ten sport dokáže opravdu přehodit tu výhybku někam jinam, a proto je mi to vlastně příjemné.¹⁹

Vedle odpočinku, které je zde míněno jako odpočinek od „skutečného“ světa, je třeba zmínit v této souvislosti druhý moment a tím je, že sledování sportu, primárně když hraje oblíbený tým, přináší adrenalin. Psali jsme, že hra dostává člověka do stavu, kdy zapomíná na únavu, do stavu naprostého vytržení či horečky. Hra zároveň bývá spojena se stresem, který jsme ale ochotni podstoupit, ba jej ve hře dokonce i vyhledávat. (Caillois, 1998) To bychom mohli shrnout pod kategorii adrenalin, který je vedle odpočinku důležitým momentem. Jedna z účastnic dokonce uvedla:

Odpočinek to rozhodně není, o to vůbec nejde. Naopak, já chci, aby ve mně všechno vřelo. Ideálně všude kolem mě, ale hlavně ve mně. A aby lítaly emoce, o to jde.²⁰

Sportovní příběhy, které jsou předávány i prostřednictvím přenosu, navíc přinášejí inspiraci. Inspirovat samozřejmě mohou i knihy, příběhy velkých dobrodruhů, myslitelů či náboženských

¹⁹ Míša, rozhovor ze dne 16. května 2018

²⁰ Kristýna, rozhovor ze dne 25. dubna 2018

proroků. Co se sportovních výkonů týče, je možné se k nim vrátit nejen prostřednictvím knih a dokumentárních rekonstrukcí, ale i prostřednictvím záznamu té konkrétní situace, té konkrétní sportovní události. Lze tak opět jaksi prožít ten fenomenální výkon nebo neuvěřitelný příběh plný odhodlání znovu a znovu. To pro televizní fanoušky do momentu inspirace přináší specifickou kvalitu, kterou umožňují teprve moderní komunikační kanály. Nepotřebují být přímo na stadionu, nýbrž stále dokola si mohou na internetu pouštět ten a ten výkon a vzpomínat, nechat se inspirovat.

Taková to inspirace byla v rozhovorech silným momentem. Příběhy sportovních výkonů, jak je známo, jsou v několika ohledech inspirační a v rozhovorech byly vyprávěny se silným emocionálním prožitkem. Často byly spojeny s nějakou sportovní událostí. Typickým příkladem je hokejový turnaj na olympiádě v Naganu v roce 1998, o kterém se zmíníme za chvíli. Inspirační toky však mohou vycházet i ze sportovců, kteří nejsou české národnosti. Mizí tak prvek identifikace prostřednictvím národní identity, ale prostřednictvím konkrétního sportovce či výkonu:

Mně se hrozně líbí životní příběhy. Jsou to lidi, který v tom svém počínání na vrcholu můžou být nějakou metaforou do života. Mohamad Ali. Toho vlastně dneska všichni berou, nebyl to jen boxer, ale byl to svým způsobem takovej motivátor, kouč a filosof, protože on vlastně bojoval se strachem. Vnitřním. Třeba když šel do zápasu, jak bylo to rumble in the jungle proti Foremanovi. Ta pozice, v jaký on byl... Neboxoval dva roky, nebo tři. Dlouho, tři nebo čtyři. Pak teda dostal tu licenci zpátky. Bojoval s Frazierem s tím prohrál, pak vyhrál, pak bojoval s tím Nortnem, teď nevím, jestli s ním taky jednou neprohrál nebo jestli to nebylo nějak šul-nul. No prostě se všema těma měl problém a se všema to bylo na patnáct kol a se všema to bylo tak tak, že vyhrál. A Foreman všechny vyřídil do třetího kola. Bezkompromisně. A on pak s ním měl jít do toho zápasu. Všichni experti, všichni na celém světě řekli, že on (Ali) nemůže vyhrát. Přesto furt chodil a všude říkal, jak vyhraje. A pak vyhrál. To je prostě neuvěřitelný. Takových příběhů je hodně, takže možná že ten sport dokáže jako přinést nějaký světlý okamžik, který lidem pomáhá si s něčím poradit.²¹

V teoretické části jsme se zmiňovali, že zprostředkovaná interakce mimo jiné vytváří osobnosti, které se těší významnému respektu, jenž vzniká právě i tím, že s ní divák nevede dialog. (Thompson, 2004) Tento respekt, který jsme popsali jako inspiraci, je vytvářen právě i ke sportovcům. Fanoušci tyto sportovce neznají, jenom se o nich dovídají prostřednictvím sportovního zpravodajství a obrazu. Sledují jejich příběhy, a i díky tomu se pro ně mohou stát nejen hvězdami, které jsou předmětem zbožňování, ale právě i inspirací.

²¹ Jirka, rozhovor zde dne 24. května 2018

8.5.2 Má historie, můj sport

V teoretické části jsme psali, že hra nebo tedy sport jsou situační, že probíhají v určitém momentu, v určité chvíli, a že je pro ni hlavní přítomnost. Divadelní hry se mohou hrát stále dokola a stále přinášet různé emoce, kdežto sportovní událost se odehraje jen jednou a nedá se opakovat. Sportovní hry jsou už jen historické události, nelze si vrátit ony momenty slávy a vzrušení. (Černý, 1968)

V tomto bodě asi nelze nesouhlasit. Nicméně z tohoto pohledu se jako rozporná jeví jedna výpověď účastníka rozhovoru, který tvrdil, že právě se sportovní události rád připomíná tím, že si společně s dalšími přáteli hrají na dobu, kdy se turnaj konal. Prožívají pak jednotlivé zápasy, jako by je před tím nikdy neviděli a radují se ze vstřelených gólů a z výher. Šlo opět o Nagano. Zdá se, že i sportovní události jsou nějakým způsobem silně zakotveny v myslích a pamětech televizních fanoušků a že se i jako takové mohou opakovat, například prostřednictvím záznamů atp. Dokládat to ale nebudeme na výše zmíněné výpovědi, protože je bohužel ojedinělá, nýbrž na konkrétních příbězích fanoušků se sledováním sportovních přenosů.

Sociologicky, nebo spíše historicko-sociologicky se jeví významná otázka, jak moc se tyto zážitky spojené se sportovními přenosy vryly do paměti účastníků rozhovorů. Tyto jejich relace byly podávány s velkým zaujetím a s velkou radostí, usuzováno, jak z verbálních, tak i neverbálních projevů, z jejich tváří a intonace. S těmito relacemi jsou spojeni i emocionálně, což je pochopitelné vzhledem k tomu, co bylo řečeno v předcházejících kapitolách a co samo jaksi vyplývá z podstaty věci: sport budí vášně, přináší adrenalin a je jedno o jaký tým jde. Hlavní je, aby byl fanoušek s týmem nějakým způsobem spjat, prostřednictvím národní nebo klubové identifikace například. Tyto zážitky ze sledování přenosů se pak stávají ne nepodstatnou součástí jejich paměti. Jde o chvílky radosti, vytržení a hry.

Když byli účastníci tázáni, tak hned velmi dobře a barvitě se spoustou detailů vyprávěli své relace spojené se sledováním sportu. Pamatovali si nejen prostor, ale i to, co se v prostoru dělo, jak prostor vypadal a tak podobně. Pro názornou ilustraci lze využít jednu z výpovědí:

To jsou skutečně osobní vzpomínky, protože když se hrálo semifinále, tak jsme byli v práci, kdy teda jsme odhodili všichni všechno a šli jsme sledovat jedinou televizi. Já jsem tehdy pracovala v podstatě v klášterní budově a tam byla slovy jediná televize. A my jsme byli všichni namačkání, tuším že v nějaké místnosti ostražky, kde bez ohledu na to, kdo byl kdo, v jaké

pracovní pozici se nacházel, ať už to byli odborní pracovníci, údržbáři, právě ti ostraháři, všichni sledovali zápas. To je velká vzpomínka.²²

Takových výpovědí bylo několik a týkaly se různých sportovních událostí, ať už šlo právě o Nagano, mistrovství Evropy ve fotbale v roce 2004 či hokejová mistrovství světa. Pro nás je však signifikantní to, že respondenti dokázali tyto své vzpomínky bez problémů říct. Většinou si nevzpomněli na výsledky, ale barvitě si pamatovali, kde zápas sledovali a primárně co přitom cítili. Jinak řečeno, pamatovali si především své emoce:

Třeba to euro 2004. Pamatuji si, že jsem byl s kamarádem z fotbalu, když jsme hráli za Horní Měcholupy, tak jsme jeli na fotbalový kemp Dušana Uhrina a šli jsme do města na plátno a tam jsme bohužel sledovali zrovna blbý zápas s Řeckem. Takže v tomhle věku jsme všichni byli smutní a všichni břečeli. To si tak pamatuji.²³

Domníváme se, že i to svědčí o silných prožitcích, které jsou se sportem spojeny a že tak tvoří podstatnou součást pamětí lidí. A nejen paměti, v některých případech totiž dochází k tomu, že sportovní přenosy nejsou pouhým vytržením z každodennosti. Naopak. Sportovní přenosy, statistiky atd. se stávají součástí životů, a tedy i vlastní každodenností, jak uvidíme v následující podkapitole.

V této souvislosti se můžeme, byť letmo, zmínit o teorii Pierra Nory a o místech paměti. Nora (1998: 9) rozlišuje mezi pamětí a historií. Paměť je spojena primárně s emocemi a vzpomínky mají jistou symboliku. Je individualizovaná a nějakým způsobem identifikuje skupinu. Rozhodně nemusí být univerzální. (Nora, 1998) Mohli jsme si všimnout, že různé turnaje či konkrétní zápasy mají jistou symbolickou stránku, ostatně tak tomu bývá u každé „velké“ hry. Těmito místy paměti se pak mohly stát de facto jakékoliv prostory, kde byl ten a ten zápas sledován. Může jim být stadion, může jim být náměstí, hospoda, ale může jim být rovněž místnost ostrahy, jak jsme mohli vidět v jednom z rozhovorů. Prostor tak nebrání v prožívání konkrétního zápasu.

Pro nás je hlavní onen přesah, který jedinci turnaji přisuzují, a emoce, o kterých vypráví. Charakteristický je vzhledem k tomuto fakt, že televizní fanoušci si pamatovali právě emoce, a nikoliv už tolik výsledky konkrétních zápasů. Pamatovali si chvíle radosti, dokázali se rozvzpomenout na své

²²Míša, rozhovor ze dne 16. května 2018

²³Lukáš, rozhovor ze dne 10. května 2018

slzy, nedokázali však už říct, jak zápas vlastně dopadl, kolik padlo gólů atp. I to potvrzuje, že pro televizní fanoušky jsou sportovní přenosy nikoliv historií ale skutečně pamětí se silným emočním a vlastně i symbolickým zabarvením.

8.5.3 Když sport strukturuje čas života

„Sport je zkrátka všude, a my jsme v něm.“ (Černý, 1968: 17) I tak by se dalo popsat to, co máme nyní na mysli. Sport pro některé fanoušky není „pouhým“ vytržením z každodennosti, ale stává se bytostnou součástí životů televizních fanoušků. Je třeba zmínit, že tím nemyslíme nějaké klubové fandý. Tito „fanoušci sportu“ sice mohou mít svůj oblíbený klub, svého favorita, ale v žádném případě nejde o zarytý klubismus, které jsme zmiňovali v teorii (např. Mareš, Suchánek, Smolík, 2004, Slepíčka, 2010). Jde opravdu o fanoušky sportu jako takového.

Zde můžeme rozlišit dvě kategorie. Jedni, kteří „žijí“ sportem jen po určitou dobu, to znamená například v době konání mistrovství světa nebo olympiády. Sledují výsledky, sledují i jednotlivá klání, zajímají se o statistiky. Debatují o jednotlivých výkonech, a hlavně se pak na takovou sportovní událost nesmírně těší – jde především o hokejová mistrovství nebo olympiády.

Druhou kategorii tvoří takové televizní fanoušci, kteří se ani nemusí těšit – sport je tu pro ně vždy a za každých okolností. Denně sledují sportovní přenosy a sport tak není vytržením z každodennosti, chvilkovým únikem od života „skutečného“, ale naopak je jeho bytostnou součástí, respektive sama hra se stává životem. Ruší se tak ona hranice mezi světem hry a „skutečným“ světem. K této nejasné hranici světa hry a světa „reálného“, se zmiňují jak Fink (1992) tak i v návaznosti na něm Černý (1968). Černý (1968), podobně jako Fink (1992), dochází k závěru, že hranice není zcela zřejmá, že je velmi propustná. Hra je často brána tak moc skutečně, tak moc je součástí běžného života, že ji nelze od reality odlišit.

Tato propojenost je zvýrazňována možnostmi nových technologií a díky stále rozšiřující se nabídce sportovních přenosů. Tento sportovní televizní fanoušek sleduje i několik zápasů denně, a to nejen v televizi, ale třeba i na telefonu:

Ale celkově sport prostě miluji. Říkal jsem, že na streamy koukám v telefonu. Televizi skoro vůbec nezapínám a když už ji zapínám, tak prostě projíždím jen sportovní kanály. Já už nekoukám v podstatě na nic jiného a ten sport miluji. Nevím, mám to už takhle od malička naučený. Ať už to jsou zimní sporty, ať už je to biatlon nebo skoky na lyžích. Koukám na

všechno. Nevím, jak to vysvětlit. I lidi kolem mě nechápou, jak můžu být takový blázen do toho sportu. Zním skoro všechny informace. Nedokážu to vysvětlit, ale prostě to miluji.²⁴

U těchto sportovních fandů pak dochází navíc k tomu, že to není čas každodenního života, co strukturuje „čas sportovní“, nýbrž že je to právě sport, co strukturuje čas každodennosti. To znamená, že jejich „skutečné“ životy jsou ovlivňovány časem konání jednotlivých zápasů. Pokud tedy ví, že v nějaký čas se koná jejich oblíbený zápas, vše ostatní ve „skutečném“ životě musí jít stranou. Ano, během velkých turnajů si takovýto čas udělá kde kdo, třeba když by se hrálo finále mistrovství světa v hokeji, kterého by se účastnila i česká reprezentace. Ale my myslíme ty fanoušky, kterým ani tak nezáleží na typu turnaje a sport strukturuje jejich „reálný“ čas každý den. Hranice mezi hrou a „skutečností“ se tak opravdu vytrácí.

²⁴ Lukáš, rozhovor ze dne 10. května 2018

9 Závěry

Cílem této práce rozhodně nebylo podat nějakou ucelenou kategorizaci televizních fanoušků. Nás v této práci zajímala především tato kategorie sama o sobě, a to především z toho důvodu, že jí až doposud nebylo věnováno mnoho pozornosti. Popisovali jsme tudíž povahu televizního fanouškovství, které jsme zde interpretovali jako jistou formu hry.

K fenoménu jsme přistupovali nejen sociologicky, ale i historicky. Cílem historických exkurzů bylo zdůraznit, že fenomén televizního fanouškovství je fenoménem, který má své dějiny, jež se datují už od počátku televizního vysílání, alespoň co se československého prostoru týče. Tento fenomén není záležitostí posledních dvaceti let. Viděli jsme, jak televizní přenosy ovlivňovaly i samotné sportovní události – lidé nechodili na stadion a raději si pustili zápas doma v klidu. Potvrdili jsme význam sportu v celém vysílání československé televize a i to, jak podstatnou roli hrají alespoň v českém prostředí hokej a fotbal, což se nám potvrdilo i v rozhovorech a v pozorování. Mohli jsme si i přečíst dopisy jednotlivých fanoušků ze 60. let, které směřovaly do československé televize. Tím jsme chtěli zdůraznit, že již v 60. letech byly přenosy předmětem vášnivých diskusí a že již v té době existoval fenomén televizního fanouška. To vše jsou momenty, které měly zdůraznit závažnost tohoto (ne)vážného herního fenoménu.

Co se sociologické složky týče, museli jsme hned na začátku přijít s jedním rozdělením. Rozlišili jsme mezi návštěvníky hospody a televizními fanoušky. Návštěvník hospody je ten, jehož cílem je dorazit do svého oblíbeného stravovacího zařízení, poklábosit s přáteli atp. Televizní fanoušek je ten, který jde do takového veřejného prostoru, a přitom nemusí jít o stravovací zařízení, zejména na zápas, který se hraje. Jde jim o sportovní přenos. Navíc televizní fanoušci si zápas mohou pustit i doma.

Fanouškům u televize musí o něco jít. Toto „o něco jít“ jsme si nazvali fanouškovským zájmem. Tento zájem se „probouzel“ prostřednictvím několika momentů. Jednak skrze identifikaci s týmem. Jednak prostřednictvím sázky, která ale byla dvousečná – buď zvyšovala zájem o sport anebo znamenala odklon od zájmu o sport k zájmu vyhrát nějakou peněžní částku. Viděli jsme, že tento fanouškovský zájem byl navíc podpořený tím, zdali fanoušci daný sport provozovali a zdali znali nejen pravidla té a té hry, ale i nadpravidla dané hry – nepsané normy, podle kterých se hra řídí. V neposlední řadě to pak byla samotná dramatická závažnost zápasu, která vytvářela anebo naopak snižovala fanouškovský zájem. To jsme si nazvali krásou hry.

Dalším prvkem je tělesnost, kterou jsme nahlíželi ze dvou perspektiv – z perspektivy pozorovatele a z perspektivy samotných televizních fandů. Z pozorování bylo patrné, že fanoušci se během sportovních přenosů potřebovali něčeho držet, něčeho se chytit. Tento po našem soudu překvapivý a signifikantní fenomén jsme popisovali jako pokusy fanoušků zhmotnit si daný zápas. Jakoby se

„přenést“ přímo na stadion. Zajistit si přítomnost obrazu, zhmotnit si obraz či jako možnost, jak uvolňovat přebytečné napětí ze hry. Samotní televizní fanoušci však nebyli zcela schopni zmíněný moment chycení dostatečně reflektovat. Avšak popisovali různé jiné tělesné projevy, které dělají při sportovních přenosech. Sledovali jsme i jisté rytmy v tělesnosti. Šlo o střídání napětí a uvolnění, které kopírovalo dění na hřišti. Komerční přestávka ve sportovním přenosu znamenala přestávku i pro televizního fanouška.

Potvrdili jsme si, že stadion není jediným místem, kde sledovat sportovní klání, a hlavně že sledování zápasu v televizi je opravdu reálnou alternativou ke stadionu. Všimli jsme si, že ve veřejných prostorech existuje tendence stadion nějakým způsobem simulovat, zejména tedy jeho atmosféru. Někteří vyhledávají právě ten kolektivní prožitek, jiní se ale rádi dívají na zápas sami ve svém soukromí – a nějak jim to nebrání v prožívání samotného zápasu. V konkrétním prožívání je tak televizní fanouškovství vlastně velmi blízko fandění na stadionu.

I časoprostor sledování je jasně vymezen. Máme tu konkrétní hospodu, sportbar, domov nebo velké náměstí, ve kterých lze i s ostatními sledovat sportovní přenos. Zápas tak může být ve stejnou chvíli sledován v různých koutech světa. To je umožněné časoprostorovým rozpojením. Z tohoto pohledu lze konstatovat, že fandění u televize je moderním fenoménem.

V závěru této práce jsme prezentovali, jaký smysl fanoušci sledování zápasu připisují. Psali jsme, že jde primárně o nějaké vytržení z každodennosti, o nějakou formu odpočinku od životních strastí, o adrenalin a napětí, který patří ke sportu jako Laurel k Hardy, a o inspiraci, které přinášejí sportovní příběhy. Součástí toho jsou i vzpomínky fanoušků na různé turnaje a klání. Ty byly vyprávěny barvitě, se zájmem a s příjemnými pocity. I to svědčí o hernosti celého fenoménu. Vedle toho jsme navíc řekli, že pro některé nejde o nějaké vytržení, ale že samotný sport se stává součástí jejich každodenních životů. Nejde o fanoušky toho a toho klubu, ale opravdu o sportovní fandy, kteří denně sledují sportovní přenosy a v podstatě jimi žijí. Pro ně je sport snad více nežli hra.

Televizní fanoušci jsou tak specifickou, a přesto přehlíženou anonymní skupinou lidí. Sport jim přináší radost, adrenalin, zábavu. Některým to ale navíc strukturuje celý jejich čas. Jeden vyhledává kolektivní prožitek jiní zas svou vlastní individuální zábavu. Rozhodně ale nejde o bezvýznamný a okrajový fenomén, jak by se mohlo na první pohled zdát.

Už v teoretické části jsme naznačili, že postavení fanouška je vlastně herním postavením. Že fandění u televize má v sobě zahrnuté herní prvky. Tak předně fandění u televize, stejně jako jiná hra, je vytrženo z každodennosti a má své specifické hranice, což ale neplatí zcela. Hranice není pevně stanovena a jak jsme mohli vidět, někdy vstupuje a ovlivňuje „skutečný“ svět. Televizní fanouškovství zároveň přináší rozkoš a je neproduktivní. Má svůj vlastní smysl, svůj účel, který jsme popsali

v kategoriích odpočinek, adrenalin, inspirace, byť jde na první pohled ve sportu o nic nejde. Má svá pravidla, která umožňují hru hrát. Takže i fanoušek se dostává do hry, jeho pozice je herní a na hře, na sportu se tak výrazně spolupodílí. Fandění u televize je specifickou formou hry, která ale může být rozehrána až v podmínkách modernity.

10 Zdroje

Archivy

Archiv a programové fondy Praha. (Archiv České televize)

Národní archiv

Použitá literatura

BOURDIEU, Pierre. O televizi. Brno: Doplněk, 2002.

CAILLOIS, Roger. *Hry a lidé: maska a závrať*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998.

CSÍKSZENTMIHÁLYI, Mihály. *Flow: o štěstí a smyslu života*. Praha: Portál, 2015.

ČERMÁK, Josef. *Malá encyklopedie Universum: příruční encyklopedie pro 21. století*. V Praze: Knižní klub, 2009. Universum (Knižní klub). Citace převzaty z příloženého CD *Encyklopedie universum 5*.

ČERNÝ, Jiří. *Fotbal je hra: (pokus o fenomenologii hry)*. Praha: Československý spisovatel, 1968.

FINK, Eugen. *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta, 1992.

GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.

HANUŠ, Karel. *Sociologické aspekty komercializace fotbalu: nástin problematiky*, in: *Historická sociologie* 1/2010, s. 31–61, 2010. [Dostupné online z <https://historicalsociology.cuni.cz/HS-31-version1-3hanus.pdf>]

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.

HORÁČEK, Michal. *Habitus hazardního hráče: etnografická rekonstrukce*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

HUIZINGA, Johan. *Homo ludens: o původu kultury ve hře*. Praha: Mladá fronta, 1971.

KALOUS, Jan a František KOLÁŘ, ed. *Sport v komunistickém Československu 1945-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015.

MAREŠ Miroslav, Marek SUCHÁNEK a Josef SMOLÍK. *Fotbaloví chuligáni: evropská dimenze subkultury*. Brno: Centrum strategických studií, 2004.

NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: Problematika míst*. In: *Antologie francouzských společenských věd: Politika paměti*. Praha: CeFReS, 1998.

OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha, 1897, 1899, 1905, 1906.

PETRUSEK, Miloslav a kol. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.

SLEPIČKA, Pavel, Václav HOŠEK a Běla HÁTLOVÁ. *Psychologie sportu*. Praha: Karolinum, 2009.

SLEPIČKA, Pavel. *Divácká reflexe sportu*. Praha: Karolinum, 2010.

SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2010.

TURNER, Victor. *Rámeček, plynutí a reflexe: rituál a drama jakožto veřejná liminalita*. Pův. 1979 in: BENDOVIČ, Helena a Matěj STRNAD, ed. *Společenské vědy a audiovizuál*. Praha: Akademie múzických umění, 2014.

ŘÍMAN, Josef. *Malá československá encyklopedie*. Praha: Academia, 1986.

THOMPSON, John B. *Média a modernita: sociální teorie médií*. Praha: Karolinum, 2004.

VESELSKÝ, Matouš. *Etnografie sportbaru*. 2016 [cit. 2018-06-04]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/174476>. Vedoucí práce Dana Bittnerová.

VINOPAL, Jiří. *Instituce hospody v české společnosti*. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, 2005. [Dostupné online z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100027s_Vinopal-hospody.pdf.]

WEBER, Max, HAVELKA, Miloš, ed. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 2009.

WEED, Mike. *The Story of an Ethnography: The Experience of Watching the 2002 World Cup in the Pub*. In: *Soccer and Society*, Vol. 7, No. 1, s. 76-95, 2006.

WEED, Mike. *Exploring the sport spectator experience: virtual football spectatorship in the pub*. In: *Soccer and Society*, Vol. 9, No. 2, s. 189-197, 2008.

Další literatura

FINK, Eugen. *Hra jako symbol světa*. Praha: Český spisovatel, 1993. Orientace (Český spisovatel). ISBN 80-202-0410-5.

OLIVOVÁ, Věra. *Lidé a hry: historická geneze sportu*. Praha: Olympia, 2014.

SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Přeložil Martin ŠTULRAJTER. Bratislava: Ikar, 2005. Pegas (Ikar)

Internetové zdroje

cs.wikipedia.org, ceskatelevize.cz, en.wikipedia.org

HEŘMANSKÝ, Martin. *Pozorování při zkoumání sociálního prostředí*. In: E-learningový kurz *Úvod do společenskovědních metod*. PPT Prezentace, 2009. Dostupné na <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>

Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, v.v.i. příručka.ujc.cas.cz ze dne 6.11. 2016